

Handbok i nabospråkundervisning

Ove Eide og Torbjørg Breivik (red.)

HANDBOK I NABOSPRÅKUNDERVISNING

© 2015 Språkrådet
Grafisk utforming og trykk: Kursiv Media AS
Opplag: 500

ISBN 978-82-93424-02-4 (PDF-utgåve)
ISSN: 1891-4977

Språkrådets skrifter | nr. 4

Innhald

DEL EIN: GENERELT	5
Føreord v/redaktørane	7
Kunnskap om nabospråk – en investering i fremtiden	9
<i>Olemic Thommesen</i>	
Det nordiske – i politikk, planar og praksis	12
<i>Ove Eide</i>	
Det nordiske perspektivet i de nordiske læreplanene.....	26
<i>Bodil Aurstad</i>	
DEL TO: DEI NORDISKE SPRÅKA	37
Nabospråka - dansk og svensk	38
<i>Torbjørn Breivik</i>	
Andre språk i Norden	44
<i>Torbjørn Breivik</i>	
Nyttige ressursar i nabospråkundervisninga	52
<i>Torbjørn Breivik</i>	
DEL TRE: TEKSTSAMLING MED ARBEIDSOPPGÅVER	57
Svensk skjønnlitteratur	61
Dansk skjønnlitteratur	92
Dansk sakprosa	108
Svensk sakprosa	125
Færøysk skjønnlitteratur.....	139
Islandsk skjønnlitteratur	141
DEL FIRE: TO UNDERVISNINGSSOPPLEGG	153
Thomas Kingo (1634-1703): Sorgen og gleden (1681)	154
<i>Vidar Kristensen</i>	
Dei fyrste skal bli dei siste – forteljinga om arven etter Sigbjørn Obstfelder	158
<i>Tor Egil Furevikstrand</i>	

DEL EIN: GENERELT

Føreord

I 2010 gjennomførte Språkrådet ei spørjeundersøking blant norsklærarar i ungdomsskulen og i vidaregåande skule: «Norsklæreres holdningar til eget fag». Undersøkinga viste m.a. at norsklærarane ser på nabospråkundervisninga som mindre eller lite viktig, men også at dei manglar kompetanse på dette fagområdet.

Læreplanen i norsk har klare mål om undervisning i nordisk språk og litteratur, men mange, både elevar og lærarar, har nok opplevd at emnet kjem noko i bakgrunnen i eit fag som har stor emnetrengsel. Spørjeundersøkinga viste at litt over ein tredel av lærarane (35 %) meiner dei har god kompetanse til å undervise i nabospråka, mens 58 % oppgir at dei berre i noko grad har tilstrekkeleg kompetanse på dette området. Heile 7 % oppgir at dei ikkje har kompetanse på dette området.

Også i lærebøkene i norskfaget er det fagtrengsel. Bøkene skal dekke mange emne, både i teori og med tekstdøme. Dermed blir det ikkje plass til så mange tekstar av nordiske forfattarar.

Vi ser altså at både undervisningspraksis og lærarkompetanse står i tydeleg motsetnad til offisiell norsk språkpolitikk, slik denne kjem til uttrykk i *Stortingsmelding nr 35 (2007/2008) Mål og meining. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk* og i den nordiske språkdeklarasjonen frå 2007.

Rapporten som oppsummerer resultatane frå spørjeundersøkinga finn du her:

<http://www.sprakradet.no/upload/Norskl%C3%A6reres%20holdninger%20til%20eget%20fag.pdf>

Fagråd for skule og offentleg forvaltning i Språkrådet, som hadde tatt initiativ til spørjeundersøkinga, følgde opp spørjeundersøkinga på fleire måtar, m.a. med konferansar og møte med ulike institusjonar og lærargrupper. Eitt av tiltaka var å få laga ei «Handbok i nabospråkundervisning», som kunne vere til praktisk hjelp i skulekvardagane.

Handboka er laga med feste i læreplanen i norsk og målgruppa er norsklærarar på ungdomssteget og i vidaregåande skule. Vi har lagt stor vekt på å få med eit breitt tekstutval med arbeidsoppgåver, ved sida av innføringar i dei nordiske språka. Boka har også med eit oversyn over nyttige ressursar i naboSpråkundervisninga og om det nordiske perspektivet i ulike læreplanverk.

Medlemmane i fagrådet har bidrege med utval og tekstar og utforming av arbeidesoppgåver: Vidar Kristensen (om Kingos «Sorgen og gleden»), Torill Tørjesen (TT) og Marianne Giske Korsnes (MK). Det same har Ingrid Metliaas, Skrivesenteret gjort (IM). Utvalet av dei andre tekstane og utforming av arbeidsutgåver til desse er ved Ove Eide.

Ei særleg takk til Tor-Egil Furevikstrand, Dale vidaregåande skule, som har skrive «Dei fyrste skal bli dei siste – forteljinga om arven etter Sigbjørn Obstfelder», bygt på eit undervisningsopplegg han har hatt i ei av klassene sine.

Sandane/Oslo august 2015

Ove Eide og Torbjørg Breivik

Kunnskap om nabospråk – en investering i fremtiden

Olemic Thommesen

At verden blir «mindre» dag for dag, er en allmenn erkjennelse i globaliseringens tidsalder. På få sekunder er nyheter spredt over hele verden, faglige nettverk er globale, industriproduksjon skjer der det er billigst, eller der kvaliteten er best, uansett lokalisering på kloden osv. Hvordan vi forholder oss til dette, er nok litt forskjellig avhengig av ståsted, men i det nasjonale bildet handler globaliseringen om hvordan vi som folk best mulig kan bruke de nye mulighetene en enhetlig verden gir. I de nordiske landene blir oppgaven å finne gode veier til fortsatt velferd slik at vi kan videreføre det vi ofte kaller den nordiske velferdsmodellen.

I våre daglige bestrebelser på å lykkes i dette er den stadig tiltagende konkurransen fra andre deler av verden følbar. Denne konkurransen gjør seg gjeldende på nær sagt alle samfunnsområder, det være seg innenfor økonomi, kultur eller kunnskap (forskning og innovasjon). Jeg mener det er viktig at vi offensivt søker vekst og fremgang i denne utviklingen. Isolasjon er ingen vei. Ingen har noen gang beskyttet seg til fremgang. Skal vi lykkes, må vi se de positive sidene og ta del i utviklingen med nysgjerrighet og innsatsvilje.

Dette påkaller mange forskjellige politiske grep. En viktig mulighet ligger i det regionale samarbeidet Norden gir rom for. Hver for oss er de nordiske landene, også Sverige, svært små. Samlet sett er vi fortsatt små befolkningsmessig, men økonomisk er vi blant verdens ti til fjortende største økonomier. Med et relativt sett svært høyt gjennomsnittlig kunnskapsnivå, og god kulturell bagasje i kofferten, har vi gode muligheter bare vi vet å gripe dem.

Som samarbeidende region har vi noen viktige fortrinn i Norden. For det første er det nordiske samarbeidet drevet av en dyp folkelig forankring og et sterk kulturelt slektskap. Nordisk samarbeid er ikke noe som er funnet opp av regjeringene, men noe som snarere har vokst frem som følge av tette kulturelle bånd folkene imellom. De politiske institusjonene i Norden kom etter krav fra blant annet Foreningene Norden, som sprang ut av en folkelig bevegelse med røtter tilbake til attenhundretallets skandinavisme. I motsetning til regjeringsstyrte sam-

arbeid, der befolkningen ofte stritter imot, er ytterligere nordisk integrering ønsket i befolkningen.

For det andre har vi i Norden, og kanskje særlig i Skandinavia, svært mange kulturelle fellesnevner. Det gjør samarbeid og nettverksbygging enklere. Ikke bare har vi mye felles i det skandinaviske språkfelleskapet, vi har også et godt utgangspunkt for å kunne forstå hverandres samfunn, våre sosiale koder, vår humor. Kort sagt: Vi tilpasser oss lett hverandres samfunn og fungerer godt i arbeid og fritid hos hverandre.

Det viktigste er likevel det skandinaviske språkfelleskapet. Faglig sett mener jeg det er god dekning for å kunne hevde at norsk, svensk og dansk er dialekter over det samme språk, altså skandinavisk. Politisk har det gjennom de siste par hundre år vært behov for å skape distanse. Min spådom er at vi i de neste to hundre år har større behov for å dyrke likhetene. For det er gjennom det skandinaviske språkfelleskapet at nordisk samarbeid blir for alle, og ikke begrenses til å være et eliteprosjekt. I dag kan ungdommer fra det ene nordiske landet ta jobb i det andre uten særlige problemer med språk eller annen spesiell opplæring. Har de gjort seg kjent med naboSpråkene i skolen, går dette enda lettere. Utfordringene fremover er flere. For det første går språkutviklingen i Danmark fort, og forståelsesflaten mot andre nordiske land er synkende. For det andre kommer engelsk stadig sterkere inn som alternativ også mellom skandinaviske land. Dette er greit for ganske mange, men i praksis begrenser det også store yrkesgrupper. Felles arbeidsmarked basert på engelsk er noe helt annet og mer begrenset enn et arbeidsmarked der morsmålet kan benyttes.

Det å styrke sine kunnskaper i nabolandsspråk er ikke spesielt krevende. Forståelsen er i stor grad en treningssak, og antall ord som er forskjellige, er nokså få i dagligtale. I forhold til innsatsen er vinningen for dagens unge stor. Gjennom styrket naboSpråkforståelse blir hele Nordens arbeidsmarked på snaut 25 millioner mennesker et hjemmemarked. Det betyr flere og mer interessante jobber å velge mellom i land der en lett vil føle seg hjemme. Tilgangen på studieplasser blir større og mulighetene for småjobber under studiet atskillig enklere. Tilgangen på litteratur, medieinnhold og en bredere anlagt offentlig samtale gir styrket kunnskap og samfunnsforståelse. Kort sagt et mer interessant utgangspunkt enn det en vil få bare i eget land.

I dette perspektivet er det fint at læreplanen i norsk gir anvisning på et godt kunnskapsinnhold i naboSpråk, men synd at dette i altfor stor grad ignoreres i skolene og ved lærerhøyskolene. Dessverre gjelder

dette i alle de nordiske landene. Fra Nordisk råds side har det mange ganger vært påpekt gjennom de senere årene, med krav om at nabo-landsundervisningen må tas alvorlig. En økende erkjennelse av at en ekstra satsing nå er nødvendig, har gitt noen resultater i form av utarbeidelse av læremidler og økt interesse i skolene, men fortsatt må mye gjøres. Denne håndboken i nabospråkundervisning er derfor et kjærkomment bidrag jeg håper mange lærere vil benytte seg av. Gjør de det, gjør de også elevene en stor tjeneste. Kunnskap i nabospråk er nemlig en god investering i fremtiden!

Stortinget juni 2015

Olemic Thommessen
stortingspresident

Det nordiske – i politikk, planar og praksis

Ove Eide

Ei innleiing om omgrep og nemningar

Før ein begynner på eit undervisningsopplegg om nabospråk eller nordisk litteratur og språk, kan det lønne seg med ei omgrepsavklaring.

Nabospråka våre er svensk og dansk, og det er desse to språka som har størst plass i læreplanen i norsk. Heilt frå tredje og fjerde klasse skal elevane lytte til svensk og dansk tale, og forstå hovudinnhaldet i det dei høyrer.

I tillegg til norsk, svensk og dansk femner den *nordiske språkgruppa* om islandsk og færøysk. Ofte kan vi sjå at dei nordiske språka igjen vert delte i to: *vestnordiske språk* (islandsk, færøysk og norsk) og *austnordiske språk* (svensk og dansk). Men vi kan også finne todelinga øynordisk (islandsk, færøysk) og *skandinavisk* (norsk, svensk og dansk). Dei skandinaviske språka er innbyrdes forståelege, og hadde det ikkje vore for at dei tre språka er knytte til kvart sitt land, kunne dei vore sedde på som dialektar.

Men så må vi skilje mellom *nordiske språk*, som høyrer saman reint språkleg, og *språk i Norden*. Her har vi for det første samisk, finsk og grønlandsk. Samisk og finsk høyrer til den finsk-ugriske greina av den uralske språkfamilien. Grønlandsk er eit eskimoisk-aleutisk språk. I tillegg reknar vi med at det finst ca. 200 ikkje-nordiske innvandrarspråk i Norden i dag.

I Noreg har fem mindretalsgrupper fått status som *nasjonale minoritetar*: kvenane, skogfinnane, jødane, romanifolket og rom (*Mål og meining*: 53). Folkegruppa rom vert ofte kalla sigøynarar, og språket deira er romanes. Gruppa tel 300–400 menneske, 90 % av dei snakkar romanes. Romanifolket er også kjende som reisande eller tatarar. Dei snakkar norsk romani, som har ordtilfang felles med romanes, men har norsk bøyingsmønster på orda og norsk setningsbygnad.

Tre nivå

Når vi snakkar om nabospråkundervisning, kan vi gjere det på tre nivå. På det politiske nivået finn vi viljeserklæringar og visjonar, som er meir eller mindre forpliktande i praksis. Dei politiske måla vert så konkretiserte gjennom læreplanar, der dei politiske erklæringane skal formast ut i forpliktande mål for skule og opplæring. Men for å finne ut korleis røyndommen er, må vi ut i klasseromma, ut i praksis. Og då er det lett å sjå at vegen er lang frå politiske idear til pedagogisk kvardag.

Helsingforsavtala

Helsingforsavtala av 1962 vert stundom kalla grunnlova for det nordiske samarbeidet. Dette var ei samarbeidsavtale med 70 paragrafar, underteikna av Danmark, Finland, Island, Noreg og Sverige. Målet var, og er, å fremje og utvikle samarbeid og fellesskap i Norden. I kapitlet «Kulturelt samarbeid» heiter det i artikkel 8:

Undervisningen og utdannelsen i skolene i de nordiske land skal i passende omfang omfatte undervisning om språk, kultur og alminnelige samfunnsforhold i de øvrige nordiske land, herunder Færøyene, Grønland og Åland.

Helsingforsavtala har vorte justert fleire gongar, men målsetjinga om undervisning i nordiske emne har stått fast, og vorten følgd opp også med ein eigen språkdeklarasjon.

Nordisk språkdeklarasjon

Deklarasjonen om nordisk språkpolitikk vart vedtatt av Nordisk råd hausten 2006. Dette er eit politisk (men ikkje juridisk bindande) dokument som peikar ut mål og tema for språkpolitisk samarbeid i Norden. I deklarasjonen heiter det at alle som bur i Norden, har *rett* til

- å tilegne seg et samfunnsbærende språk i tale og skrift, slik at de kan delta i samfunnslivet
- å tilegne seg forståelse av og kunnskaper om et skandinavisk språk og forståelse av de øvrige skandinaviske språkene, slik at de kan delta i det nordiske språkfellesskapet

Ein nordisk språkpolitikk, heiter det, skal mellom anna ha som mål

- at alle nordboere kan kommunisere med kvarandre, først og fremst på et skandinavisk språk
- at alle nordboere har grunnleggende kunnskaper om språkrettigheter i Norden og om språksituasjonen i Norden

Språkdeklarasjonen peikar ut fire språkpolitiske arbeidsområde. Eitt av dei er «Språkforståelse og språkkunnskap». Her heiter det at nabospråkundervisninga i skulen må styrkast, og at dei nordiske språka må verte meir synlege i det offentlege rommet, som i tv, på film, i bibliotek. Det bør også utviklast internordiske ordbøker.

Mål og meining

Stortingsmelding nr. 35 (2007–2008) har tittelen *Mål og meining*, med undertittelen: «Ein heilskapleg norsk språkpolitikk». Her er det nordiske perspektivet eitt av fem hovudelement. Ei viktig erkjenning bak denne prioriteringa er at Noreg er eit lite språkområde, både i Europa og i verda. Men ved å utvide det språkpolitiske perspektivet til å *omfatte* Skandinavia vil vi få tilgang til eit mykje større språk- og kulturområde enn det norske. Dei tre skandinaviske språka er gjensidig forståelege, og ei slik utviding vil gje eit verdifullt supplement til norsk språkkultur. Vi har lange tradisjonar for nordisk samarbeid, men dette må heile tida haldast ved like og fornyast:

At vi i Noreg gjer det vi kan for å halda ved like og utvikla den gjensidige språkforståinga i Norden, er ikkje berre med på å utvida den direkte språklege og kulturelle horisonten vår og stimulera all mellommenneskeleg kontakt internt i Norden. Dette gjer det også lettare på nordisk plan, ved å byggja vidare på eit allereie veletablert språksamarbeid, å møta dei språkpolitiske utfordringane som vi i stor grad deler med dei nordiske naboane våre (s. 15).

Ei slik felles utfordring er den stadig aukande bruken av engelsk i akademia og i næringslivet. I alle dei nordiske landa skjer det domenetap til engelsk.

Å styrke det nordiske språksamarbeidet inneber også å styrke dei kulturelle banda mellom landa og ein nordisk identitet. Derfor må det satsast på fleire område:

Dei nordiske språka må vera godt synlege både i utdanningssystemet og i media, gjennom læreplanane i skulen, i lærarutdanninga, i

tv, film og andre audiovisuelle medium. Nordiske språk bør bli lettare tilgjengelege i skrift og tale, i litteratur og utøvande kunst (s. 245).

I stortingsmeldinga er det sett opp åtte prioriterte tiltak i arbeidet for å styrke den nordiske språkfellesskapen (s. 249):

1. Departementet vil oppmoda og stimulera aktørar på heile kulturområdet til å delta aktivt i nordisk samarbeid og nordiske samarbeidsprosjekt.
2. Departementet vil vurdera å etablera eit fleirårig formidlingsprogram i folkebiblioteka som skal leggja til rette for formidling av nabolandslitteratur for barn og vaksne.
3. Departementet vil leggja til rette for at Den kulturelle skulesekken formidlar kunst og kultur også på nordiske nabospråk.
4. Departementet vil leggja til rette for å styrkja formidlinga av norske film- og tv-produksjonar i Norden og for fleire nordiske samproduksjonar for film og fjernsyn.
5. Departementet vil leggja til rette for at aktuelle støtteordningar for dataspel også kan bidra til å utvikla og formidla dataspel på andre nordiske språk enn norsk.
6. Departementet vil halda fram arbeidet for å finna løysingar som kan bidra til betre gjensidig tilgang på nabolandsfjernsyn i Norden.
7. Som ledd i arbeidet med å byggja opp ein norsk språkbank vil det bli lagt til rette for eit utvida nordisk samarbeid om språkressursar.
8. Regjeringa vil aktivt bidra til å fremja og følgja opp mål og tiltak i den nordiske språkdeklarasjonen, mellom anna alle tiltak som kan styrkja den nordiske språkfellesskapen.

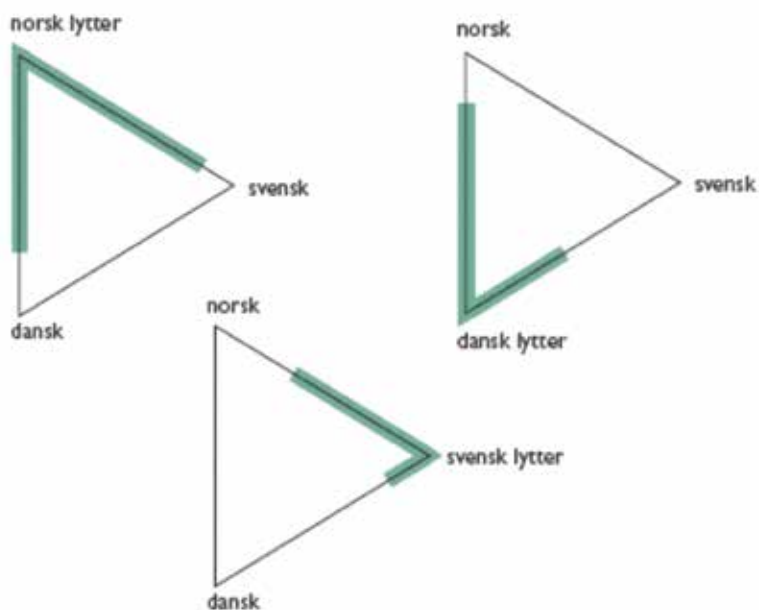
Nabospråkforståing

Gjennom åra har det vorte gjort fleire undersøkingar om korleis nordmenn, svenskar og danskar forstår kvarandre. Dei viser at nordmenn kjem best ut når det gjeld nabospråkforståing. Forklaringa er både språkhistorisk og geografisk: Vi har vore i union både med Danmark og Sverige, og vi er geografisk i ein mellomposisjon. Unionen med Danmark gjer at vi har eit stort felles ordtilfang med danskane, medan talemåla i Noreg og Sverige har mykje felles i uttale.

Som ei forklaring på at nordmenn forstår nabospråka betre enn svenskar og danskar, vert også dialektmangfaldet i Noreg trekt fram. Vi er rett og slett betre vane med å høyre språkleg variasjon enn naboane

våre. Dermed er vi også bedre i stand til å meistre det språklege mangfaldet vi møter i Skandinavia.

I *Nordens språk med røtter og føtter* (2004:70) finn vi denne illustrasjonen, som viser i kva grad nordiske ungdommar forstod kvarandre i 1970-åra.

Figur 1: Skandinavisk nabospråksforståelse

Figurane viser at norske ungdommar forstår godt både svensk og dansk, medan ein dansk ungdom forstår norsk betre enn svensk. Svensken på si side slit med å forstå dansk.

Sidan 1970-åra har det gått tilbake med nabospråkførståinga:

Sammenlignet med tidligere forskning viser undersøkelser at språkforståelsen har blitt svakere i Danmark og Sverige, men muligens ikke i Norge. Undersøkelsen viser også at unge nordboere har bedre grannespråkforståelse i skrift enn i tale» (Østlie 2009:186–187).

Svekkinga over tid har skjedd i mindre grad for nordmenn enn for danskar og svenskar. Nabospråkførståinga har vorte mest svekt hos danske ungdommar.

I løpet av dei tre-fire siste tiåra har det skjedd viktige samfunnsendringar som har påverka språkferdigheitene, kanskje særleg hos ungdom. Innvandringa har auka sterkt, det same har globaliseringa. I alle dei tre skandinaviske landa har trykket frå engelsk språk og kultur auka sterkt. Vi ser då også at det vert vanleg for nordiske ungdommar å bruke engelsk som fellesspråk når dei møtest (*Stortingsmelding nr. 23 (2007–2008): Språk bygger broer*, s. 68).

Læreplanen i norsk av 2013

Etter revisjonen av læreplanen i norsk frå 2013 har norskfaget desse formuleringane om det nordiske:

Før revisjonen stod dette i formålsteksten:

Norsk språk og kultur utvikles i en situasjon preget av kulturelt mangfold og internasjonalisering, i samspill med nordiske nabospråk og minoritetsspråk i Norge og med impulser fra engelsk. I dette språklige og kulturelle mangfoldet utvikler barn og unge sin språkkompetanse. Med utgangspunkt i denne språksituasjonen skal det legges til rette for at barn og unge får et bevisst forhold til språklig mangfold og lærer å lese og skrive både bokmål og nynorsk.

Etter revisjonen står det slik:

I Norge er norsk og samisk offisielle språk, og bokmål og nynorsk er likestilte skriftlige målformer. Vi bruker mange ulike dialekter og talemålsvarianter, men også andre språk enn norsk. Det språklige mangfoldet er en ressurs for utviklingen av barn og unges språkkompetanse. Med utgangspunkt i denne språksituasjonen skal barn og unge få et bevisst forhold til språklig mangfold, og lære å lese og skrive både bokmål og nynorsk. Formålet med opplæringen er å styrke elevenes språklige trygghet og identitet, utvikle deres språkforståelse og gi et godt grunnlag for mestring av begge målformene i samfunns- og yrkesliv.

Som vi ser: Formuleringa «I samspill med nordiske nabospråk» er tatt vekk. Men litt seinare i den reviderte planen vert det nordiske tatt med:

Hovedområdet språk, litteratur og kultur handler om norsk og nordisk språk- og tekstkultur, også med internasjonale perspektiver.

Ut frå formålsteksten åleine kan det sjå ut som om det nordiske er mindre tydeleg. Men det er viktigare å sjå på dei enkelte kompetansemåla som gjeld det nordiske – og sjå dei i samanheng.

Den læreplanen i norsk som gjeld frå 2013, har desse kompetansemåla knytte til det nordiske:

Etter 4. klasse

- forstå noe svensk og dansk tale

Etter 7. klasse

- lese enkle tekster på svensk og dansk og gjengi og kommentere innholdet

Etter 10. klasse

- lytte til, forstå og gjengi informasjon fra svensk og dansk
- gjengi innholdet og finne tema i et utvalg tekster på svensk og dansk

Etter vg1

- beskrive grammatiske særtrekk i norsk og sammenligne med andre språk

Etter vg2

- lese og analysere noen sentrale tekster på svensk og dansk

Etter vg3

- gjøre rede for noen sentrale likheter og forskjeller mellom de nordiske språkene
- presentere et utvalg oversatte og originale nordiske tekster

Vi ser at elevane allereie i tredje og fjerde klasse skal møte nabospråka svensk og dansk. Gjennom heile grunnskulen dreier det seg om å lytte til, lese og forstå dei to nabospråka. Kompetansemåla er knytte til innhald og forståing. Også i vidaregåande dreier det seg om svensk og dansk. Dei to språka er ikkje nemnde i vg1-måla (som også gjeld for yrkesfag), men det er mogeleg å trekkje inn svensk og dansk (og andre nordiske språk) når ein skal arbeide med å samanlikne norsk med andre språk. Men her er det svært mykje opp til læraren om det nordiske kjem med. Det som er heilt sikkert, er at dei elevane som går yrkesfag, ikkje har krav om å møte tekstar på nabospråka våre. I ei tid med ganske stor utveksling av arbeidskraft mellom dei nordiske landa er

det, paradoksalt nok, dei som tek yrkesfaglege utdanningar, som ikkje får opplæring i nabospråka.

Først i måla for vg3 møter vi omgrepet «nordisk», og dermed vert perspektivet utvida til meir enn berre svensk og dansk. Elevane skal altså lære om og møte tekstar også på islandsk og færøysk, i omsetjing eller i original. (Samisk språk og litteratur har eigne kompetansemål.) Omfanget er ikkje oppgjeve, så her vil nok kompetansen til den enkelte læraren vere avgjerande for kor mykje – og kor godt? – elevane vil få kjennskap til det nordiske.

Samanliknar vi den reviderte norskplanen av 2013 med planen frå 2006, ser vi at eitt viktig kompetansemål er tatt vekk. Frå 2006 til 2013 heitte det for vg3 at elevane skulle kunne «beskrive og sammenligne de nordiske lands språksituasjon og språkpolitikk». I arbeidet med å gjere læreplanen i norsk mindre omfattande, som var eitt av føremåla med revisjonen, var dette av dei måla som vart strokne.

Nokre innsteg i tidlegare læreplanar

I *Normalplan for byfolkeskolen* og *Normalplan for landsfolkeskolen* (1940- og 1950-åra) er verken nabospråka svensk og dansk eller det nordiske nemnt i norskplanen. Men når vi kjem til *Mønsterplan for grunnskolen* (M87) i 1980-åra, har det nordiske fått tydeleg rom. I avsnittet «Mål» ser vi at undervisninga i norsk skal «gje elevane del i det nordiske kultur- og språkfelleskapet». Krava til kunnskapar og ferdigheter er ikkje smålatne i denne planen: «På høgare klassesteg må elevane få øving i å høyre svensk og dansk, slik at dei etter kvart forstår desse grannespråka og kan snakke med svenskar og danskar.» Elevane bør lese nordisk litteratur, og gjennom litteraturundervisninga skal dei «få syn for historiske, sosiale og kulturelle samanhengar». Det nordiske perspektivet er jamstelt med det lokale, det nasjonale og det globale.

Går vi til vidaregåande skule i 1980-åra, ser vi for det første at då var det fleire norskplanar, tilpassa ulike studieretningar: allmenne fag, handel og kontor, yrkesfag (her heitte faget norsk med samfunnskunnskap). Dei nordiske språka har berre plass på allmenne fag, og her heiter det under «Mål» at elevane skal ha «noko kjennskap til dansk og svensk språk og litteratur». Når dei les litteraturhistorie, skal dei ha utsyn til nordisk litteratur og til verdslitteraturen elles. I andre klasse skal elevane få «noko kjennskap til dei andre nordiske språka, t.d. gjennom korte tekstprøver». Planen krev at elevane les minst sju sider norrønt, men fem av sidene kan bytast ut med nyislandsk. I tredje klasse er det

sett opp kor mykje som skal lesast av nordisk litteratur: 20 sider svensk litteratur i original og 20 sider dansk. Læreplanen seier òg at skulen må ha klassesett av «høveleg nordisk skjønnlitteratur».

I 1976 vart det laga ei *Metodisk veiledning* for norskfaget, og her står det eit eige avsnitt om svensk og dansk. Her vert føremålet med undervisninga i dei nordiske emna konkretisert:

Skolen bør ha klassesett av dansk og svensk litteratur. Best passer nok antologier med korte tekster innen ulike genrer. Hele opplegget er vel helst ment som en appetittvekker og et lite innblikk i våre to nabolands språk og litteratur. Elevene skjønner at våre naboers litteratur er opptatt av nøyaktig de same motiver som vår egen, og forhåpentlig kan en også få dem til å innse at det heller ikke er noen uovervinnelig språkbarriere. Av den grunn må en få dem til å forstå at de for framtida helst bør lese skandinavisk litteratur på original-språket.

Det vil være naturlig å ta språk og litteratur under ett. For språkets del må det (om ikke spesielle interesser og forutsetninger er til stede, for eksempel i grenseområdene) være tilstrekkelig å peke på enkelte karakteristiske trekk ved uttale, ordbruk og syntaks (s. 115).

I 1990-åra vart det gjennomført to større skulereformer: R94 for vidaregåande og L97 for grunnskulen. Tala markerer årstala for innføring av endringane (1994 og 1997). Begge reformene førte med seg nye læreplanar i norsk, som i alle andre fag.

Både i R94 og L97 er norskplanane prega av ei sterk vektlegging av det nasjonale, og av kor viktig det er å ha felles kulturelle referanserammer i ein nasjon. Norskfaget er eit kulturfag som skal skape medvit om røtene våre, heiter det t.d. i planen for vidaregåande skule. Det nordiske perspektivet er til stades, utan å verte særleg sterkt vektlagt. I planen for vidaregåande heiter det under overskrifta «Litteratur» at «Eit rikt utval av norsk skjønnlitteratur og sakprosa utgjer kjernen i litteraturlæringa, men også tekstar frå nordisk og internasjonal litteratur har sin plass» (s. 243). Elles finn vi formuleringar som «noko kjennskap til den nordiske (litteraturen)» og for yrkesfag at ein i «noko grad kan trekkje inn tekstar frå andre nordiske land og frå verdslitteraturen».

I måla for studieretningane for felles allmenne og økonomisk-administrative fag, musikk, dans og drama og idrettsfag heiter det under dei felles måla at elevane «skal ha noko kunnskap om andre nordiske språk

og ha lese dansk og svensk litteratur på originalspråket og islandsk litteratur i omsetjing». Formuleringa som gjeld første året for desse studieretningane, er den same som for yrkesfag (sjå ovanfor). Andre året skal elevane «ha kunnskap om norsk og nordisk litteratur frå dei eldste tider og fram til ca. 1900 og samtidig få litteraturhistorisk oversikt og samanheng. Tekstane skal setjast inn i ein samfunnssamanheng». Planen for dette året nemner konkret at H.C. Andersen og August Strindberg bør vere med i det tekstutvalet elevane les.

Siste året på det som i dag heiter studieførebuande utdanningsprogram, skal elevane ha «noko kunnskap om viktige skilnader mellom norsk og andre nordiske språk», og dei skal «lese eit utval av danske og svenske tekstar i original og islandske tekstar i omsetjing». Tredje året skulle alle elevane fordjupe seg i eit særmenne, og her kunne arbeidsstoffet hentast frå nordisk språk, litteratur eller massemedium.

I den generelle delen av læreplanen frå 1990-åra er det ingenting å finne om det nordiske. Går vi til planen for norskfaget i grunnskulen, så skal elevane møte det nordiske i andre klasse: Her er Astrid Lindgren nemnd som ein barnebokforfattar som vil høve for barna. I tredje klasse skal elevane lese nyare barnebokforfattarar – og nordiske er mellom dei. I fjerde klasse skal elevane lese «fantastisk litteratur av nyare dato», og her er Tove Jansson og Roald Dahl konkret nemnde. Same året skal elevane høyre eller lese kunsteventyr av H.C. Andersen. På desse aldersstega er det snakk om omsette tekstar.

På mellomsteget, femte til sjuande klasse, er det tid for å lese noko svensk og dansk litteratur i original språkdrakt. Elles er ikkje svensk og dansk nemnt på desse årsstega.

På ungdomssteget vert det meir nordisk, men kanskje ikkje så mykje som ein kunne tru når ein ser på kva elevane har gjort åra før. I åttande klasse skal elevane «få noko røynsle i å lytte til svensk og dansk språk», og dei skal lese eit utval noveller der svenske og danske tekstar også høyrer med. Men så er det jamt slutt. Verken i niande eller tiande klasse er det nemnt noko om nordisk språk eller litteratur.

Oppsummering: læreplanane

Ser vi tilbake på dei siste 40 åra, så har nordiske emne hatt plass i norskplanane heile tida. Men omfanget har veksla. I den planen som gjeld no, er det nordiske emne på alle årsstega etter andre klasse. Etter den reviderte læreplanen av 2013 skal elevane lære å forstå svensk og dansk tale, kunne lese og forstå tekstar på svensk og dansk, kunne

finne tema i dei lesne tekstane og kunne gjere greie for likskapar og skilnader mellom dei nordiske språka. I vg3 skal dei kunne presentere eit utval nordiske tekstar, skriftleg, munnleg eller multimodalt.

Det er grunn til å seie at læreplanen i norsk har mål som gjer at elevane bør kunne gå ut av grunnskulen med eit visst kjennskap til svensk og dansk (både språk og litteratur), og at dei i vidaregåande skule får høve til å verte litt kjende med dei nordiske språka og den nordiske litteraturen.

Men vi skal legge merke til at læreplanen ikkje krev at tekstane skal setjast inn i kontekst, verken litteraturhistorisk eller samfunnsmessig. Det er likevel ikkje noko i vegen for at ein i opplæringa gjer nettopp dette.

I Mette Kristin Østlies masteravhandling frå 2009 er ein av konklusjonane at det nordiske perspektivet er styrkt i norskfaget etter Kunnskapsløftet sin norskplan av 2006, samanlikna med tidlegare norskplanar (Østlie 2009:63, 115). Først og fremst viser dette seg ved at elevane møter dansk og svensk tidlegare i skuleløpet enn før. Vg1 har eit tydeleg mål knytt til det nordiske: «gjøre rede for likheter og forskjeller mellom de nordiske språkene og mellom norrønt og moderne norsk», og i vg3 heiter det at elevane skal kunne «beskrive og sammenligne de nordiske lands språksituasjon og språkpolitikk».

Etter at Østlie skreiv si avhandling, vart planen revidert, først i 2010, så i 2013. I 2010-revisjonen vart kompetansemålet for vg1 om «likheter og forskjeller mellom de nordiske språkene» flytta til vg2 (og i 2013 til vg3), og i 2013 vart målet som galdt språksituasjon og språkpolitikk, tatt heilt vekk. Dette betyr at to av dei tre elementa som Østlie brukte som argument for å seie at læreplanen av 2006 representerte ei styrking av det nordiske perspektivet, er tatt vekk att. Dermed er 2013-planen eit steg attende for dei nordiske emna, samanlikna med planen frå 2006. Altså ei svekking av det nordiske perspektivet. Denne svekkinga gjeld læreplanen, noko anna er praksis: Kor mykje plass har dei nordiske emna i skulekvardagane?

Praksis

Dei undersøkingane som er gjorde av omfanget av nabospråkundervisninga, viser at det vert brukt helst få timar i praksis. I Mette Østlies masteroppgåve om nabospråkundervisninga på studieførebuande utdanningsprogram i vidaregåande skule går det fram at over halvparten av gruppene nyttar 3–6 timar for året til emne som har med nordisk

språkfelleskap og grannespråkundervising å gjere. I om lag ein fjerdedel av gruppene vart det nytta 0–2 timar (Østlie 2009:191, 196). Østlies konklusjon er at det rett nok har skjedd ei styrking av det nordiske perspektivet i læreplanen, men å snakke om ei faktisk styrking i faget er helst ein illusjon: «Grunnlaget for styrking er riktig nok lagt gjennom reformen Kunnskapsløftet, ny læreplan og utvikling av nye læremidler, men aktiviteten er fremdeles for lav til at vi kan si at det nordiske perspektivet er styrket» (Østlie 2009:196).

Dei låge timetala for undervising i nabospråk kan ha fleire forklaringar. I Østlies avhandling går det fram at 45 % av norsklærarane i vidaregåande opplevde grannespråkundervisinga som problematisk. Mangel på tid var det dei fleste peikte på som vanskeleg, deretter uklære/manglande målsetjingar for emnet, manglande interesse hos elevane, eigen fagleg utryggeleik, mangel på materiell og manglande interesse hos læraren sjølv (Østlie 2009:184, 194). Desse resultatata samsvarar godt med tidlegare undersøkingar om same tema.

Når ein lærar / ei klasse skal velje kor mange timar som skal brukast til undervising i nordiske emne / nabospråk, er det mange avvegingar som må gjerast: Formuleringane i læreplanen og timetalet i faget betyr mykje, men også eksamen vil vere styrande. Dei emna som vert gjevne til skriftleg og munnleg eksamen, vil ha betydning for kva ein legg vekt på i timane: «Satt på spissen vil derfor det som blir gitt til skriftlig eksamen, både når det gjelder tema og sjanger, være like førende, om ikke mer førende, for lærerens undervising, enn den formelle læreplanen. Eksamen vil fungere som *bakgrunnsføreplan*» (Sundby 2013:47).

Anniken Hotvedt Sundby har gått igjennom dei skriftlege eksamensoppgåvene i norsk (gymnas og vidaregåande) for åra 1880–1991, 1997–1999 og 2009–2012 for å sjå kor mange oppgåver som var knytte til det nordiske perspektivet / nabospråk. Konklusjonen hennar er klår: Slike emne vert ikkje gjevne til skriftleg eksamen i norskfaget. Og når lærarane veit dette, så får emnet heller ikkje plass eller prioritet i den daglege undervisinga med press på timar og tid.

I 2010 fekk Språkrådet gjennomført ei spørjeundersøking blant norsklærarar i ungdomsskulen og i vidaregåande skule: «Norsklæreres holdninger til eget fag». Undersøkinga viste mellom anna at svært mange norsklærarar ser på nabospråkundervisinga som mindre eller lite viktig, men også at dei manglar kompetanse på dette fagområdet.

Det er vel ikkje urimeleg å tenkje at det er ein viss samanheng mellom kompetanse og viktighet.

53 % av dei som svarte (1594 lærarar) meinte at undervisninga i nabospråk var mindre viktig, 11 % kryssa av for ikkje viktig. Berre 5 % av dei spurde meinte at dette var svært viktig lærestoff. 29 % sa ganske viktig.

Undersøkinga hadde også eit spørsmål om opplevd kompetanse på dette fagområdet. 58 % svarte «i noen grad», 6 % «ikke i det hele tatt». Berre 9 % av norsklærarane meinte dei hadde svært høg kompetanse i nabospråk. 26 % kryssa av «i ganske stor grad».

Både undervisningspraksis og faktisk lærarkompetanse står dermed i klår motsetnad til offisiell norsk språkpolitikk, slik denne kjem til uttrykk i *Stortingsmelding nr. 35 (2007/2008) Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*, og i den nordiske språkdeklarasjonen frå 2007. Det er sjølvsagt eit like sterkt mishøve mellom praksis og dei nordiskeerklæringane om å arbeide for eistyrkt nabospråkundervisning.

Litteratur

Aurstad, Bodil 2012: «Vilje til språk», i *Norsklæraren* 1/2012, Oslo: Landslaget for norskundervisning

Delsing, Lars-Olof og Katarina Lundin Åkesson 2005, *Håller språket i hop Norden?*, København: Nordisk ministerråd

Gregersen, Frans 2012: «Nordisk som mål – blålys eller nordlys», i *Norsklæraren* 1/2012, Oslo: Landslaget for norskundervisning

Karker, Allan mfl. (red.) 1997, *Nordens språk*, Oslo: Novus forlag

Lund, Jørn, 2012, «Åt åbne til det nordiske sprogfællesskab», i *Norsklæraren* 1/2012, Oslo: Landslaget for norskundervisning

Lundin, Katarina 2012, «Några ord om språkförståelse i Skandinavien», i *Norsklæraren* 1/2012, Oslo: Landslaget for norskundervisning

Sletten, Iben Stampe 2004: *Nordens språk med røtter og føtter*, København: Nordisk ministerråd

Språkrådet 2011: *Norsklæreres holdninger til eget fag*, <http://www.sprakradet.no/upload/Norskl%C3%A6reres%20holdninger%20til%20eget%20fag.pdf>

Stortingsmelding nr. 23 (2007–2008). Språk bygger broer,
Oslo: Kunnskapsdepartementet

*Stortingsmelding nr. 35 (2007–2008). Mål og mening. Ein heilskapleg norsk
språkpolitikk,* Oslo: Kultur- og kyrkjedepartementet

Sundby, Anniken Hotvedt, 2013: *Det nordiske enhetsbygget – bestå eller
falle?*, Master i norskdidaktikk, Fakultet for humaniora og utdannings-
vitenskap, Høgskolen i Vestfold

Østlie, Mette Kristin, 2009: *Det nordiske perspektivet er styrket i videregående
skole. Illusjon eller realitet?* Mastergradsavhandling i nordiskdidaktikk,
Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling, Universitetet i Oslo

Det nordiske perspektivet i Nordens læreplaner

Bodil Aurstad

Det nordiske språkfellesskapet er noe helt enestående.

Det folk vanligvis forbinder med det nordiske språkfellesskapet, er at over 25 millioner mennesker har muligheten til å kommunisere med hverandre via tre gjensidig forståelige og nær beslektede språk: dansk, norsk og svensk. Det å oppdage at man kan bruke et språk i en samtale med en som snakker et *annet* språk, er en enestående opplevelse. Men det virkelig unike ved det nordiske språksamarbeidet er faktisk at vi i Norden satser politisk på språk som en grunnleggende del av individets og gruppens identitetsdannelse.

Det nordiske i læreplanene for språkfagene

Man kan ikke satse på språk uten også å satse på undervisning.

Det er et av hovedpunktene i den nordiske språkdeklarasjonen, som i 2006 ble underskrevet av Nordens undervisningsministre. Og det sattes på det nordiske perspektivet i læreplanene i Norden. Læreplanene i Danmark, på Færøyene, i Norge og i Sverige legger tydeligst vekt på å trene en kommunikasjonsorientert språkforståelse. De øvrige læreplanene legger først og fremst vekt på kulturforståelse. Felles for alle er at språkfagene dansk og svensk skal åpne det nordiske språk- og kulturfellesskapet for elevene.

De fleste av de nordiske landene har ganske nylig fått nye eller reviderte læreplaner, og på den måten er det kanskje urimelig å trekke frem resultatene fra den internordiske undersøkelsen fra 2005 om forståelsen av dansk, norsk, svensk og engelsk rundt om i Norden. Elevene som deltok i den snart ti år gamle undersøkelsen, var jo tross alt produkter av læreplanene i perioden 1994–2004. Det kan likevel være interessant å ha de gode resultatene for de norske og de færøyske elevene i bakhodet når man ser nærmere på den nordiske innfallsvinkelen i Nordens læreplaner og på hvilke kompetanser grunnskolen ideelt sett skal gi elevene som forberedelse til videregående skole.

Danmark

I grunnskolen møter danske skoleelever nabospråkene norsk og svensk allerede tidlig. Etter 2. klassetrinn er det et mål at eleven kan forstå enkle norske og svenske ord og uttrykk. Etter 4. klassetrinn skal eleven kunne forstå enkle norske og svenske tekster og andre «uttryksformer». Etter 6. klassetrinn skal eleven forstå lette norske og svenske tekster og kjenne til noen likheter og forskjeller mellom nabospråkene. Etter 9. klassetrinn kommer kravet til lytteforståelse inn for fullt, og eleven skal kunne lytte til norsk og svensk med forståelse.

Prioriteringen av den kommunikasjonsorienterte språkforståelsen fortsetter i videregående skole, og det er verdt å merke seg at eksamen i dansk for lærerstudenter i 2012 blant annet omfattet nabospråkundervisning.

Finland

Svensk har en særlig stilling i Finland. Finlandssvensk er ett av to offisielle språk i Finland og morsmål for omkring 5 % i Finland og i overkant av 90 % på Åland. Svensk er i Finland derfor ikke bare en inngangsport til det nordiske språk- og kulturfellesskapet, men også en del av det finlandske. Det gjør at forutsetningene for svenskundervisning er noe annerledes enn for eksempel for dansk på Island.

I Finland er det derfor to læreplaner for faget svensk. Én som gjelder for den svenskundervisningen som de fleste finske elever får i «det andra inhemska språket», og én som gjelder det nordiske perspektivet i faget svensk som morsmål for finlandsvenske elever.

De aller fleste finskspråklige barn begynner å lære svensk på årskurs 7, men fra 2016 innledes svenskundervisningen allerede fra årskurs 6. Ca. 1 % velger svensk som første fremmedspråk, og ca. 5 % velger svensk med særlig fordypning allerede fra årskurs 4 eller 5.

Når det gjelder språkferdigheter i svensk som fremmedspråk, er målet at eleven skal kunne bruke og forstå svensk i situasjoner fra dagliglivet. Det legges blant annet vekt på å utvikle muntlige kommunikasjonsferdigheter, der eleven søker hjelp i konteksten for å støtte lytteforståelsen. Når det gjelder interkulturell kompetanse, skal elevene lære om «relationer, skillnader och likheter mellan finlandssvenska, svenska och de andra nordiska livsformerna och kulturerna».

Frem til 2004 var det obligatorisk å gå opp til eksamen i «det andra inhemska språket» for å få studiekompetanse. Etter 2004 er dette gjort frivillig.

Når det gjelder undervisningen for elever som har svensk som morsmål, er målet at elevene skal stifte bekjentskap med nabospråkene og nabolandenes barnelitteratur, samt kunne reflektere over språk og språkets betydning. Allerede i årskurs 3 skal elevene få sitt første møte med de nordiske nabospråkene. I årskursene 7 til 9 vektlegges kjennskap til Nordens litteratur og myter i tillegg til at eleven til en viss grad skal kunne sammenligne svensk og andre språk, heriblant nabospråkene dansk og norsk.

Færøyene

Færøyene er en del av det danske riksfellesskapet. Dansk er første fremmedspråk for færøyskspråklige elever, og undervisningen begynner allerede fra 3. klassesetrinn. Selv om færøysk på mange måter ligner islandsk mer enn dansk, er det færingene som scorer høyest på poengskalaen i den internordiske INS-undersøkelsen av forståelsen av dansk, norsk, svensk og engelsk fra 2005: Forståelsen av dansk er enda bedre enn forståelsen av engelsk, og de forstår norsk omtrent like bra som engelsk. Det ligger selvsagt en sammensatt forklaring bak dette resultatet. Det kan ha med omstendigheter omkring testsituasjonen å gjøre. Det kan ha å gjøre med mangespråkligheten i samfunnet – både med tanke på språkholdninger og språkmangfold. Og det kan ha med språkundervisningen å gjøre.

På Færøyene møter elevene nabospråkperspektivet i to fag: dansk og færøysk.

I danskfaget skal elevene allerede på 6. klassesetrinn kunne lese og forstå lettere norske og svenske tekster. Trening av leseforståelsen fortsetter i det videre studieforløpet, og på 9. klassesetrinn skal eleven også trene lytteforståelsen av norsk og svensk. Siden mye av undervisningsmaterialet er danskprodusert, er det lagt særlig vekt på forståelsen av svensk, der det er flest utfordringer for danskspråklige. Når det gjelder forståelsen av norsk, er det først og fremst bokmål eleven møter i danskfaget. Bokmålets slektskap med det danske språket legger opp til noen interessante muligheter for språklige sammenligninger, og språklige sammenligninger er det også lagt vekt på i færøyskfaget. Her skal elevene på 9. klassesetrinn ha kjennskap til slektskapet mellom færøysk og andre nordiske språk, med særlig vekt på norsk og islandsk. Her er det først

og fremst relasjonen mellom færøysk og nynorsk som vektlegges. I løpet av videregående skole skal eleven også lære å forklare slektskapet mellom språkene.

Grønland

Også Grønland er en del av det danske riksfellesskapet. Dansk er første fremmedspråk for grønlandskspråklige elever, og undervisningen begynner allerede ved skolestart i språkblandede klasser (grønlandsk og dansk). Forskjellene mellom dansk og grønlandsk, som tilhører hver sin språkfamilie, er svært store. Det ligger derfor store utfordringer i å skulle innføre et nabospråkperspektiv i danskundervisningen i grønlandske skoler. Derfor er det nok først og fremst gjennom relasjonen til Danmark, det danske språket og språk- og studiereiser at de grønlandskspråklige elevene får en første tilknytning til resten av Norden.

Men om man ønsket at elevene skulle få den samme opplevelsen av å kunne forstå (mye av) et *utenlandsk* språk, altså en nabospråkopplevelse, så kunne dette også gjøres via grønlandskfaget. Dette er ikke enda en del av undervisningen i språket, men erfaringen viser at grønlandskspråklige til en viss grad kan forstå og kommunisere med inuktituttalende fra Canada. For omkring 40 år siden hørte de i Canada mye på grønlandskspråklig radio fra Grønland, så godt voksne inuitter forstår fremdeles grønlandsk. Det er litt det samme som man kan observere når det gjelder relasjonen mellom språklig input fra radio/TV og språkforståelse, for eksempel av svensk i Norge og norsk på Færøyene.

Island

I 1380 kom Island med Norge inn i union med Danmark. På samme måte som i Norge kom dansk etter reformasjonen til å få en sentral posisjon i språksamfunnet. I 1944 gikk Island ut av unionen med Danmark, men det var først i 1999 at dansk ikke lenger ble undervist som første fremmedspråk på Island. Det undervises dog fremdeles i dansk i islandske grunnskoler og videregående skoler, med unntak av for elever som har en personlig tilknytning til Norge eller Sverige. De kan velge å motta undervisning i norsk eller svensk isteden. I danskfaget legges det vekt på at dansk er et nordisk språk nær beslektet med norsk og svensk og nøkkelen til de øvrige nordiske landene og det nordiske fellesskapet. Det å kunne dansk blir også fremholdt på et mer praktisk nivå som inngangsporten til universitetsstudier i Danmark, eventuelt også Norge og Sverige.

Når det gjelder islandskfaget, anbefaler læreplanen at man i undervisningen på 10. klassetrinn påpeker slektskapet mellom de nordiske språkene og islandsk og gir elevene mulighet til å forsøke å forstå de andre nordiske språkene, både talespråk og skriftspråk.

Sverige

I løpet av årskurs 6 skal elevene lese og lytte og kunne gi eksempler på tydelig fremtredende språklige likheter og forskjeller mellom svensk og «nærliggande språk», som dansk og norsk. I løpet av årskurs 9 skal elevene kunne sammenligne svensk språks «historia, ursprung och särdrag» og gjennom sammenligninger kunne beskrive fremtredende forskjeller og likheter mellom svensk og nabospråkene.

Åland

Svensk er offisielt språk på Åland og morsmål for i overkant av 90 % av befolkningen. I svenskfaget skal elevene få kjennskap til dansk og norsk i tale og skrift. Videre er det oppfordret i læreplanen til at man benytter de muligheter som finnes gjennom vennskapsklasser, skolebesøk og lignende til å trene elevenes praktiske kommunikasjonsferdigheter i møtet med nabospråkene.

Hva er målet for undervisningen?

Språk må læres for å kunne brukes. Også nabospråk.

I det politiske oppdraget som er formulert i språkdeklarasjonen, legges det vekt på å gi elevene en *kommunikasjonsorientert språkforståelse*, altså at elevene skal kunne forstå moderne nabospråk (hverdagsspråk) i tale og skrift.

Riktignok skal man ikke forstå begrepet «hverdagsspråk» altfor bokstavelig. Hverdagstale som på ingen måte er tilrettelagt for internordisk kommunikasjon, kan være en stor utfordring også for den mer språkerfarne nordboer. Men elevene skal forberedes til å ferdes i et annet nordisk land: lese en avis, se en TV-serie, snakke med andre nordboere om dagligdagse emner.

På grunnlag av dette burde nabospråkundervisningen i fagene dansk, norsk og svensk i utgangspunktet gå ut på å trene lytte- og leseforståelse. På et mer overordnet nivå dreier det seg dessuten om å gi elevene noen grunnleggende redskaper til å avkode språklig variasjon ved

hjelp av. Det er i stor grad et spørsmål om å gi elevene språklig erfaring. Hva det er helt konkret som står i veien for nabospråkforståelsen, er ofte en kombinasjon av negative språkholdninger eller forventninger og manglende erfaring og kunnskaper.

Sett fra et pedagogisk ståsted er det derfor viktig å gi elevene en opplevelse av mestring nettopp for å bygge positive forventninger og holdninger. Etter hvert bør undervisningen også gi dem noen redskaper med på veien slik at de blir i stand til både å avkode andre varieteter av skandinavisk og å tilpasse sitt eget språk på en *hensiktsmessig* måte i møtet med andre nordboere. Dette siste er spesielt viktig for nordmenn, som er vant til å kunne bruke dialekten sin uforandret i alle sammenhenger. Nabospråkperspektivet blir dermed ikke bare et spørsmål om å fokusere på det *andre*, men også om å bli mer oppmerksom på og bedre forstå det *egne*.

Alt dette kan gjøres uten at læreren egentlig selv har store kunnskaper i nabospråkene. Det rekkes med lysten til å gå på språklig skattejakt.

Hvis vi vender tilbake til de gode resultatene fra den internordiske undersøkelsen av språkforståelse, så er det likevel verdt å merke seg at man i Norge og på Færøyene går et skritt videre. Felles for læreplanen i norsk i Norge og læreplanene i dansk og færøysk på Færøyene er at man ikke bare satser på språkforståelse, men at også språkhistorisk og -politisk analyse og det sammenlignende perspektivet i stor grad er ivaretatt i språkundervisningen. Dette stiller imidlertid helt andre og større krav til lærerens kunnskapsnivå, og det dreier seg om andre læringsmål. Men for den som har mot på å gi seg i kast med det, kan det for eksempel gjøres mange interessante sammenligninger mellom nynorsk og færøysk med tanke på hvordan språkene vokste frem, og på hvilket grunnlag normeringen av dem foregår.

Hvordan følges målene i læreplanene opp i undervisningen?

Når læreplanene i all hovedsak ser ut til å prioritere det nordiske språk- og kulturfelleskapet, skulle man tro at alt lå til rette for at den oppvoksende generasjonen fremover skulle få den best tenkelige nabospråk- og Norden-undervisningen rundt om i Norden. Men hvordan følges læreplanen opp i klasserommet?

Unge mennesker formes hver eneste dag av valg voksne treffer på deres vegne. Elevenes fremtidige språklige kompetanser formes av de valg lærerne deres gjør i den praktiske undervisningen. Kanskje er dette

viktigere enn den rollen selve læreplanens kompetansemål spiller. Språkrådet i Norge la i 2011 frem en undersøkelse som viste at kun 35 % av lærerne mener at de selv har *god* kompetanse til å undervise i nabospråkene, resten oppgir at de bare i *noen eller ingen grad* har tilstrekkelig *kompetanse*. Tilsvarende resultater ble lagt frem av Lärarnas Riksförbund i Sverige i 2012. Det store flertallet, mellom 60 og 70 %, vurderer at de kun delvis har de kompetansene som skal til for å oppfylle *læreplanens mål*. Lignende undersøkelser er dessverre ikke gjort i andre land, men det er liten grunn til å tro at situasjonen på dette området skulle være svært annerledes. Hvis lærernes holdning, eller selvevaluering, er at deres egen kompetanse i nabospråk og/eller nabospråkdidaktikk er mangelfull og utilstrekkelig, representerer dette en stor utfordring. Ikke bare for skolen, men også for lærerutdannelsen.

Nabospråkundervisningen fremholdes dessuten ofte som *mindre viktig* enn andre temaer av mange lærere. I 2012 publiserte Nordfag-nettverket en undersøkelse av dansk-, norsk- og svensk læreres didaktiske overveielser omkring eget fag, publisert i *Den nordiske skolen – fins den?* I undersøkelsen viser det seg at mange lærere har problemer med å begrunne for eksempel litteraturdelen av språkfaget. Særlig gjelder dette lesing av eldre litteratur. På samme måte som lesing av tekster på nabospråk kan lesing av tekster i eldre språkdrakt bidra til at elevene får et nytt perspektiv på moderne norsk. Sett i sammenheng med resultatene fra Nordfag-undersøkelsen kunne det være på sin plass med en kritisk gjennomgang av norskfagets didaktikk: Hvorfor skal det nordiske være en del av norskfaget? Dreier det nordiske perspektivet i norskfaget om en felles historie, om kulturforståelse, om språkkompetanse eller om samfunnsøkonomisk nytte? Og hvordan, og hvorfor, satser man på internordisk språkforståelse gjennom skolen?

I nabospråkundervisningen dreier det seg i stor grad om å la elevene oppdage hvor mye de *allerede* kan og forstår. Men det er like viktig for motivasjonen at det ikke alene er et mål i seg selv å kunne forstå andre skandinaviske språk. Da ender man fort opp i en diskusjon om hvorvidt man kan klare seg med engelsk alene, eller ei. Den diskusjonen er interessant, og bør tas med elevene, men det bør ikke stanse der. Elevene må gjennom undervisningen oppdage at de trenger språkkompetanser for å kunne samhandle med andre og ikke minst få lyst til det.

Hvordan lykkes man så med å skape en slik lyst hos elevene? Et ønske fra elevenes side om *relevant* og *autentisk* undervisningsmateriale samt trening av *lytteforståelse* er et av de viktigste og tydeligste resultatene fra forskningsprosjektet *Svenska i toppen* fra Finland i 2010. Alt

sammen innebærer en prioritering av kommunikasjonsorientert språkkompetanse. *Svenska i toppen*-undersøkelsen skulle identifisere suksessfaktorer ved de videregående skolene som lykkes spesielt bra med sin svenskundervisning for finskspråklige elever. En viktig suksessfaktor viste seg å være de *holdningene* til svensk som kommer til uttrykk fra skoleledelsen og lærerhold, også fra andre lærere enn språklærerne. I tillegg gir elevene i undersøkelsen helt klare anbefalinger til en styrket undervisning i svenskfaget. De ønsker mer trening i praktisk svensk språkbruk og språkforståelse med vekt på kommunikasjon. Elevene tar derfor til orde for økt bruk av svensk i undervisningen og at læreren bruker dialoger og tekster som er autentiske og ikke utviklet til pedagogisk formål.

Lignende synspunkter fra elevhold kommer til uttrykk i den islandske undersøkelsen *Kan du lide dansk?* fra 2012. Undersøkelsen er gjort av en islandsk student som vant en pris for beste oppgave på bachelornivå med et nordisk språkperspektiv under den nordiske språkkampanjen i 2011, og studien har derfor selvsagt et mye mindre omfang enn det finske prosjektet. Undersøkelsen er likevel interessant, for den peker på mange av de samme forholdene som i den finske undersøkelsen. I den islandske undersøkelsen ble elevenes holdninger til danskfaget og til deres egen danskundervisning undersøkt. Resultatene viste at selv om elevene ga uttrykk for negative holdninger til danskfaget som sådant, stilte de seg positive til danskundervisningen de hadde mottatt, typisk fordi læreren hadde lagt vekt på relevante kommunikasjonssituasjoner og hverdagsdansk. *Fortellingen* om et språkfag er altså (heldigvis) ikke alltid det samme som den reelle *opplevelsen* av samme fag.

Læreplanene – ut med det nordiske?

Mange lærere og elever tenker på norskfaget som et fag som er bygd opp etter *LEGO-klossprinsippet*. Problemet med å tenke på faget som bestående av selvstendige moduler som kan byttes ut etter for godtbe-finnende, er at det kan gjøre det fristende enkelt å fjerne enkeltelementer uten at det tilsynelatende skader sammenhengen. Det vil da være viktig å fastholde at det nordiske både dreier seg om nabospråklæring og å se det egne i et nytt perspektiv, og at denne sammenhengen forsvinner dersom enkeltelementer ukritisk legges bort.

Nabospråkperspektivet i norskfaget dreier seg altså grunnleggende om å trene lytte- og leseforståelsen. På et overordnet nivå innebærer det å gi elevene noen redskaper til å avkode språklig variasjon, også selv om det dreier seg om et *utenlandsk* språk, ikke *bare* en norsk dialekt. Men

det er like viktig for motivasjonen at språkasppektet også inngår i andre faglige aktiviteter, det er ikke alene et mål i seg selv å kunne forstå andre skandinaviske språk. Elevene må oppdage at de trenger språkkompetanse for å kunne samhandle med andre: Det må demonstreres at språk faktisk er nyttig for noe.

Skolens fortelling om Norden har tradisjonelt vært tekstbasert og har fokusert på historie og kulturtradisjon. Det man typisk har lest, har vært skjønnlitteratur, særlig klassikere. Dette kan selvsagt gi et perspektiv på kulturtradisjonen. Men det skal ikke glemmes at det nordiske perspektivet i læreplanene for norskfaget også i høy grad er kommunikasjonsorientert og knyttet til språkbruk i samtiden og hverdagen. Det hele dreier seg kanskje i grunnen om å fremelske en vilje og lyst til språk og språklig mangfold, og for å klare det må man identifisere hvilke motivasjonsfaktorer det er som nettopp gir mot og lyst til å forholde seg til et nabospråk, altså til et språk man i utgangspunktet NESTEN forstår?

Når det er kamp om oppmerksomheten i norskfaget, er det forståelig at det settes spørsmålsteget ved om det er plass til det nordiske i et moderne norskfag. Men med utgangspunkt i at språkkunnskaper ikke står i veien for hverandre, men gjensidig bidrar til å styrke hverandre, kan det nordiske perspektivet i faget bidra til å gjøre elevene mer oppmerksomme på egne språklæringsstrategier. Elevene kan gjennom et sammenlignende nabospråkperspektiv bli mer bevisste på hvordan de kan utnytte sin kompetanse i norsk i møtet med nye språk. På denne måten får de også et nytt blikk for betydningsnyanser og språkbrukspraksiser i eget språk, en bedre forståelse av språklige normdannelser osv. Det er derfor ikke nødvendig å slanke vekk det nordiske perspektivet fra norskfaget, og man kan kanskje heller si at det til og med kan gi «språklige muskler» om det brukes på riktig måte.

Mange av de samme argumentene som brukes mot sidemål i Norge, møter vi også i diskusjonen om det nordiske perspektivet i læreplanen. Også her kan nabospråkundervisningen bidra til en bevisstgjøring av elevene når det gjelder å analysere koblingen mellom språk og samfunn.

Satsing på språkundervisning speiler i stor grad samfunnets syn på språkene undervisningen omfatter. Med en ny didaktisk tilnærming og nye materialer for nabospråkundervisningen tar vi det nordiske språkfelleskapet på alvor. Vi tar også norsk språk på alvor.

Litteratur

Delsing, Lars-Olof og Katarina Lundin Åkesson: *Håller språket ihop Norden?*, Nordisk ministerråd, København 2005

Deklaration om nordisk språkpolitikk, Nordisk ministerråd, København 2006

Guðrún Tinna Ólafsdóttir: *Kan du lide dansk? En undersøgelse af unge islændinges holdning til danskfaget i folkeskolen*, masteroppgave, Háskóli Íslands, Reykavík 2010

Lärarnas Riksförbundet 2012: *Sverige måste satsa på klassisk bildning*, debattartikkel til en spørreundersøkelse fra Skolverket i 2011, Stockholm 2012

Nordfag-nettverket: *Den nordiske skolen – fins den?*, København 2012

Språkrådet, Norge 2011: *Norsklæreres holdning til eget fag*, spørreundersøkelse gjennomført høsten 2010

Svenska i toppen, forskningsprosjekt ved Helsingfors universitet og Svenska handelshögskolan, Helsingfors 2010

DEL TO:
DEI NORDISKE SPRÅKA

Nabospråka – dansk og svensk

Torbjørgh Breivik

Fem av språka som blir snakka og skrivne i Norden i dag, har same opphav. Fram til kring 700-talet snakka dei som budde i Norden, eit nordisk språk som alle forstod, og det var ikkje særleg store skilnader i ordforrådet og uttalen. I tida mellom 700–800-talet og fram mot år 1000 utvikla språka seg slik at ein rundt år 1000 kunne konstatere at det no var tydelege skilnader mellom språket i dei vestlege områda i Norden og språket i dei austlege. I dag er situasjonen at talt norsk, svensk og dansk er gjensidig forståeleg, medan islandsk og færøysk ikkje er forståeleg for nordmenn, svenskar og danskar. Skriftleg norsk, svensk og dansk er langt på veg gjensidig forståeleg, men ikkje skrivne islandsk og færøysk.

I Noreg er det akseptert å bruke dialekt i radio og TV, og i skrift brukar vi dei to offisielle normene bokmål og nynorsk. Nordmenn er vane med å høyre ulike dialektar og forstå dei. Det gjer at vi lettare også forstår naboane våre: Svensk er ikkje så ulikt norsk når det gjeld uttale, og skrivne dansk liknar mykje på bokmål. Dansk uttale er ei utfordring for nordmenn, og svensk kan by på utfordringar når det gjeld kva ord betyr.

Korleis ser du om teksten er svensk eller dansk?

Med norsk i botnen vil skriftleg dansk vere lettare tilgjengeleg enn skriftleg svensk, men talt svensk er lettare å forstå for ein nordmann enn talt dansk. Det er nokså greitt å sjå om ein tekst er svensk eller dansk.

Leit etter ord med bokstavane æ og ø. Svenskane brukar skrivemåten ä og ö. I alfabetet blir dei sorterte etter å, noko som er nyttig å vite om du skal slå opp i ei ordbok, ein katalog på nettet eller liknande. Om du finn orda *här* (*her*) og *är* (*er*), og du ser ut frå samanhengen at dei må bety *her* og *er*, har du ganske sikkert ein svensk tekst framfor deg. Du kan bruke dei same orda til å skilje mellom svensk og dansk. Dansk skriv nemleg desse orda slik vi gjer på norsk.

For å kunne skilje mellom norsk og dansk må du sjå etter andre ting. Begynn med å leite etter ord med *æ*. Finn du mange ord med *æ* der du på norsk ville ha venta å finne *e*, er du på rett spor. Den teksten er sannsynlegvis dansk. Ein test er å finne ord som *lese* og *felles*, som på dansk blir skrivne *læse* og *fælles*. Du kan også bruke andre bokstavar: Norsk og svensk brukar nesten alltid *p*, *t* og *k* i ord der danskane brukar *b*, *d* og *g*. Orda *gap*, *fot* og *rik* er like i norsk og svensk, men på dansk blir dei skrivne *gab*, *fod* og *rig*. Finn du ein stor *I* (= *de*) åleine som ord, har du ganske sikkert ein dansk tekst framfor deg. Finn du i tillegg *jeres* (= *dykker*), kan du vere heilt sikker på at teksten er dansk.

Dansk

Dansk er morsmål for rundt fem millionar danskar, og det er eit viktig andrespråk på Island, Færøyane og Grønland. Dansk er også eit minoritetsspråk i Nord-Tyskland, der om lag 50 000 personar har dansk som morsmål.

Dansk uttale

Dansk er det nordiske språket som nordmenn (og svenskar) har størst problem med å forstå, og hovudårsaka er den danske uttalen. For oss norske er det sjeldan noko problem med å lese dansk, men å forstå talt dansk er noko heilt anna. Ei forklaring er at det er stor skilnad mellom dansk skrift og dansk tale. Endingar og trykksvake stavingar blir ofte borte i munnleg dansk, og det kan gjere det vanskeleg å høyre kvar eit ord begynner og endar.

Når det kan vere vanskeleg å forstå dansk for eit uøvd øyre, så heng det saman med det som vert kalla *konsonantsvekking* og *vokalsvekking*. Det siste betyr at vokalar i slutten av eit ord vert vekke eller får sterkt redusert uttale. Eitt døme er verbet *koge* (koke), der *-e* til slutt ikkje høyrer. Verbet vert uttalt som /kâu/. Her ser – eller høyrer – vi også at konsonanten *-g-* har blitt endra til det som vert kalla ein halvokal: *-u-*. Det er dette siste som heiter konsonantsvekking. (Dømet er henta frå Monica Äikäs: «Den svåra dansken» i *Norsklæraren* 1/2012.)

Å telje på dansk

Når ein danske tel og reknar høgt, får andre nordbuar vanskar med å skjøne kva som blir sagt. Men det er berre nokre få ord som er problemet: halvtreds, tres, halvfjerds, firs og halvfems. For oss verkar dei uforståelege, men det danske systemet byggjer på tjuetal, ikkje tital,

som vårt talsystem. Tjue på dansk heiter *snes*, som vårt sneis (= 20), og det heiter *snese* i fleirtal. Når så ein danske seier *tres*, er det ei samantrekking av *tre snese*, og tilsvarende er *firs* ei samantrekking av *fire snese*. *Halvtreds* betyr altså *tre snese* minus ei halv *snes*. Ser du systemet? Ikkje? Då må du berre lære deg orda:

- 20: *tyve*
- 30: *tredve*
- 40: *fyrre*
- 50: *halvtreds*
- 60: *tres*
- 70: *halvfjerds*
- 80: *firs*
- 90: *halvfems*
- 100: *hundrede*

Kva er systema i uttalen?

Fleire vokalar blir uttalte ulikt i dansk og norsk. Ein lang *a*-lyd blir som ein norsk *a* og ein svensk *ä*. Den norske og svenske *u*-lyden finst ikkje i dansk. Der blir *u* uttalt meir som ein *o*. I dansk er *d* etter *l* og *n* vanlegvis stum i ord som *ild*, *land* og *under*.

Eit ord som begynner på *g* eller *k*, skal alltid uttalast med *g*- og *k*-lyd, og ikkje som i norsk og svensk. Eit ord som *gælder* blir stava heilt likt med svensk, medan norsk brukar stavinga *gj*-. Stavinga *gj*- i norsk viser at uttalen er *j*-lyd (*g*-en er stum). I dansk skal dette ordet uttalast med ein hard *g*-lyd, som alle andre danske ord som begynner med *g*-.

Konsonantane i kombinasjonar som *sk*-, *skj*- og *stj*- skal alltid uttalast kvar for seg på dansk, medan norsk og svensk gjerne dreg saman lydane til ein *sj*-lyd.

Dansk skrift	Dansk uttale	Norsk skrift (bokmål)
løg	løg	løk
lov	lào	lov (uttales låv)
vej	vaj	vei eller veg (uttales vei)
nøgle	nå:jle	nøkkel
meget	majeð	meget

Kva er likt, og kva er ulikt?

På dansk heiter det vanlegvis *hinanden* (sjølv om *hverandre* også blir brukt av og til), på svensk heiter det *varandra* og på nynorsk *kvarandre*. I eldre skandinavisk var det ein skilnad mellom *hinanden* og *kvarandre*. Ein helste *hinanden* om ein omtalte to personar, men brukte *kvarandre* om ein snakka om tre eller fleire. *Kvarandre* var ei fleirtalsform som vann fram i svensk og norsk, medan *hinanden* vann fram i dansk.

Svensk

Om lag ti millionar menneske snakkar svensk, noko som gjer svensk til det mest utbreidde språket i Norden. Dagens rikssvensk byggjer på dialekten som blei talt i Midt-Sverige på 1800-talet. Framleis er dei lokale dialektane i bruk, og skånsk og gotlandsk er to lett gjenkjennelege svenske dialektar. Skånsk er lett å kjenne att med sin skarre-r, medan gotlandsk er kjent for diftongar og endåtil triftongar. I godtlandsk heiter det *haust* i staden for *höst*, *stain* i staden for *sten* og *houis* i staden for *hus*.

Svensk er også eit minoritetsspråk

I Finland snakkar om lag 300 000 personar svensk, og svensk er eit av dei to offisielle språka i Finland. Alle finske barn må lære svensk i minst tre år på skulen. For mange nordbuar er den svenske dialekten som blir snakka i Finland – finlandssvensk – lettare å forstå enn rikssvensk, og grunnen kan vere at uttalen av finlandssvensk ligg nærare skriftspråket.

Korleis forstå svensk?

Svenskar har ein tendens til å dra saman ord og stryke ein del bokstavar. *Vasaru?* skal oppfattast som *Vad sa du?* (Kva sa du?). *Vaffschkaduntegåmä?* betyr *Varför ska du inte gå med?* (Kvifor blir du ikkje med?). For eit utrena øyra kan det vere vanskeleg å oppfatte.

I svensk som i norsk finst det ein del stumme bokstavar: I orda *hjelp*, *djup*, *ljum* og *gjorde* er første bokstaven stum som på norsk. G blir ofte uttalt med ein j-lyd. Sj-lyden har ikkje nokon eigen bokstav, men blir skriven med ulike konsonantkombinasjonar om lag som den norske sj-lyden med sk, sj, stj og skj.

I norsk skil vi gjerne mellom formell og uformell skrivestil. Den svenske stilen er ofte så uformell at andre kan oppfatte språket som fullt av

slang og sjargong. Skriftspråket er ganske kvardagsleg. Helsinga *hej* kan du bruke overalt og i alle samanhengar, og ord som *kille*, *tjej*, *fralla* og *fika* er heilt akseptable, sjølv i skriftspråket.

Fleirtalsendinga i substantiv er ofte *-ar* i svensk. Infinitivsforma av verba endar på *-a*. Her er svensk meir likt på nynorsk enn på bokmål og dansk, som har *-er* og *-e*. Svensk brukar også bokstaven *x* der norsk og dansk vanlegvis har *-ks-*. Vi finn også mange og lange konsonantkombinasjonar i svensk.

På nettstaden Norden i skulen (nordeniskolen.org) finn du nokre korte tekstar som kan brukast til å samanlikne skrivemåtane i dansk, svensk og norsk (bokmål og nynorsk). Her får du også tilgang til ei lita nordisk ordbok (miniordbok.org) med innlesne forklaringar på nabospråka.

«Falske venner»

Nokre ord blir skrivne likt på norsk og svensk eller på norsk og dansk, men ein kan bli lurt fordi dei kan ha heilt ulik betydning. Vi kallar dei ofte «falske venner», og her får du ei lita liste over slike ord.

Norsk (bokmål)	Betydning på svensk	Betydning på dansk
rolig	morsom	rolig (som i norsk)
bløtkake	tårta	lagkake
bondesjakk	luffarschack	kryds og bolle
frokost	frukost	morgenmad
semester	termin	semester
ferie	semester	ferie
morsom, artig	rolig, trevlig	morsom, sjov
skjørt	kjøl	nederdel
kjole	klänning	kjole

Når ein skal forstå eit nabospråk, er det kanskje mogleg å forstå kvart ord, men sjølve meininga kan gleppe fordi ein uttrykkjer seg annleis på det aktuelle språket enn det vi gjer på norsk. Du finn fleire «falske venner» og omtale av ulike uttrykksmåtar i publikasjonen «Att förstå varandra i Norden», som ligg på nettstaden til Nordisk språkkoordinasjon (nordisksprogkoordinatoin.org). Du kan også slå opp i Norstedts skandinaviska ordbok om du finn ho på eit bibliotek. Ho har rundt 10 000 oppslagsord som alle er omsette til og frå dansk, norsk og svensk.

Arbeidsoppgåver

1. Nedanfor finn du ein kort tekst på svensk, nynorsk, bokmål og dansk.
2. Finn døme på eit substantiv som blir bøygd ulikt i dansk, svensk og norsk (bokmål og nynorsk).
3. Finn du døme på at eit substantiv kan vere likt på to av språka, men ikkje på det tredje?
4. Finn døme på verb som blir bøygde på ulike måtar i naboSpråk.
5. Les tekstane nedanfor. Kva er lett/vanskeleg i dei fire tekstane?

Svensk:

Svenskar, norrmän och danskar förstår varandra ganska bra. De har större problem med isländska, trots att isländskan liknar det skandinaviska språk som talades för tusen år sedan. Isländskans närmaste släkting är färöiskan, men språken är inte så lika att en islänning förstår en färing utan problem.

Nynorsk:

Svenskar, nordmenn og danskar forstår kvarandre ganske bra. Dei har større problem med islandsk, sjølv om islandsk liknar det skandinaviske språket som vart snakka for tusen år sidan. Færøysk er det språket som er nærast islandsk, men språka er ikkje så like at ein islending forstår ein færøying utan problem.

Bokmål:

Svensker, nordmenn og dansker forstår hverandre ganske bra. De har større problemer med islandsk, til tross for at islandsk ligner det skandinaviske språket man snakket for tusen år siden. Islandskens nærmeste slektning er færøysk, men språkene er ikke så like at en islending forstår en færøying uten problemer.

Dansk:

Svenskere, nordmænd og danskere forstår hinanden rimelig godt. De har større problemer med islandsk, selvom islandsk ligner det skandinaviske sprog som taltes for tusind år siden. Nærmest beslægtet med islandsk er færøsk, men sprogene er ikke så ens at en islænding forstår en færing uden problemer.

Andre språk i Norden

Norden i skulen/Torbjørg Breivik

Islandsk

Talet på brukarar: ca. 320 000

Eksportord: geysir og berserk

Å helsa på islandsk: halló eller góðan daginn

Vanskeleg å seia: Það fer nú að verða verra ferðaveðrið (det kjem til å bli verre reisevêr)

Det islandske alfabetet

Ei sak som skil islandsk frå dei skandinaviske språka, er talet på bokstavar i alfabetet – det har heile 32 bokstavar, sjølv om korkje c, q, z eller w er med. Fleire av vokalane har ein aksent, som i orda *árum*, *rót* og *þúsund*, og dei blir uttalt med ein eigen lyd. *Á* skal uttalast som diftongen /au/, *ó* skal uttalast som /ou/, medan *ú* liknar ein norsk o-lyd.

I tillegg har islandsk (som færøysk) to teikn som ein ikkje finn i dei skandinaviske alfabeta, nemleg *þ* (thorn) og *ð* (ed). Medan *ed* er ein variant av bokstaven d, er *thorn* ein rest frå det gamle runealfabetet. I ein periode blei thorn brukt i engelsk for å markera th-lyden i ord som *think* og *thing*. Lyden finst ikkje i dei skandinaviske språka, men han har ein klar funksjon i islandsk. Det er grunnen til at bokstaven blei med då islendingane gjekk over til det latinske alfabetet.

Islandsk endrar seg ... sakte

Islandsk er det språket som liknar mest på det gamle nordiske talespråket som blei brukt i heile Norden for tusen år sidan. Ein islending kan til og med forstå tekstar frå 1200-talet utan større problem. Grammatikken er stort sett uendra, til dømes med fire kasus (nominativ, genitiv, akkusativ og dativ). Det gjer at substantiva får langt fleire moglege bøyingsendingar enn i dei skandinaviske språka. Bøyinga av substantiva blir ikkje bestemt berre ut frå kasus, men også ut frå kjønn (hankjønn, hokjønn, inkjekjønn) og om ordet har sterk eller svak bøying. Bøyinga blir også endra i bestemt og ubestemt form og i fleirtal. Orda

har rett og slett mange bøyingsendingar, og dei som vil læra seg islandsk, må berre pugga bøyingsendingane.

Det finst fleire grunnar til at islandsk har endra seg saktare enn svensk, norsk og dansk. Ein grunn er at islandsk blir talt på ei øy som har vore isolert gjennom historia. Språket har ikkje vore like mykje utsett for press frå andre land og språk. Ein annan grunn er det kompliserte bøyingsystemet, som gjer islandsk mindre mottakeleg for lånord. Det blir vanskeleg å tilpassa framande ord. Ein tredje og svært viktig grunn er at islendingane aktivt vernar språket sitt og vil halda på det.

Islandske ord i staden for lånord

Når islandsk treng eit nytt ord eller omgrep, lagar ein nye islandske ord. Nokre gonger gir dei gamle ord ei ny tyding, eller dei omset tydinga direkte til islandsk. *Far* tyder til dømes flytta, og *sími* tyder tråd. Då telefonen blei populær i byrjinga av 1900-talet, blei samansetjinga *farsími* laga. World Wide Web – altså WWW – heiter *veraldarvefurinn* på islandsk og er ei direkte omsetjing som tyder verdsveven.

Men islandsk er ikkje heilt fritt for lånord. Det heiter til dømes *blogg* og *videó* på islandsk. Ein konservativ språkvernar kan kalla ein pizza for *flatbaka* (eller pítsa), men det er eit ord som ikkje har fått gjennomslag hos folk flest. Det verkar heller ikkje som den islandske stavemåten pítsa slår igjennom. Dei fleste pizzeriaar i Reykjavík held fram med å servera pizza med to z-ar.

Her er nokre døme på kreative islandske ord. Søk gjerne etter fleire på nettet:

<i>datamaskin</i>	<i>tölva</i> (av volve og tal, som tyder spåkvinne og tal)
<i>demonstrera</i>	<i>halda kröfugöngu</i> (ta til motmæle, stilla krav)
<i>helikopter</i>	<i>þyrlla</i> (snurra rundt)
<i>kontor</i>	<i>skrifstofa</i> (skrivestove)
<i>teater</i>	<i>leikhús</i> (spelehus)
<i>pass</i>	<i>vegabréf</i> (vegbrev)
<i>margarin</i>	<i>smjörllíki</i> (noko som liknar på smør)

Jamfør språka

Den islandske versjonen av teksten som er brukt elles i desse kapitla, ser slik ut:

Svíar, Norðmenn og Danir skilja hver annan nokkuð auðveldlega. Þeir eiga í meiri vandræðum með íslensku þrátt fyrir að íslenskan líkist skandinavíska málinu sem talað var fyrir þúsund árum síðan. Nánast í ættingi íslenskunnar er færeyskan en tungumálin líkjast þó hvort öðru ekki svo mjög að Íslendingur geti skilið Færeying án vandræða.

Jamfør den færøyske teksten med den islandske. Du vil sjå at mykje er likt, men du vil også finna nokre skilnader. Legg til dømes merke til at *meinung* heiter *meinung* på færøysk (om lag som på svensk og på nynorsk), men *setning* på islandsk (om lag som på norsk bokmål og på dansk).

Om du ikkje har studert islandsk, er teksten vanskeleg å forstå. Nokre ord kjenner du igjen. *Fyrir þúsund árum síðan* tyder sjølv sagt *for tusen år sidan*. Nasjonalitetsnamna svenskar, nordmenn og danskar er også nesten dei same, sjølv om dei blir skrivne med stor bokstav på islandsk.

Er det andre ord du kan identifisera? Kva heiter til dømes *språk* på islandsk? Kva trur du *ýmislegt* tyder? Eller *sérflokki*?

Færøysk

Tal på brukarar: ca. 75 000

Eksportord: grindkval

Á helsa på færøysk: góðan dag

Vanskeleg á seia: eitt heitt, nýbakað byggfreyð (eit varmt, nybaka byggbrød)

Stor skilnad mellom tale og skrift

Ein som kan islandsk, forstår ein heil del av ein færøysk tekst, men har større vanskar med å forstå færøysk talespråk. Det kjem delvis av at det alltid har vore stor skilnad mellom færøysk skriftspråk og færøysk talespråk. Dansk var det dominerande skriftspråket på Færøyanne i fleire hundre år, og fram til slutten av 1800-talet eksisterte færøysk berre som talespråk. Då stavemåten blei normert, hadde ein to rivaliserande alternativ: Eitt baserte seg på språkhistoria og eitt på talespråk-

ket. Den historiske lina vann, og det førte til at skriftspråket blei oppfatta som gammaldags heilt frå starten.

Eit døme på dette er at færøyingane bruker bokstavane *ð* og *g*, trass i at dei ikkje finst i uttalen. I islandsk blir dei både skrivne og uttalte. Då færøyingane bestemte seg for å bruka *ð* og *g*, var det altså av historiske årsaker, ikkje praktiske. Resultatet er at færøyske barn har problem med å læra seg å lesa og skriva. Mange ungdomar vil helst lesa skjønnlitteratur på engelsk eller dansk, sjølv om færøysk er det naturlege morsmålet for alle som veks opp på Færøyane. Skriftspråket blir opplevd som altfor tungt, høgtidleg og vanskeleg å forstå.

Islandsk og færøysk

Færøysk grammatikk har mange likskapar med den islandske og den norrøne grammatikken. Kasussystemet er det same, og det same er bøyning i kjønn. Det er ein tendens til at den færøyske grammatikken blir forenkla raskare enn den islandske. Genitiv er til dømes uvanleg i moderne færøysk.

Færøysk har vore opnare for lånord, særleg frå dansk, men også frå engelsk. Ein person som kan eit skandinavisk språk, forstår difor fleire ord i ein færøysk tekst enn i ein islandsk. Den store skilnaden mellom færøysk og islandsk finn ein i uttalereglane. Eit døme er at dei færøyske vokalane endrar lyd kvalitet når dei blir forkorta. Den maskuline forma av adjektivet *stórirur* blir uttalt med diftong (*staurur*), medan den nøytrale forma *stórt* blir uttalt med ein enkel *ø*-lyd (*stört*). I islandsk er uttalen lik i begge døma, nemleg *stáor* og *stáort*.

Eit lite, men levande språk

Færøysk er det minste av dei nordiske språka som er i bruk. Det er om lag 75 000 menneske som snakkar færøysk. Av dei er vel halvdelen (48 000 personar) færøyingar som framleis bur på Færøyane. I tillegg er det mange færøyingar som har flytta utanlands, særleg til Danmark og dei andre nordiske landa.

Sjølv om talet på brukarar er lågare enn talet på innbyggjarar i ein skandinavisk småby, er språket i høgste grad levande og veldokumentert. Det finst ein rik færøysk litteratur, og i dei seinare åra har det kome omfattande ord- og grammatikkbøker. Den største færøyske ordboka er fritt tilgjengeleg på nettet. Alle som vil læra seg språket, kan

melda seg på eit sommarkurs på den færøyske høgskulen i hovudstaden Tórshavn.

Ser du likskap med dansk, norsk (bokmål eller nynorsk) og svensk? Denne teksten er den same som i kapittelet om nabospråka våre. Om de samanliknar teksten på dei skandinaviske språka, ser de at mykje er likt mellom dei, men kva med den færøyske versjonen?

Sviar, norðmenn og danir skilja heilt væl hvønnannan. Teir hava størri trupulleikar við íslendskum, hóast íslenskt líkist tí skandinaviska málinum, ið varð tosað fyri túsund árum síðan. Næstringur hjá íslendskum er føroyskt, men málini eru ikki so lík, at ein íslendingur skilir ein føroying uttan trupulleikar.

Og kva trur du at *trupulleikar* tyder?

Grønlandsk

Grønlandsk er ikkje eit nordisk språk, men vi tek det med her av fleire grunnar. Grønland har vore nær knytt til Danmark i mange hundreår, og har dermed ein kultur og eit språk som har blitt sterkt prega av eit nordisk «kolonispråk». Ei samanlikning mellom grønlandsk og nordiske språk får også godt fram at språk kan vere svært ulike, trass i nær geografisk avstand.

Tal på brukarar: ca. 55 000

Eksportord: anorakk, iglo og kajakk

Å helsa på grønlandsk: inuugujog, kutaa eller haluu

Vanskeleg å seia: Taskeqakataqaanga (eg er lei av å bera denne ryggsekken)

Grønlandsk er som eit byggesett

Grønlandsk – eller kalaallisut, som grønlendarane sjølve kallar språket sitt – liknar ingen andre språk som du har høyrte eller sett. Det ser du fort ved å kasta eit blikk på eksempleteksten, som du finn til slutt i dette kapittelet. Han har berre 72 ord. Til samanlikning har til dømes den danske omsetjinga 108 og den finske 90. Til gjengjeld er orda svært lange. Forstår du nokon av dei? Kva betyr paaseqatigiillu-arsinnaapput? Eller oqaatigineqarsinnaammata?

Dei næraste språkslektningane

Grønlandsk er opplagt eit spesielt språk, men det finst likevel nokre andre språk som kan seiast å vera i slekt med grønlandsk. Språkfamilien blir kalla eskimoisk-aleutiske språk og blir brukte av rundt 100 000 menneske, og om lag halvdelen av desse er grønlandarar. Menneska som bruker desse språka, er spreidde over eit stort område i nord: frå Sibir i Russland via Grønland til Canada og Alaska i Nord-Amerika. Det nest største eskimoisk-aleutiske språket heiter inukitut og blir brukt av om lag 20 000 menneske i Canada. Grønlandsk, inukitut og dei andre språka i denne språkfamilien er såpass like at dei er innbyrdes forståelege.

Det er derimot ikkje like enkelt for alle grønlandingar å forstå kvarandre. Skilnadene mellom dei vestgrønlandske og dei austgrønlandske dialektane er store, og med tanke på dei geografiske avstandane er ikkje det så merkeleg. Grønland er dryge 2 millionar kvadratkilometer og den største øya i verda.

Språkleg press frå dansk

Då Grønland blei kolonisert av Danmark på 1700-talet, blei det grønlandske språket utsett for sterk konkurranse med dansk. Det kom ikkje frå noka massiv innflytting av danskar (det bur ikkje meir enn ca. 7000 danskar på Grønland), men frå det at dansk språk blei teke i bruk i alle offisielle samanhengar. Fordi grønlandsk ikkje blei snakka til dømes i skulane, i kyrkjene, i næringslivet eller av dei styrande politakarane, blei heller ikkje viktige nye ord og omgrep utvikla. Grønlandsk var på veg til å bli eit språk som berre var til bruk i heimen og i den private sfæren.

Det er gjort ein stor innsats for å styrka og bevare det grønlandske språket dei siste førti åra. Grønlandsk blei offisielt språk på Grønland ved sida av dansk då det grønlandske heimestyret blei oppretta i 1979. Då heimestyret blei gjort om til sjølvstyre i 2009, blei statusen for det grønlandske språket styrkt gjennom ei eiga språkløve, og grønlandsk er no det einaste offisielle språket på Grønland. Det betyr at alle barn på Grønland får all undervisning på grønlandsk. Språket blir også brukt på det grønlandske universitetet (Ilisimatusarfik) og i sjølvstyreforsamlinga (Inatsisartut). Trass i at UNESCO ser grønlandsk som eit av dei trua språka, er stillinga meir stabil enn nokon gong. Det finst mellom anna ein rik litteratur skriven på grønlandsk.

Nedanfor ser du same teksten på grønlandsk som du har sett på dei andre språka. Finn du noko som er likt, i det heile?

Svenskit, norskit qallunaallu imminnut paaseqatigiilluarsinnaapput, Islandimiulli oqaasiinik paasinninnissaq ajornartorsiutiginerusarlugu, uffa ukiut tusindit matuma siorna Skandinaviami oqaatsinut Islandimiut oqaasii assingugaluartut. Islandimiut oqaasiinut qaninnerpaat tassaapput Savalimmiormiut oqaasii, taamaakkaluartorli oqaatsit ima assigiitsiginngillat Islandimiup Savalimmiormioq ajornartorsiuteqanngitsumik paasisinnaallugu.

Nyttige ressursar i nabospråkundervisninga

Torbjørgh Breivik

Nettstaden Norden i skulen (www.nordeniskolen.org)

Norden i skulen er ei gratis undervisningsplattform som gir lærarar og elevar i alle dei nordiske landa tilbod om heilt nye måtar å arbeida med nabospråka dansk, norsk (bokmål og nynorsk) og svensk på. Innhaldet er gruppert etter alder og tilpassa læreplanane frå tredje årstrinn i grunnskulen til avslutta vidaregåande skule. Som lærar kan du finna gode undervisningsopplegg, mykje fakta om språk- og kulturtilhøva i Norden og samstundes forslag til aktivitetar som er morosame for elevane. Du finn også spel og oppgåver elevane sjølve kan halda på med. Innhaldet er enkelt å bruka og viser at nabospråkundervisning er meir enn vanleg morsmålsundervisning.

Tematisert innhald

I tekst- og filmmaterialet finn du eit breitt utval av nordisk litteratur så vel som musikkvideoar og kortfilmar. Desse bidreg til å auka lese- og lytteforståinga, samstundes som dei gir innsikt i mangfaldet i den nordiske kulturen. Innhaldet er delt i overordna tema som danner samanhengar på tvers av språka. Til alle delane av innhaldet er det laga arbeidsoppgåver som skal hjelpe elevane med å halda konsentrasjonen både om verka og om språka.

Miniordbok og opplesing

Norden i skulen er innretta mot talt språk og lytteforståing. Å forstå talespråket er svært viktig, men ofte oversett i nabospråkundervisninga. Innspelte, opplesne tekstar gir elevane høve til å lytta til tekstane. I miniordboka kan dei sjå kva kvart ord betyr, få ei forklaring på det og høyra korleis ordet og forklaringa høyrer ut på det aktuelle språket. Ei spennande samling nordiske kortfilmar og musikkvideoar gir også elevane sjansen til å høyra språket i ein naturleg samheng.

Spel og språk

Norden i skulen tilbyr også faktakunnskap om dei nordiske språka. Ei språkhistorisk tidslinje gir rom for å reisa fram og tilbake i språkhisto-

ria. Ei litterær tidslinje gir innblikk i den nordiske litteraturhistoria. Ei rekke nyutvikla språkdidaktiske spel stimulerer interessa for språka og gjer læringsprosessen aktiv, levande og gøy. Elevane kan til dømes «skyta sund» språka i spelet *Plaff*, eller dei kan skapa sin eigen tekst i *Klippedikting*. I spelet *Norden rundt* kan elevane testa kva for faktakunnskapar dei har om Norden, medan øyro deira blir trenea i å høyra uttalen på dei andre språka. I *Norden rundt* kan du som lærar utfordra elevane på fakta, du kan oppmoda dei til å spela mot andre elevar (i Noreg eller Norden) i same spel. Å spela med jamaldrande i ein vennskapsklasse kan vera ei god byrjing på eit samarbeid på nettet.

Vennskapsklassar og nettpprat på video

Den beste språklæringa skjer når språket er i aktiv bruk. På *Norden i skulen* kan du som lærar finna ein nordisk vennskapsklasse og innleia eit samarbeid som kan gi undervisninga ein heilt ny dimensjon. Elevane kan møta kvarandre i det virtuelle klasserommet, der dei både kan prata på nettet via video, og der dei kan skriva til kvarandre. Gjennom naturleg kommunikasjon (munnleg eller skriftleg) får elevane viktige språklege erfaringar som tradisjonell nabospråkundervisning ikkje kan tilby.

Ønskjer du som lærar å gjera meir ut av samarbeidet med vennskapsklassen, er det mogleg å søkja økonomisk støtte frå eit av dei nordiske fonda. På *Norden i skulen* finn du eit oversyn over nokre av fonda og kva dei gir støtte til.

Gratis

Norden i skulen er eit ikkje-kommersielt prosjekt. Prosjektet vann i 2011 konkurransen som dei nordiske samarbeidsministrane lyste ut om å utvikla eit konsept som styrker nabospråkforståinga for barn og unge i heile Norden. Nettstaden støttar i tillegg opp om ei rekke andre kompetanssmål i læreplanane, og han kan brukast i mange ulike undervisningssituasjonar gjennom skuleåret.

Norden i skulen er gratis å bruka. Kvar lærar må oppretta ein profil for sin klasse, og så er det fri tilgang til innhaldet og oppgåvene som ligg på nettstaden. <http://nordeniskolen.org>

Nordisk miniordbok på nett (www.miniordbok.org)

Nordisk miniordbok på nett er laga for å støtta opp om nabospråkforståinga og -undervisninga i Danmark, Noreg og Sverige. I ordboka kan elevane til dømes søkja på eit norsk ord og sjå kva det heiter på dansk og svensk. Dei kan også slå opp eit dansk eller svensk ord for å sjå kva ord det tilsvarar på norsk. Det finst korte forklaringar til orda, og ved å klikka på lydikonet kan elevane lytta til korleis ordet og forklaringa blir uttalte. Ordboka inneheld rundt 3200 oppslagsord, og ho finst også som app til mobil og lese Brett. Elevar som har finsk, færøysk, islandsk, nordsamisk eller grønlandsk som morsmål, kan søkja i ordboka på sitt eige språk og sjå kva til dømes eit færøysk ord heiter på dei skandinaviske språka.

Innhaldet i ordboka

Nettordboka har med ord og uttrykk frå område som samfunnsliv, kultur, skulekvardag, fritid, natur og medieverd. Språka i Skandinavia har mykje felles, og det viser ordboka tydeleg. Mange ord er (nesten) like og har same tyding: *adresse, bord, stol, skole (skola), mobil*. Men det finst skilnader. Ein får vita at *rolig* betyr «moro» på svensk, og «stille» på dansk og norsk. *Artig* betyr «høfleg» på dansk, medan det på norsk betyr «gøy». Eit *marsvin* er på norsk namnet på eit lite kjæledyr, medan det for ein dansk ungdom er namnet både på eit kjæledyr og på ein liten kval (*nise* på norsk).

Andre nyttige lenker

Nordisk språkkoordinasjon har mykje materiale som kan nyttast i undervisninga på ulike måtar. Det er alt frå utarbeidde undervisningsopplegg til informasjon om språk og språkpolitikk. Her finn du også lenker til ein- og tospråklege ordbøker for alle dei nordiske språka. Du finn materialet her: <http://nordisksprogkoordination.org/>

Resultata frå ei undersøking om korleis det står til med nabospråkforståinga til ungdommar, blei presenterte i 2005, og du finn heile rapporten *Håller språket ihop Norden?* her: <http://norden.org/pub/kultur/kultur/sk/TN2005573.pdf>

I 2004 laga Nordens språkråd ei fellesnordisk lærebok for vidaregåande skule som blei kalla *Norden språk med røtter og føtter*. Boka har overordna kapittel om den historiske utviklinga for språka i Norden og eigne kapittel om finsk, (nord)samisk og grønlandsk. Boka er til-

gjengeleg frå Nordisk ministerråd, og meir informasjon finn du her:
<http://www.norden.org/nordenssprak/forord.asp>

Dansklærerforeininga gav i 2006 ut ei bok (på dansk) om nabospråk-
didaktikk med bidrag frå sentrale personar i det nordiske språk- og
lærerutdanningssystemet. Omtale og meir informasjon om boka finn
du her: *www.dansklf.dk/nabosprogsdidaktik*

DEL TRE:
TEKSTSAMLING MED ARBEIDSOPPGÅVER

Tekstsamling med arbeidsoppgåver

Svensk skjønnlitteratur:

Selma Lagerlöf (1858–1940):	«Klara Fina Gulleborg», kap. 2 i <i>Kejsarn av Portugallien</i> , Bonnier Pocket, Stockholm, 2005 (IM)
Dan Andersson (1888–1920):	«Jag väntar ...», 1915, dikt. Hentet fra <i>Dan Anderssons Dikter</i> , Forlaget En bok för alla (ebfa.se), Stockholm, 2001 (OE)
Edith Södergran (1892–1923):	«Vierge moderne», 1916, dikt. Hentet fra Otto Nes (red.): <i>Kvinnesinn</i> , Oktober, 1999 (OE)
Hjalmar Gullberg (1898–1961):	«Josef», 1951. Hentet fra Daniel Haakonsen: <i>Kontrapunkt. Mellomkrigstiden</i> , Gyldendal Norsk Forlag, 1975 (OE)
Karin Boye (1900–1941):	«Från en stygg flicka», 1927, dikt. «Hur kann jag säga», 1941, dikt. Hentet fra <i>Svenska Timmar. Antologien</i> , Gleerups, 2012 (OE)
Maria Wine (1912–2003):	«Varje dag dricker jag», 1997, dikt. Hentet fra Otto Nes (red.): <i>Kvinnesinn</i> , Oktober, 1999 (OE) ©Maria Wine – förmedlat genom ALIS
Lennart Hellsing (1919–):	«Julia», 1988, dikt. Hentet fra Lennart Hellsing, Tommy Östmar: <i>Oberons Gästabud</i> , Rabén & Sjögren, Stockholm, 1988 (TT)
Mikael Niemi (1959–):	<i>Populärmusikk från Vittula</i> , kap. 4, Norstedts, Stockholm, 2004 (MK) ©Mikael Niemi – förmedlat genom ALIS
Åsa Linderborg (1968–):	<i>Mig äger ingen</i> , 2007, utdrag fra romanen, Bokförlaget Atlas, Stockholm (IM)
Beate Grimrud (1963–):	<i>En dåre fri</i> , 2010, utdrag fra romanen, Albert Bonniers Förlag (IM)

Dansk skjønnlitteratur:

Tom Kristensen (1893–1974):	«Henrettelsen», 1922, dikt. Hentet fra http://www.menneske.dk/krabat/_digte/poldikte/Kristensen.html Også i: Daniel Haakonsen: <i>Kontrapunkt. Mellomkrigstiden</i> . Gyldendal Norsk Forlag, 1975 (OE)
Gustaf Munch-Petersen (1912–1938):	«se-!», 1937, dikt. Fra <i>Malerier og digte</i> , Forlaget Sohn (TT)
Tove Ditlevsen (1918–1976):	«De evige tre», 1942, dikt. Hentet fra Otto Nes (red.): <i>Kvinnesinn</i> , Oktober, 1999 (OE)
Helle Helle (1965–):	«Fasaner», 1996, novelle fra <i>Rester</i> , Forlag: Samleren (MK)

Peter Adolphsen (1972–):	«Madeleine. Lille trist roman», 1996 «Ved Højer Sluse», 2000 Hentet fra Berit Riis Langdahl m.fl. (red.): <i>Krydsfelt. Antologi</i> , Gyldendal, 4. oplag, 2013 ((OE)
Dy Plambeck (1980–):	fra « <i>Buresø-fortællinger</i> », 2005, dikt. Hentet fra Berit Riis Langdahl m.fl. (red.): <i>Krydsfelt. Antologi</i> , Gyldendal, 4. oplag, 2013 (OE)
Yahya Hassan (1995–):	«12 år», 2013, dikt «FAR MIN UFØDTE SØN», 2013, dikt <i>Yahya Hassan Digte</i> , Gyldendal, 2013 (OE)

Svensk sakprosa:

Astrid Lindgren (1907–2002):	Seks sitat, fra http://nordspråk.no/kilde/Astrid_Lindgren (OE)
Svensk Wikipedia	«Hen», artikkel, fra http://sv.wikipedia.org/wiki/Hen
Lova Olsson	«Ylva Johansson: nytt ord skapar inte jämställdhet», blogg, fra http://blog.svd.se/politikdirekt/2012/03/ylva-johansson-nytt-ord-skapar-inte-jamstaldhet/ (OE)
Svenska Finlands folkting	«Varför obligatorisk svenska i de finska skolorna?», fra http://www.folktinget.fi/sv/var_verksamhet/varfor_svenska (OE)
Annakaisa Suni	«Svenskan orsakar primitiva reaktioner», 2014, hentet fra www.HBL.fi , publisert 25.04.2014. (OE)

Dansk sakprosa:

Søren Kierkegaard (1813–1855):	«Aforismer», utvalg fra <i>Aforismer, essay om kedsomhed, essay om sorg hos tre kvinder</i> , Jens Staubrand SK Books, 2014 (OE)
Kaare Kronberg og Uffe Jørgensen	«Kap 3: Barndommen» (omYahya Hassan), <i>Berlingske Tidende</i> , 25.01.2014. http://www.bt.dk/danmark/laes-hele-digterens-historie-yahya-hassans-kamp (OE)
Camilla Mehlsen:	«Danskhed er pizza, flæskesteg og kebab», 2010, utdrag av intervju hentet fra: http://videnskab.dk/kultur-samfund/danskhed-er-pizza-flaesksteg-og-kebab (OE)
Jørn Lund (1946–):	«Når ordene klemmer», artikkel fra <i>Dansk i skred</i> , Gads Forlag, 2014 (OE)

Islandsk skjønnlitteratur

Gyrðir Elíasson (1961–)	Milli trjáanna, novelle, islandsk, hentet fra samlinga <i>Milli trjáanna</i> , Dimma stofnud, 2009 (OE/TB) Mellom trærne, novelle, norsk oversettelse ved Tone Myklebost. Hentet fra samlinga <i>Mellom trærne</i> , Bokvennen forlag, 2011 (OE/TB)
-------------------------	--

Færøysk skjønnlitteratur

Tóroddur Poulsen (1957–)	«Historie / Søga», 1998. Hentet fra Berit Riis Langdahl m.fl. (red.): <i>Krydsfelt. Antologi</i> , Gyldendal, 4. oplag, 2013 (OE)
--------------------------	---

Svensk skjønnlitteratur

■ Selma Lagerlöf: *Kejsarn av Portugallien* (1914) – utdrag

Romanen *Kejsarn av Portugallien* bygger på en hendelse som Selma Lagerlöf kjente til fra sin barndom.

Jan Andersson er husmann i Skrolycka. Han er lite fornøyd med livet sitt, og han føler ingen stor kjærlighet til Kattrina, som han har giftet seg med. Han er fullt klar over at de fant hverandre fordi de ikke hadde andre valg. Når han skal bli far, har han ingen store forhåpninger. Ikke får han komme inn i stua mens Kattrina føder, og han er både sur, sint og frossen da Mor i Fallet kommer og ber ham inn for å se på den nyfødte datteren. Da jordmora legger den lille jenta i armene hans, begynner likevel hjertet å banke slik som han aldri har kjent det før, og han vil ikke gi barnet fra seg:

... han började också ana vad som hade varit felet med honom i hela hans liv. För den, som inte känner av sitt hjärta varken i sorg eller glädje, den kan säkert inte räknas som en riktig människa.

Datteren, Klara Fina Gulleborg, flytter til Stockholm. Der går det ikke så bra med henne, og hun bryter kontakten med foreldrene i Skrolycka. Det gjør at Jan blir gal. Han tror Klara Fina er keiserinne i Portugallien, og han utnevner seg selv til keiser. Hun kommer hjem til farens begravelse, og blir berørt av prestens ord: «Det var ingen hög och förnäm man, som här vigde åt vilan, sa han, men det var kanske den, som hadde ägt ortens varmaste och rikaste hjärta.»

Slik slutter romanen, med en slags forsoning mellom far og datter.

Utdraget her er det andre kapittelet i romanen og handler om hvordan Klara Fina Gulleborg fikk navnet sitt.

Klara Fina Gulleborg

Nästa dag stod Jan i Skrolycka flera timmar i stugdörrn och väntade med den lilla flickan på armen.

Det var en lång väntan, detta med, men nu var allt så annorlunda mot i går. Nu stod han där i så gott sällskap, att han varken kunde bli trött eller utledsen.

Han kunde inte beskriva hur gott det kändes att hålla den lilla varma kroppen tryckt intill sig. Han tyckte, att han allt hittilldags hade varit rätt osmaklig och bitter också för sig själv, men nu fanns det bara salighet och sötma inom honom. Han hade aldrig vetat om, att man kan bli så förljuvligad av att tycka riktigt om någon.

Han hade inte ställt sig där i dörröppningen utan ärende, som man kan förstå. Det var en viktig sak, som han skulle söka att få avgjord, medan han stod där.

Hela förmiddagen hade han och Kattrina försökt att välja namn åt barnet. De hade hållit på både länge och väl, men de hade inte kunnat bestämma sig.

– Jag ser mej ingen annan råd, än att du får ta jänta å ställa dej på tröskeln mä'na, hade Kattrina sagt till sist. Å så får du fråga det första kvinnfolk, som går härförbi, vad ho heter. Det namnet, som ho då nämner, får vi ge flicka, vicket det så är grovt eller fint.

Men nu låg ju stugan litet avsides. Det var inte så vanligt att någon gick förbi hos dem. Jan fick stå både länge och väl i dörröppningen, utan att det kom någon. Det var en gråvädersdag nu också, men det föll inte något regn, och det var inte blåsigt och

kallt, utan snarast litet kvalmigt.

Om inte Jan hade stått med den lilla flickan i sina armar, så skulle han ha misströstat om alltsammans.

– Min snälla Jan Andersson, skulle han ha sagt till sig själv, kommer du inte ihåg, att du bor borta vid Duvsjön i Askedalarna, där det inte ligger mer än en enda riktig bondgård å annars bara små backstugor å fiskarkojor? Vem finns det här, som har ett så fint namn, att du vill ge det te den lilla flicka?

Men när det nu gällde dottern, så tvivlade inte Jan på att allt skulle gå bra. Han stod och tittade neråt Duvsjön utan att vilja se hur avstängd från hela bygden den låg i sin bergkittel. Det kunde ju ändå hända, att det skulle komma någon herrskapsmänniska med ett grant namn roende från Duvnäsbuket där nere vid södra ändan av sjön. Bara för den lilla flickans skull var han nästan säker på att det skulle gå så.

Barnet sov hela tiden, så för den delen kunde han stå där och vänta, hur länge han ville. Men värre var det med Kattrina. Hon undrade och frågade gång på gång om ingen kom. För nu gick det väl inte an, att han stod ute längre med jäntan.

Jan vände ögonen uppåt Storsnipa, som steg rakt upp ur de små hagarna och åkertäpporna i Askedalarna och vaktade över dem som ett fästningstorn för att hålla alla främmande på avstånd. Det kunde ju ändå hända, att några fina fruntimmer, som hade varit uppe på berget och sett på den granna utsikten, kunde gå vilse på nervägen och förirra sig bort till Skrolycka.

Han lugnade Kattrina så gott han kunde. Det gick ingen nöd varken på honom eller barnet. När han nu hade stått där så länge, ville han gärna vänta en stund till.

Inte en människa syntes, men han var viss om att bara han höll ut, så skulle han få hjälp. Det var inte möjligt annat. Det skulle inte ha förundrat honom, om en drottning hade kommit farande i guld-karet genom berg och snår för att ge sitt namn åt den lilla flickan.

Det led om än en stund, men nu kände han på sig, att det snart

var kvällsdags, och då kunde han inte få stå där längre.

Katrina kunde se på klockan inne i stugan, och hon gav sig återigen till att be honom komma in.

– Ge dej bara te tåls ett ögonblick! sa han. Jag tycker, att det skymtar fram nånting borta i väster.

Det hade varit mulet hela dagen, men just i den stunden hände det, att solen bröt fram ur molnen och sände ett par strålar ner till barnet.

– Jag undrar inte på att du vill se på jänta ett slag, innan du går ner, sa Jan till solen. Ho är allt värd å titta på.

Solen bröt fram allt skarpare och kastade ett rött sken över både barn och stuga.

– Kanske att du te å mä vill vara gudmor åt'na? sa Jan i Skrolycka.

Solen svarade just ingenting på detta. Hon lyste fram stor och röd än en gång, men så drog hon molnslöjan över sig och försvann.

Då hördes Katrina återigen.

– Var det nån där? Jag tyckte, att du talte ve nån. Du får allt komma in nu.

– Ja, nu kommer jag, sa han och trädde in med detsamma. Det var e så fin herrskapsmänniska, som gick förbi. Men det var så brått för'na, så jag hann knappt säja go'dag, förrn ho var borta igen.

– Kära då! Det var bra förargligt, när vi nu har väntat så länge. Du hann väl inte å fråga'na vad ho hette?

– Jo, ho hette Klara Fina Gulleborg, så mycke fick jag ur'na.

– Klara Fina Gulleborg! Det blir väl ett för grant namn, det, sa Katrina, men hon gjorde ingen vidare invändning.

Men Jan i Skrolycka var rent häpen över sig själv, som hade kunnat hitta på något så fint som att ta solen till gudmor. Ja, han hade blivit en annan människa i det ögonblicket, då den lilla flickan blev lagd i armarna på honom.

Ordforklaringer

utledsen	lei, dødstrøtt
förljuvligad	lykkelig
träskel	terskel, tram, dørstokk
kvalmig	trykkende
misströstat	blitt fortvilt
backstuga	hus på annen manns eiendom, husmannsstue
koja	hytte
bergkittel	liten dal (kittel = gryte) omgitt av fjell
grann, grant	vakkert
åkertäppa	lite jordstykke
lugna	roe ned
karet	vogn, gallavogn
snår	kratt, skog
mulet	overskya
moln	sky
molnsljöjan	skysløret

Oppgaver

1. Skriv et kort sammendrag av handlinga i dette kapitlet.
2. Skriv en kort personkarakteristikk av Jan i Skrolycka slik han beskrives i kapitlet.

Forfatteren

Selma Lagerlöf (1858–1923) ble født i Värmland, dit hun også la handlingen i mange av romanene sine. Hun debuterte med *Gösta Berlings saga* i 1891. I 1909 fikk hun Nobelprisen i litteratur. Ett av de meste kjente verkene hennes er barneboken *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906–07). Flere av romanene hennes er filmatisert.

■ Dan Andersson: Jag väntar ... (1915)

Jag väntar vid min stockeld medan timmarna skrida,
medan stjärnorna vandra ock nätterna gå.
Jag väntar på en kvinna från färdvägar vida –
den käraste, den käraste med ögon blå.

Jag tänkt mig en vandrande snöhöljd blomma,
och drömde om ett skälvande, gäckande skratt,
jag trodde jag såg den mest älskade komma
genom skogen, över hedarna en snötung natt.

Glatt ville jag min drömda på händerna bära
genom snåren dit bort där min koja står,
och höja ett jublande rop mot den kära:
Välkommen du, som väntats i ensamma år!

Jag väntar vid min mila medan timmarna lida,
medan skogarna sjunga och skyarna gå.
Jag väntar på en vandrerska från färdvägar vida -
den käraste, den käraste med ögon blå.

Ordförklaringar

stockeld	tømmerbål
färdväg	ferdsleveg, veg
snöljld	snødekt, her: kvitkledd
gäckande	ertande, narrande
snår	kratt
mila	kolmile

Oppgåver

1. Karakteriser «jag-personen» i diktet.
2. Kva kjennteiknar kvinna som eg-personen drøymmer om?
3. Kva for verkemiddel nyttar forfattaren?
4. Formuler tema og bodskap.

Forfattere

Dan Andersson (1888–1920) var av finsk slekt. Begge foreldre var lærarar. Andersson sjølv hadde utdanning frå folkehøgskule, og han arbeidde i fleire år som kolbrennar og tømmerhoggar. Mange av tekstane hans er skildringar av skogsarbeidarlivet og fattigfolks levevilkår. Han skreiv gode tekstar på prosa, men er mest kjend for songane sine, som blir tolka og formidla av Sveriges fremste visesongarar.

■ Edith Södergran: *Vierge moderne* (1916)

Jag är ingen kvinna. Jag är ett neutrum.
Jag är ett barn, en page och ett djärvt beslut,
jag är en skrattande strimma av en scharlakanssol ...
Jag är ett nät för alla glupska fiskar,
jag är en skål för alla kvinnors ära,
jag är ett steg mot slumpen och fördärvet,
jag är ett språng i friheten och självet ...
Jag är blodets viskning i mannens öra,
jag är en själens frossa, köttets längtan och förvägran,
jag är ingångsskylt til nya paradiset.
Jag är en flamma, sökande och käck,
jag är vatten, djupt men dristigt upp till knäna,
jag är eld och vatten i ärligt sammanhang på fria villkor ...

Ordförklaringar

vierge moderne	moderne jomfru
page	tenar
scharlakan	skarlagen, sterk raudfarge
frossa	kuldegys
förvägran	vegring
käck	kjekk, glad, frisk

Oppgaver

1. Kva kjennteiknar den moderne kvinna som du møter i dette diktet? Samanlikn med kvinneskildringa i diktet av Dan Andersson.
2. Kva for litterære verkemiddel nyttar forfattaren?
3. Kva bodskap(ar) finn du i denne teksten?

Forfattaren

Edith Södergran (1892–1923) var finlandssvensk, og ho vert rekna som ein av dei fremste modernistiske forfattarane i Norden. Ho debuterte i 1916, men var lite kjend medan ho levde. I ettertid har ho hatt stor påverknad på nordiske forfattarar.

■ Hjalmar Gullberg: Josef (frå *Den hellige natten*, 1951)

Härbärgget hade ingen ledig säng.
Så fann vi stallet ute på en äng.

Jag visste mycket väl hur det var fatt,
men inte att det skulle ske i natt.

Jag kände mig så överflödig här.
En man är ofta bara til besvär.

Jag tordes knappast röra barnets tå,
när han blev svept och lagd i krubbans strå.

Tack vare att en stjärna lyste in,
så fick han ingen skråma på sitt skinn.

En herdeskara kom och sjäng en psalm.
Nu sover han i kreaturens halm.

Maria blir jag trogen till min grav.
Hon är den enda som jag håller av.

Fast det blir förödmjukande och svårt,
så vill jag kalla hennes barn för vårt.

Jag heter Josef och är timmermann.
Men gossen som hon gav mig, vem är han?

Ordforklaringar

herde	hyrde, gjetar
förödmjukande	audmjukande

Oppgåver

1. Korleis er Josefs bilde av seg sjølv?
2. Kva funksjon har siste linja i diktet?

Forfattaren

Hjalmar Gullberg (1898–1961) debuterte som lyrikar i 1927, og var ein av Sveriges mest omtyakte forfattarar i mellomkrigstida. I dikta kombinerer han det kvardagslege og det lærde, og han hentar mange motiv til diktinga si frå bibelske forteljingar og frå mytologi. Han var redaktør for den svenske radioteateret og ein høgt skatta omsetjar.

■ Karin Boye

Från en stygg flicka (1927)

Jag hoppas du inte alls har det bra.
Jag hoppas du ligger vaken som jag
och känner dig lustigt glad och rörd
och yr och ängslig og mycket störd.

Och rätt som det är, så får du brått
att lägga dig rätt för att sova gott.
Jag hoppas det dröjer en liten stund ...
Jag hoppas du inte får en blund!

Hur kann jag säga (1941)

Hur kan jag säga om din röst är vacker.
Jag vet ju bara, att den genomtränger mig
och kommer mig att darra som ett löv
och trasar sönder mig og spränger mig.

Vad vet jag om din hud och dina lemmar.
Det bara skakar mig att de är dina,
så för mig finns ingen sömn och vila
till de är mina.

Ordforklaringar

dröja	vare
darra	dirre, skjelve
trasa sönder	rive sund

Oppgåver

1. Formuler tema og bodskap i dei to dikta.
2. Peik på likskapar og ulikskapar mellom dikta.

Forfattere

Karin Boye (1900–1941) er mest kjend som lyriker, men ho skreiv òg fleire romanar og essay. Ho studerte ved Universitetet i Uppsala og var medlem i redaksjonen til det radikale tidsskriftet *Clarté*. Ho engasjerte seg i kvinnespørsmål og var interessert i Freuds psykoanalyse. Dei sista åra ho levde, stod ho fram som lesbisk.

■ Maria Wine: Varje dag dricker jag (1997)

Varje dag dricker jag
sorgens bågare
varje dag låser jag in mig
i ensamhetens
sterila fängelse
Varje dag ser jag
ett flyende moln
jagas av ett
ohyggligt monster
Varje kväll ångrar jag
att jag åter igjen
har missbrukat dagen
genom att inte
fånga dess små
glimtar av ljus
till en lovsång
Jag flyger inte mera
dikten flyger för mig
Jag är nattens gråa fågel.

Ordforklaringar

flyende moln flyktande skyer

Oppgåver

1. Gjer greie for dei verkemidla som er brukte i teksten, og kva funksjon dei har.
2. Formuler tema.

Forfattaren

Maria Wine (1912–2003) var fødd i Danmark, men flytta til Sverige etter at ho blei gift den svenske forfattaren Arthur Lundquist. Ho debuterte som lyrikar i 1943 med den modernistiske diktsamlinga *Vinden ur mørkret*. Til saman gav ho ut meir enn 30 diktsamlingar og prosalyriske bøker.

■ (Paul) Lennart Hellsing: Julia (1988)

En solig söndag närom lärkan sjöng
i jubel över slätten kring Verona
stod flickan Julia på sin balkong.
Hon var förälskad i en hetsig yngling
och hennes kinder brände, ögat brann,
vitglödgad var hon i sitt skolflicksallvar
och bräddfull, som en lärka av sin sång.
Så stilla stod hon, sedd av alla, hon
såg ingen utom Romeo, och han
i fjärran mänskovimmel, såg blott henne.
Men nädanför på andra sidan gatan
vid en taverne satt det tvenne gubbar
en skäggig vitröd och en blek och svart.
De sneglade förstulet mot balkongen
och Döden sa, den tösen är en godbit.
Ett sådant allvar bär till mig direkt.
Få se, sa gubben Liv, vad vet man?
Jag mäter upp mitt mått åt alla lika
som ett mått grädde nere i butiken.
En del tar allt uti ett enda svep
och andra dricker långsamt och spär ut det
– det kan bli litervis med vattmig blåmjölk.
Men det är deras sak. Nog har du rätt
den fröken Capulet är nånting extra.
Ett hår av guld, två böljande balkonger
och Herre Gud sån hals – av alabaster!
Vet hut snuskhumrar! sa värdinnan
som kom och fyllde deras tomma krus,
den flickan ska ni inte köpslå om!
Hon tillhör ingen av er, bara Romeo
och litteraturen! Två floriner, tackar,
en för ert vin och en för bordets utsikt.
Jo, hon drar kunder till vårt lilla ställe
och ska så göra – många hundra år.

Ordforklaringer

närom	när = når
hetsig	heftig, livlig, lidenskapelig
fjärran	fjern, det fjerne
sneгла	skotte, kikke

förstulit	stjålent (stjålne øyekast)
mäta	måle (opp)
mått	mål, målebeger
grädde	fløte
svep	bevegelse
vet hut	skam dere, fy skam
snuskhummer	gammel gris (ekkel mann)

Oppgaver

1. Hvilke assosiasjoner får du til tittelen «Julia»? Hva tror du diktet kan handle om?
2. Hvordan blir Julia og Romeo beskrevet i diktet?
3. Hvem er de to gubbene Död og Liv? Hvilken rolle spiller de i diktet?
4. Hva mener vertinnen med den siste linjen i diktet;
*Jo, hon drar kunder till vårt lilla ställe
och ska så göra – många hundra år.*

Forfatteren

(Paul) Lenart Helsing (1919-) er forfatter og oversetter, kjent for sine mange nonsensaktige diktsamlinger for barn. Han debuterte i 1945 med billedboken *Katten blåser i silverhorn*. Sammen med tegneren Paul Ströver har han gitt ut flere barnebøker som har dannet grunnlag for sangbøker, plater og dataspill.

Kapitel 4

– där byungarna träder in i Gamla Skolan, får lära sig om södra Sverige, samt hur en läxläsning tar hus i helsicke

En mulen augustimorgon slog gongongen och jag började skolan. Årskurs ett. Högtidlig inmarsch med mamma i den höga gulmålade träbyggnad som inhyste lågstadiet, en gammel skola som fantasifullt döpts till Gamla Skolan. Vi lotsades uppför en knarrande trappa och in i klassrummet på övervåningen, skred över breda, gulnade golvbrädor med ett glänsande tjockt fernissalager och visades fram till varsin antik skolbänk med trälock, pennlåda och hål för bläckhorn. Här och var satt knivmärken från åtskilliga elevgenerationer. Mammorna tågade ut och vi blev kvar. Tjugo ungar med lösa mjöltkänder och vårtiga fingerknogar. Vissa hade talfel, andra glasögon, många pratade finska hemma, flera var uppfostrade med stryk, nästan alla var blyga och kom från arbetarhem och visste redan från början att de inte hörde hemma här.

Våran fröken var över de sextio med runda stålbågade glasögon, en hårknut i nacken med nät och nålar och en lång böjd näsa som fick henne att likna en uggla. Hon bar alltid yllekjol och blus, ofta en kofta därtill som hon knäppte till hälften och mjuka svarta skor som påminde om tofflor. Milt men bestämt tog hon itu med sin plikt; att ur dessa slarvigt sågade vedträn mejsla fram något som skulle klara sig i det svenska samhället.

Först fick alla gå fram till tavlan och skriva sitt namn. Nå- **45**

gra kunde, andra inte. På grundval av detta vetenskapliga test delade fröken in klassen i två grupper som kallades ett och två. I grupp ett hamnade de som klarat provet, de flesta av klassens flickor plus ett par tjänstemannapojkar. I grupp två hamnade resten, däribland jag och Niila. Och fastän man bara var sju år gammal satt stämpeln precis där den skulle.

Längst framme under taklisten hängde Bokstäverna. En skrämmande armé av böjar och stolpar, från den ena väggen till den andra. Det var dem vi skulle brotta ner en efter en, lägga platt på rygg i våra skrivhäften och tvinga att ljuda. Vi fick pennor också, och kriter i en pappask, och en läsebok om Li och Lo, och en styv pappskiva med vattenfärgskakor som liknade färgglada karameller. Sedan tog arbetet vid. Bänken skulle pappas, böckerna likaså, och det blev ett våldsamt prasslande med vaxpappersrullarna vi fått med oss hemifrån och ett ivrigt klatter från trubbiga skolsaxar. Till sist tejpades schemat upp på bänkklockets insida. Ingen begrep sig på alla dessa mystiska rutor, men schemat hörde till, det var en del av Ordningen och Redan och betydde att barndomen var över. Nu tog sexdagarsveckan vid med skola från måndag till lördag, och på den sjunde dagen fanns söndagsskolan för den som inte fått nog.

Ordning och reda som sagt. Ställa sig i kö vid salsdörren när det ringde in. Gå i kö till barnbespisningen med fröken i spetsen. Räcka upp handen när man ville prata. Räcka upp handen när man ville pinka. Vända hålen i papperen mot fönstren. Gå på rast när det ringde ut. Gå in genast det ringde in. Allting beordrat med den där stillsamma svenska vänligheten, bara sällan hände det att någon uppkäftig i tvågruppen fick kalufsen luggad av starka tantnypor. Vi tyckte om fröken. Hon visste verkligen hur man skulle bli vuxen.

Längst fram vid katedern stod den bruna tramporgeln.
46 Den användes vid morgonsamlingarna då fröken satte sig på

pallen och började trampa och trampa. Hennes tjocka vader spändes i de beige knästrumporna, glasögonen immade, hon spretade ut sina rynkiga fingrar bland tangenterna och tog ton. En skälvande tantsopran med stränga sidoblickar för att kolla att alla sjöng med. Solljuset från de spröjsade fönstren, gult och varmt över de närmaste bänkarna. Kritlukten. Sverigekartan. Mikael som ofta fick näsblod och satt med bakåtlutat huvud och hushållspapper. Kennet som aldrig kunde sitta helt stilla. Annika som viskade när hon pratade och som vi killar var kära i. Stefan som var jättebra i fotboll men skulle köra ihjäl sig mot ett träd i Yllästunturi slalombacke tre år senare. Och Tore och Anders och Eva och Åsa och Anna-Karin och Bengt, och alla vi andra.

Som Pajalabo låg man i lä, det slogs fast från början. I kartboken kom Skåne först, tryckt i en extra stor skala, fullständigt nerlusat med röda streck som betydde landsvägar och svarta prickar som betydde samhällen. Därefter kom de andra landskapen i normal skala, allt längre norrut ju längre man bläddrade. Och allra sist kom Norra Norrland, tryckt i extra liten skala för att få plats, och ändå fanns där knappt några streck eller prickar alls. Nästan allra högst upp på kartan låg Pajala, omgivet av brunfärgad tundra, och det var där vi bodde. Bläddrade man tillbaka såg man att Skåne var lika stort till ytan som hela Norra Norrland, fastän grönfärgat av helvetes bördig jordbruksmark. Det tog många år innan jag genomskådade skalsystemet och insåg att Skåne, hela vårt sydligaste landskap från kant till kant, skulle få plats mellan Haparanda och Boden.

Vi fick lära oss Kinnekulle, höjd 306 meter över havet. Men inte ett ord om Käymävaara, höjd 348. Vi fick rabbla Viskan, Ätran, Splyan och Gallan eller vad de nu hette, fyra kolossala floder som avvattnade det sydsvenska höglandet. Många år senare såg jag dem med egna ögon. Jag blev tvung-

47

en att stanna bilen, kliva ur och gnugga mina ögon. Diken. Små skogsåar som knappt ens skulle dugit till bäckflottning. Kaunisjoki eller Liviöjoki, större än så var de inte.

Samma främlingskap kände jag på kulturens område.

– Har du sett herr Kantarell?

På den frågan kunde jag svara ett klart nej. Inte fru Kantarell eller någon annan släkting heller för den delen.

Ibland fick vi Lyckoslanten från Sparbanken, prytt av deras åldriga ek. Sparade man pengar växte de upp och blev lika stora som det trädet, fick vi lära oss. Men eken växte ju inte ens i Pajalatrakten, så vi fattade att det var något skumt med reklamen. Samma sak med Lyckoslantens korsord, där förekom ofta ett högt, cypressliknande träd på två bokstäver. Rätt svar: en. Trots att enen aldrig såg ut så där utan var en snårig, spretande buske i knähöjd.

Musiklektionerna var en ritual i sig. Fröken ställde fram en otymplig rullbandspelare på katedern, en kolossal låda med spakar och vridknappar, trädde långsamt på ett band och delade ut sånghäften. Sedan kisade hon över klassen med sina uggleögon och knäppte på strömbrytaren. Spolarna började vrida fram magnetremsan och ur högtalarna strömmade en käck signatur. Därefter hördes en hurtig kvinnoröst som talade stockholmska. Med ivriga utrop ledde hon den perfekta musiklektionen! Eleverna var från Nacka Musikskola, och än idag undrar jag varför vi tvingades lyssna på dessa sydlänningar som med klara änglaröster sjöng om blåsippor och gullivor och annan tropisk växtlighet. Ibland sjöng någon av Nackaeleverna solo, och det värsta var att en av pojkarna hette som jag.

– Varsågod och repetera melodistämman, Mattias, kvittrade damen, och en flickaktig gossopran stämde in med klockren röst. Då vände sig hela klassen om och stirrade på mig och flinade med hemska fnysningar. Jag ville upplösas till rök.

48 Efter ett antal pedagogiska genomgångar skulle vi sjunga

tillsammans med bandet, Hesa Fredrik-ensemblen och Wiener Söngarknaben. Frökens ögon fick en vakande stålskärpa, och flickorna började susa svagt som vindpustar i en grästuva. Men vi killar satt stumma som fiskar, och när frökens radar svepte över oss rörde vi på läpparna, mer än så blev det inte. Det var omanligt att sjunga. *Knapsu*. Så vi teg.

Med tiden förstod vi att vår hembygd egentligen inte tillhörde Sverige. Vi hade liksom kommit med av en tillfällighet. Ett nordligt bihang, några ödsliga myrmarker där det råkade bo människor som bara delvis förmådde vara svenskar. Vi var annorlunda, en aning underlägsna, en aning obildade, en aning fattiga i anden. Vi hade inte rådjur eller igelkottar eller näktergalor. Vi hade inga kändisar. Vi hade inga bergochdalbänor, inga trafikljus, inga slott och herresäten. Vi hade bara oändliga mängder med mygg, tornedalsfinska svordomar och kommunister.

Det var en uppväxt av brist. Inte en materiell sådan, där hade vi så vi klarade oss, utan en identitetsmässig. Vi var inga. Våra föräldrar var inga. Våra förfäder hade betytt noll och intet för den svenska historien. Våra efternamn kunde inte stavas, än mindre uttalas av det fåtal lärarvikarier som sökte sig upp från det riktiga Sverige. Ingen av oss tordes skriva till »Upp till tretton« eftersom Ulf Elfving skulle tro vi var finnar. Våra hembyar var för små för att synas på kartorna. Vi kunde knappt ens försörja oss själva utan levde på bidrag. Vi såg familjejordbruken dö och ängarna bli överväxta av sly, vi såg den sista timmerflottningen på Torneälven och sedan aldrig mer, vi såg fyrtio starka skogsarbetare ersättas av en enda dieselosande skotare, vi såg våra fäder hänga handskarna på spiken och resa sin väg, försvinna på långa veckopendlingar till Kirunagruvan. Vi hade de sämsta resultaten på Standardproven i hela riket. Vi hade inget bordsskick. Vi hade mössan på oss inomhus. Vi plockade aldrig svamp, und-

vek grönsaker och hade aldrig kräftskivor. Vi kunde inte konversera, inte deklamera, inte slå in presenter eller hålla tal. Vi gick med tårna utåt. Vi bröt på finska utan att vara finnar, vi bröt på svenska utan att vara svenskar.

Vi var ingenting.

Det fanns bara en utväg. En endaste möjlighet om man ville bli någonting, om så det allra minsta. Nämligen att flytta. Vi lärde oss att se fram emot det, övertygade om att det var vår chans i livet, och vi lydde. I Västerås skulle man äntligen bli människa. I Lund. I Södertälje. I Arvika. I Borås. Det var en jättelik evakuering. En flyktingvåg som tömde vår bygd, och konstigt nog kändes helt frivillig. Ett osynligt krig.

De enda som återvände söderifrån var de som dog. Trafikoffren. Självmördarna. Och med tiden även de aidsdöda. Tunga kistor som skovlades ner i tjälen bland björkarna på Pajala kyrkogård. Hemma igen. *Kotimaassa*.

Niilas hus låg med utsikt över älven på en av Pajalas äldsta boplatser. Det var en rymlig och vältrimrad byggnad från slutet av förra seklet, med stora spröjsade fönster längs långväggen. Studerade man fasaden närmare kunde man se skarven där huset byggts till med en länga. Kvar fanns fortfarande två skorstenar från två skilda spisar, huset hade blivit för stort för att värmas av bara en eldstad. Under laestadianismens glansdagar hade huset varit naturgrått, men någon gång på 40-talet målats falurött med vita fönsterfoder. De gamla timmerknutarna hade sågats bort efter nutidens mode för att huset inte skulle förväxlas med en förvuxen lada, till stor sorg för riksantikvarier och andra finsmakare. På älvsidan låg slätterängar som gödslats av älvsлам under årtusendens islossningar och gav ett fett och mjölkdrivande hö. Just på denna plats hade en av de tidigaste nybyggarna för flera hundra år sedan hängt av sig konten och röjt sig ett hemman.

Men sedan en tid tillbaka slogs inte ängarna längre. Lövslyet stack upp sina bastukvistar överallt. Platsen andades dysterhet, nedgång. Man kände sig inte välkommen. Där fanns en kyla, som hos en som blivit hunsad så hårt i barndomen att hon vänt ilskan inåt.

Ladugården stod kvar och hade med tiden byggts om till förråd och garage. Vi hade just slutat skolan, och jag hade följt Niila hem. För dagen hade vi bytt cyklar. Han hade fått låna min som var från med limpasadel och bakvänt styre. Själv trampade jag hans Rex, »som var lätt som ett kex«, som de elaka killarna i trean brukade skrika efter honom. Så fort vi kom fram drog Niila in mig i ladugården.

Vi smög oss upp på loftet längs den branta, handyxade trappan som polerats under seklets fötter. Det var halv-mörkt däruppe, bara en liten glasad glugg släppte in eftermiddagsljuset. Överallt stod högar med bråte, skamfilade möbler, en rostig lie, emaljhinkar, hoprullade trasmattor som luktade mögel. Vid en sidovägg stannade vi till. Framför oss reste sig en kolossal hylla fylld av böcker med nötta, bruna läderryggar. Uppbyggelseböcker, postillor, kyrkohistoriska skrifter på både svenska och finska i rad på rad. Jag hade aldrig sett så många böcker på en gång, utom i skolbiblioteket på Gamla Skolans vindsvåning. Det kändes onaturligt på något sätt, rent av obehagligt. Alldeles för många böcker. Vem skulle någonsin orka läsa dem? Och varför stod de här, undangömda i ladugården, som om de bar på en skam?

Niila öppnade sin skolväska och drog fram läseboken om Li och Lo. Vi hade fått ett stycke i läxa, och han bläddrade fram stycket med sina vårdslösa pojkfingrar. Koncentrerad började han ljuda bokstav för bokstav och med oändlig möda binda ihop dem till ord. Sedan lessnade han och slog samman boken med en smäll. Därpå, innan jag riktigt hann fatta det,

51

slungade han den med våldsamt kraft nedför trappan. Den landade så pärmhörnet bröts mot de grova golvbrädorna.

Jag såg tveksamt på Niila. Han log och hade röda fläckar på kinderna, påminde om en räv med sina långa hörntänder. Så tog han en katekes från den enorma bokhyllan, en ganska liten sak med mjuka pärmar. Trotsigt slängde han iväg den också. De tunna silkesbladen rasslade som löv innan den kraschade. Därefter följde raskt ett par samlade skrifter, bruna tunga klumpar som lossnade i ryggen med korta knäckar.

Niila såg uppmuntrande på mig. Jag kände hur hjärtat började banka upprymt och grep själv en bok. Hivade ut den och såg den släppa flera fladdrande sidor innan den störtade i en rostig harv. Det såg otroligt komiskt ut. Under stigande extas rev vi ner fler och fler böcker, eggade varandra, kastade virvlande lyror, gjorde våldsamma fotbollsutsparkar så sidorna yrde och skrattade så vi kiknade medan hyllorna tömdes.

Plötsligt stod Isak där. Axelbred som en brottare, stum och svart. Inte ett ord, bara grova, köttiga fingrar som darrande knäppte upp spännet på livremmen. Med en häftig gest pekade han iväg mig. Jag kilade som en råtta nedför trappan och ut. Men Niila blev kvar. När ladugårdsdörren for igen hörde jag hur Isak började slå.

För ett ögonblick lyfter jag blicken från skrivblocket jag började på i Nepal. Pendeltåget närmar sig Sundbyberg. Morgonrusning, lukt av fuktiga ytterkläder. I portföljen ligger min lärarpärm med tjugofem rättade skoluppsatser. Februari-slask, och över fyra månader till Pajala marknad. Jag sneglar ut genom tågfönstret. Högt över Huvudstaleden flyger en flock kajor, runt runt i en upprörd cirkel.

Min blick vänder åter till Tornedalen. Kapitel fem.

Ordforklaringar

ta hus i helsicke	gå til hevete
mulen	overskya
lotsades	blei styrt, blei ført, lost
övervåningen	andre etasje
golvbrådor	golvbord, golvplankar
fernissalag	lakklag
bläckhorn	blekkhus
vårtig	med vorter
stryk	juling, bank
slarvigt	uordentlege, sjuskete
vedträn	tremateriale, vedtre
böjar	bogar
platt	flatt
trubbig	sløv, svett, stump (figurleg), tverr
schema	timeplan
Ordningen	Systemet
Redan	Orden
rast	friminutt
kalufsen	tjukt hår, hårlugg
tantnypor	lærarinnehender (tant = kvinneleg lærar)
vader	legger
kolla	sjå, legge merke til, sjekke
spröjsade	med sprosser
lä	her: vere underlegen
fastän	sjølv om, men
bördig	fruktbar
bäckflottning	tømmerfløyting
prytt	prydd, pynta med
korsord	kryssord
otymplig	uhandterleg
låda	kasse
blåsippor	blåveis
gullvivor	marianøkleblom
knapsu	ord frå tornedalsfinsk: «kvinnfolkaktig»
igelkott	pinnsvin
näktergal	nattergal
svordom	bannord
brist	mangel
«Upp til tretton»	eit radioprogram
sly	ungtre, busker
svamp	sopp
kräft	kreps

tjäl	tele
skarv	skøyt, samanføring
spis	peis, kamin, komfyr
lada	løe, låve
kont	korg
röjt	rydda
hemman	jordstykke
lövslyet	lauvtre
kvast	kost, kvast
kyla	kulde
ilska	sinne
ladugård	fjøs
förråd	lager
frän	ny, tøff
limpasadel	avlangt sete
kex	kjeks
elaka	vonde, slemme
hög	haug
bråte	skrap
skamfilad	øydelagde
lie	ljå
hink	spann
trasmatta	fillerye, golvteppe
nötta	slitne
vindsvåning	loft
vårdelösa	likegyldig, uvøren
lessna	bli lei
knäck	knekk
harv	horv
lyra	kast med ball
yra	flyge

Oppgåver

Innhald

1. Skriv eit kort referat av tekstutdraget, og gi ein karakteristikk av det sosiale miljøet i Pajala.
2. Korleis opplevde Matti å byrje på skulen?
3. Korleis vert venskapen mellom Matti og Niila skildra?

4. Kvifor trur du dei kasta og øydela bøker på låven, og kva trur du utløyste Isaks reaksjon?
5. Korleis kjem det til uttrykk i teksten at Matti følte seg utanfor i det «eigentlege» Sverige?
6. Formuler tema i tekstutdraget.

Språk

7. Omsett første og siste avsnitt til norsk. Kva for språklege utfordringar møter du når du skal omsette frå svensk til norsk?
8. Finn du parallellar mellom den språksituasjonen som blir skildra i tekstutdraget og språksituasjonen i Noreg i dag? Grunnlegg svaret ditt.

Skriveoppgåver

9. Skriv ein kreativ tekst om språk og identitet.
10. Skriv ein sakleg/argumenterande tekst om minoritetsspråka sin plass i Noreg/Norden i dag.

Forfattaren

Mikael Niemi (1959-) voks opp i Pajala, som ligg i den nordlegaste delen av Sverige, like ved grensa til Finland. Han har skrive lyrikk, prosa og høyrspel, og slo for alvor gjennom med oppvekstromanen *Populärmusik från Vittula* i 2000. Same året vann han Augustprisen for årets beste roman i Sverige, og vart innstilt til Nordisk Råds litteraturpris. Romanen handlar om Matti og hans tause kamerat Niila som voks opp på seksti- og syttitalet i byen Pajala i den svensk-finske Tornedalen, og om rockemusikkens inntog i ei bygd prega av den strengt religiøse læstadianismen. Romanen tar også for seg kulturkonflikten mellom Sør-Sverige og Nord-Sverige.

■ Åsa Linderborg: *Mig äger ingen* (Bokförlaget Atlas, 2007)

Kort om romanen *Mig äger ingen*:

Åsa er hovedperson og forteller i romanen og har samme navn som forfatteren. Det er ingen hemmelighet at det er Åsa Linderborgs egen barndom som skildres.

Åsa har ennå ikke fylt fire år da moren forlater henne og faren, metallarbeideren Leif. Han er alkoholiker, men selv om han ikke greier å ta seg av alle praktiske ting i huset, er det gjensidig kjærlighet mellom far og datter. Hun er lojal, men samtidig føler hun både skam og sinne når faren drikker. Heldigvis har hun både besteforeldre, tanter og onkler som stiller opp når faren blir for full. Tidlig i tenåra flytter hun til moren og mister kontakten med faren.

De to korte utdragene som er gjengitt her, beskriver hva Åsa husker fra den vinterkvelden moren flyttet fra dem, og noen tanker hun gjorde seg i etterkant.

To utdrag fra *Mig äger ingen* (side 51-52 og side 63)

Det var vinterkväll när mamma gick. Kanske var det en söndag. Hon har varit borta hela helgen och så hör vi hur hon sätter nyckeln i ytterdörren. Vi möter henne i den långsmala hallen men i stället för att säga hej och ta av sig kappan tränger hon sig förbi oss för att hämta en resväska från garderoben.

Hon säger något till pappa.

Deras röster blir höga.

Pappa lyfter hastigt upp mig och sätter hårt ner mig i soffan i vardagsrummet. Han säger att jag ska sitta där för mamma har blivit vansinnig. Aldeles vansinnig har hon blivit.

Jag känner mörkret från det stora fönsteret bakom mig samtidigt som jag ser mamma och pappa i hallen. Hör dem.

Men jäntan, då? frågar pappa om och om igjen.

Jäntan? Jäntan!

Han tar tag i henne, vill hålla henne kvar. Hon skakar av sig honom, går in

i garderoben och hämtar kläder hon slänger ner i resväskan som ligger uppläkt på golvet.

Jag sitter helt stilla som pappa har sagt. Soffan känns stor men de grova sammetsränderna i det mossgröna manchestertyget är mjuka. Under kjolen sticker mina ben fram och de vita strympbyxorna är noppiga på knät, uttändja och fyllda av luft framme vid tårna.

Plötsligt står jag hos mamma i hallen. Hon sitter på huk och kramar om mig. Den långa brunröda hästsvansen ligger på ryggen.

Hon säger hon måste gå igen och att jag inte kan följa med. Gråten letar sig ner från de mörka ögonen, över de fräkniga kinderna, mot den stora röda munnen. Hon är tjugoåtta år. Pappa är två år äldre men inte mer än en pojke. Nere på gården sitter Lasse i en duvblå Saab och väntar, förstod jag senare.

Januari 1972.

Datumet står orubbligt som en ständigt värkande påle av iskallt stål i pappas kropp, men vi talade inte om det. Jag skulle fylla fyra år till våren och även om jag aldrig glömde hur mamma kom hem bara för att gå igen, vande jag mig snart vid att det var pappa och jag. Som om det alltid varit så.

(...)

Jag kände ingen annan som bodde ensam med sin pappa. Det fanns många skilsmässobarn på gården, dagis, fritids och i skolan men alla bodde hos sin mamma. Många hade inte ens kontakt med sina pappor. Jag tyckte synd om dom. De beklagade mig. Sa att det var så konstigt med pappa och mig. Annorlunda på alla vis.

Har du ingen mamma? Är hon död?

Jag frågade mamma varför jag inte fått följa med henne den där kvällen.

Inte för att jag hade velat men för att få veta varför.

Hon svarade alltid samma sak.

Hon tyckte så synd om pappa at hon gav honom det finaste hon hade.

Ordförklaringar

sammet	fløyel
uttänjda	utstrukket
hästsvansen	hestehalen
orubbigt	urikkelig, urokkelig
dagis	barnehage
fritids	skolefritidsordning

Oppgaver

1. Hvilke detaljer er det Åsa husker fra denne kvelden? Skriv en tekst der du reflekterer over hvilke minner som har satt seg fast hos henne. (250 ord)
2. Hvilke viktige spørsmål og verdier blir berørt i tekstutdragene? Skriv en kort tekst (250 ord) der du reflekterer over dette.
3. Utdypingsoppgave: Presenter et utvalg nordiske tekster som ligger i grenselandet mellom skjønnlitteratur (romaner) og sakprosa (selvbiografier)

Forfatteren

Åsa Linderborg (1968-) er utdannet historiker, og hun arbeider som kulturskribent i tillegg til at hun er forfatter. Åsa Linderborg har gjennom hele livet vært samfunnsengasjert på venstresiden i svensk politikk. Da hun var fire år, ble foreldrene skilt, og hun vokste opp hos sin alkoholisererte far. Dette er bakgrunnen for debutboka *Mig äger ingen* fra 2007. Romanen fikk stor oppmerksomhet og en bokhandlerpris. I 2013 ble det laget en spillefilm basert på romanen, med Mikael Persbrandt i rollen som faren.

■ Beate Grimsrud: En dåre fri (2010), utdrag

Litt om romanen:

I *En dåre fri* er det Eli som både er hovedperson og forteller. Eli er på førskolen da hun første gang opplever at hun er to personer samtidig. Det er «Espen» som først begynner å gjøre seg gjeldende. Senere opplever hun seg som både Espen, Emil og Erik – mens hun likevel er Eli. Etter hvert blir det klart at Eli er schizofren og har en uklar kjønnsidentitet. I boka følger vi henne fra barndommen og videre inn i ungdoms- og voksenlivet.

Utdrag 1: Elis minner fra hun er bare ett og et halvt år gammel, side 9.

Utdrag 2: En drøm Eli har, om at hun er bundet fast til senga på et psykiatrisk sykehus, side 96.

Utdrag 3: Eli er på psykiatrisk sykehus etter at hun har knust en glassdør. Hun opplever at det er en av de andre personlighetene hennes, Erik, som har gjort dette, side 167–168.

Utdrag 1 (side 9)

Det är jag som är Eli. Det är både ett flicknamn och ett pojknamn och betyder min Gud på hebreiska. Huset är tyst. Vi har slutat skrika. Vi har slutat att springa åt varsitt håll och stöka till. Mamma har för länge sen gett upp att få pli på oss. Blommorna i vardagsrummet ligger slängda på golvet. Vi har kastat saker omkring oss och intet vetat när man skal sluta. Jag är ett och ett halvt år, min bror Torvald är ett år och en dag äldre än jag. Vi binds fast i våra spjålsängar med selarna från barnvagnen. Vi har försökt skrika under natten men gett upp. Ingen har kommit till vår undsättning.

Jag känner hur sälen skaver mot min nakna kropp. Jag vrider mig som en orm men kommer inte loss. Kroppen är våt av svett och ansiktet vått av tårar. Vi har fått av oss pyjamas, underbyxor og blöja. De ligger på golvet bredvid sängen. Vi har slängt ut kudde, täcke och lakan. Vi har slängt ut madrassen över kanten på spjålsängen. Vi sitter nakna på plankorna i sängen fastbundna i selarna när pappa kommer in på morgonen. «Men titta så starka dom är», säger han.

Utdrag 2 (side 96)

Jag tror att jag är fastbunden. Jag ligger med armarna ut från sidan. En vaken mardröm jag manat fram många gånger. Jag ligger i sängen. Jag försöker, men kan inte röra mig. Jag försöker prata, men kan bara stamma. Jag vill säga att det är ett missförstånd. Att jag är frisk. Att jag

inte ska skada mig själv eller andra. Jag kastar mig från sida till sida. Jag hackar fram «hjälp, hjälp».

De som bundit fast mig är personalen på en psykklinik. Människor jag litat på och kunnat anförtro mig åt. Någon tar fram en kniv. De rör sig tysta kring sängen. Så svingar nokon kniven genom luften och det glimmar till i knivbladet. Den förs över mitt ansikte. Nära, men nuddar inte. Jag skriker. Så skär de ett snitt över pannan på mig och blodet strömmar ut och rinner ner i ögonen. De river av mig täcket og skär mig längs låret och upp mot underlivet. Jag kissar på mig. Jag ropar «nej, nej, nej».

Utdrag 3 (side 167–168)

Jag vaknar inte på två dygn. När jag försöker öppna ögonen är allt helt igenklistrat. Jag är torr i halsen och stel i käkarna. Jag kan inte prata ordentligt, tungen är i vägen. Jag blir livrädd. Jag har blivit sån, jag har blivit sån, far det runt i mitt huvud. Jag är stel i hela kroppen. Jag har blivit förstörd och förändrad. De har sprutat i mig ett permanent anorlunda tillstånd. En märklig främmande kropp. Jag kommer aldrig att bli som vanligt igen.

En tjej ligger och jämrar sig i sängen bredvid. Hennes pappa är där hela tiden. Jag tror att hon försökt ta livet av sig. Telefonen ringer i korridoren. Jag tror att det är mamma. Det hoppar till inom mig. Tänk om hon kan se mig genom telefonljudet. Hon får inte få reda på något. Jag är osynlig och ensam. Det måste vara så. Jag har blivit förändrad för alltid.

Det var Erik som ville ha sönder den där glasdörren. Han säger till mig att göra om det. Men jag kan inte resa mig ur sängen. Försöker, men vinglar. Läger mig ner igen. En krossad glasdörr skulle ersätta smärtan. Det som är inuti skulle strömma ut och finnas i glasskärvorna. Så hade han tänkt. Men nu är det jag som har ont i hela kroppen. Som har blivit förstörd. Det är som när jag första gången såg ett barn som var berusat. En tolvårig flicka. Jag kunde inte begripa att hon någonsin skulle bli nykter och som vanligt igen.

Läkaren ber om ursäkt och säger att i tumultet som uppstod råkade någon ta för höga doser i sprutorna, men att jag ska få biverkningsmedicin. Jag får fler sprutor. Jag förstår inte varför jag inte kan röra mina muskler som jag brukar.

Varför är det ingen som berättar för mig att jag kommer att bli som vanligt igjen? Att jag kommer att få talförmågan och rörligheten tillbaka. Jag ligger skräckslagen i sängen og tänker på hur jag ska kunna förklara för dem därhemma att jag blivit förvandlad. Att jag kämpat som en rävunge mot en bil og hamnat utanför mig själv.

Ordforklaringer

stöka till	lage uorden, rote til
få pli på	få skikk på
spjålsång	sprinkelseng
skava	gni, gnage
blöja	bleie
bredvid	ved siden av
kudde	pute
täcke	dyne
mardröm	mareritt
missförstånd	misforståelse
psykiatrik	psykiatrisk sykehus
anförtro	betro seg til
nudda	strefe
kissa	tisse (slang)
stel	stiv
käkarna	kjevener
förstörd	forstyrret (ute av mental balanse)
tjej	jente, kvinne
ha sönder	knuse
göra om det	gjøre noe en gang til
krossad	knust
ersätta	erstatte
glasskärvorna	glasskårene
inuti	innvendig
tumultet	tumultene
råkade	kom til å
talförmåga	taleevne
kämpat som en rävunge	kjempe/slåss som en helt

Oppgave

Skriv et sammendrag av innholdet i disse tre utdragene.

Forfatteren

Beate Grimrud er født i Norge i 1963, men bor i dag i Sverige. Hun er forfatter, og hun debuterte i 1990 med novellesamlingen *Det fins grenser for hva jeg ikke forstår*. Hun skriver bøkene sine både på svensk og norsk. Grimrud veksler mellom det hverdagslige og det drømmeaktige i bøkene sine. Hun har utgitt flere romaner, blant annet *En dåre fri*, 2010. Boka handler om psykisk sykdom, og for denne romanen ble hun nominert til Nordisk Råds litteraturpris fra både Sverige og Norge. Hun har mottatt flere litterære priser i begge land.

DANSKE TEKSTAR

■ Tom Kristensen: Henrettelsen (1922)

Se, bødlen renser tredje gang
sit sværd for blod og fugt,
og trende røde flammer står
på kluden, han har brugt;
men jeg er hovedløs og død,
når sjette gang en flammes glød
slår ud, slår ud
på bødlens klud.

Vi knæler ned, vi tyve mand,
med hovedet strakt frem,
og jeg skal se det blanke sværd
slå hovedet af fem;
men sjette gang, men sjette gang,
når tiden bliver dødsens lang;
er øjet i,
er alt forbi.

Nu pudser bødlen fjerde gang
sit sværd med samme klud,
mens nummer fire ramler om,
og blodet pøser ud,
og bødlen træder ganske nær;
jeg skelner hæftet på hans sværd,
et dragesving
på hæftets ring.

Så drejer jeg mit hoved lidt
og ser han true stor og grå
med raget skal og nøgen pisk
mot himlen, som er blå.
Jeg ser hvert enkelt hår, der gror
i bødlens bryn og næsebor.
Jeg ser og ser
nu mer og mer.

Nu renser bødlen femte gang
sit sværd for fugt og blod,
og hovedet af nummer fem
er standset ved hans fod;
men tiden er så evigt lang
til sjette gang, til sjette gang.
Jeg tror ej mer,
at noget skjer.

Er verden gået helt i stå?
Er sværdet fuld af fugt?
Skal bødlen evigt pudse det
og aldri få det brugt?
Min nakke smerter uden stands,
og smerten slår en ilsom krans
i halsens kød.
Er jeg mon død?

Nej, bødlen står endnu og ser
langs sværdets tynde, sejge ægg.
Så træder han det næste skridt
og standser – måler – går lidt væk.
Jeg ser en bille vandre tryk
med grønt metal på hvælvet ryg,
den vandrer mod
en bøddelfod.

Ordforklaringar

trende	tre
hæfte	handtak
raget	barbert

Oppgåver

1. Formuler tema i diktet, peik på sentrale verkemiddel og gjer greie for kva funksjon dei har.
2. Diktet kan lesast som ein allegori. Kva tyder allegori – og kva vert tema og bodskap om du les diktet slik?
3. Dette diktet kan kallast ekspresjonistisk. Kva tyder ekspresjonisme? Peik på ekspresjonistiske trekk ved teksten.

Forfattaren

Tom Kristensen (1893–1974) var fødd i London, men voks opp i arbeidsmiljø i København. I fleire tiår var han ein av Danmarks viktigaste forfattarar og ein litteraturkritikar med sterk påverknadskraft. Han skreiv både dikt, noveller og romanar, med påverknad frå Nietzsche, Freud og marxismen. Den mest kjende boka hans er nok romanen *Hærværk* (1930), der ein journalists undergang vert brukt som bilde på den store vonløysa i samtida.

■ Gustaf Munch-Petersen: se -! (1937)

du er ikke ond
og ikke god,
ikke vis
og ikke svag –
hemmelige fremtidsviljer
bruger dig –
alle er vi udvalgte,
alle skal vi dø –
viljerne bruger os –
ingen kan dømmes,
og ingen er kronet –
hemmelige fremtidsviljer
borer sig
gjennem os
frem –

Oppgaver

1. Hva handler diktet «se -!» om?
2. Formuler temaet i diktet. Bruk gjerne ett ord.
3. Hva tror du menes med «hemmelige fremtidsviljer»?
4. Hvorfor tror du forfatteren henvender seg til et «du», «vi» og «oss» i diktet? Hvilken funksjon har det?
5. Syns du diktet har en positiv eller negativ utgang? Begrunn svaret ditt.
6. Oversett diktet til norsk. Strek under ord og endinger du må forandre.
7. Les diktet på norsk. Syns du noe forandret seg ved diktet?
8. Finn eksempler på virkemidlet gjentakelse. Hvilken funksjon har det for innholdet?
9. Hvilket virkemiddel er brukt her: «Hemmelige fremtidsviljer bruker dig»?
10. Skriv et dikt som passer til tittelen «Du er ikke ond».

Forfatteren

Gustaf Munch-Petersen (1912–1938) var både forfatter og maler. Han skrev surrealistiske prosadikt og var en banebrytende lyriker i sin tid. Som modernist har han påvirket mange seinere forfattere. Under den spanske borgerkrigen meldte han seg som frivillig på Folkefrontens side i kampene mot Francos fascistiske styrker. Han falt i kamp i 1938.

■ Tove Ditlevsen: De evige tre (1942)

Der er to mænd i verden, der
bestandig krydser min vej,
den ene er ham jeg elsker,
den anden elsker mig.

Den ene er i en natlig drøm,
der bor i mit mørke sind,
den anden står ved mit hjertes dør,
jeg lukker ham aldrig ind.

Den ene gav mig et vårlig pust
af lykke der snart for hen,
den anden gav mig sit hele liv
og fik aldrig en time igen.

Den ene bruser i blodets sang,
hvor elskov er ren og fri,
den anden er et med den triste dag,
som drømmene drukner i.

Hver kvinde står mellem disse to,
forelsket og elsket og ren –
een gang hvert hundrede år kan det ske
de smelter sammen til een.

Oppgaver

1. Skriv ein kort presentasjon av diktet.
2. Kva er tema og budskap?
3. Korleis vil du karakterisere det synet på kjærleik som kjem fram i diktet?
4. Samanlikn med synet på kjærleik i dikta av Dan Andersson og Edith Södergran.

Forfattere

Tove Ditlevsen (1917–1976) voks opp i arbeidsmiljø i København, og ho debuterte med diktsamlinga *Pigesind* i 1939. Ho har skildra eigen oppvekst i både romanar og sjølvbiografiske bøker. Privat levde ho eit liv som ikkje alltid var lett: Ho var gift tre gonger, hadde fleire opphald på mentalsjukehus og var tidvis avhengig av narkotiske stoff.

■ Helle Helle: Fasaner (Noveller, Samleren 2013 (1.utg. 1996))

Det ringer på, og nede foran døren står en mand, der præsenterer sig som Richard. Hans tøj er vådt, det har regnet i flere timer, en oplødt avis ligger på trappestenen.

Han undskylder, at han trænger sig på, men han har engang boet til leje i dette hus, på førstesalen, om jeg bor der nu? Jeg siger, at det gør jeg. Han undskylder igen, han har ikke været i bydelen i flere år, og nu kom han så tilfældigt forbi; han skulle hente nogle fasaner hos en mand, der havde annonceret i avisen. Og så standsede han foran huset her på hjemvejen, siger han, fordi han glemte et par genstande nede i kælderen, dengang han flyttede. Et billede, og muligvis en lille kommode.

Jeg siger, at jeg venter gæster her om et øjeblik. Han stikker hovedet lidt ind i opgangen og siger, at han nok mente, der lugtede af gullasch. Jeg siger, at det er en italiensk gryderet med soltørrede tomater. Han forstår ikke, hvad jeg siger og beder mig om at gentage. Jeg siger, at det kan være lige meget.

Manden spørger, om det stadig er et VVS-firma, der holder til i stueetagen. Det er det. Han griner og spørger om flere ting. Om der stadig er en vakkelvorn brusekabine nede under trappen. Om døren stadig står og klapper hver nat, om kælderen stadig flyder med malerbøtter og en gammel jukebox. Jeg siger, at det her hus vist altid har været lidt i uorden. Men at huslejen stadig er billig, og her er også rart om sommeren, når vinduerne kan stå åbne, og det er varmt udenfor.

Jeg lukker ham ind i opgangen, han insisterer på at tage sine støvler af. Ellers skal du bare vaske gulvet i morgen, siger han. Og nu skal han nok skynde sig at hente tingene nede i kælderen, så jeg kan komme videre med min gullasch. Han er næsten sikker på, at den lille kommode står i det bageste kælderrum. Jeg behøver slet ikke at hjælpe ham med at lede, det varer kun et øjeblik.

Han går derned på strømpefødder, jeg går op i lejligheden og rører i gryderetten. Jeg tager fløden ud af køleskabet, hælder lidt i gryden, sætter fløden tilbage igen. Så kan jeg høre, at han bakser med kommoden, bærer den op ad kældestrappen og stiller den på gulvet i opgangen. Han råber op til mig, om han lige må forstyrre en gang til, jeg har vel ikke en lom-melygte, han kan låne? For han kan ikke finde billedet, men det står helt sikkert på gulvet inde i mørket, han tænkte nok, at der stadig ikke var lys derinde. Jeg råber ned til ham at jo, selvfølgelig.

Jeg ejer ikke en lommelygte. Af en eller anden grund går jeg alligevel rundt og leder, skramler med skufferne, så han kan høre mig. Jeg ender med at tage et stearinlys og en æske tændstikker og gå ned til ham.

Det er virkelig alt for farligt, siger han. Ingen bør gå rundt i den kælder med levende lys, tænk på alle malerbøtterne, det er en ren brandfælde. Men måske, hvis jeg går med ned i kælderen og holder lyset for ham og kun koncentrerer mig om det, så skal han nok lede. Hvis jeg altså lige har tid.

Heldigvis kommer jeg i tanke om cykellygterne, jeg løber op og finder dem i min frakkelomme, løber ned til ham igen. Han sætter den ene lygte fast i sin rullekrave, den anden holder han i hånden. Han går ned i kælderen igen, jeg sætter mig på den lille kommode, han har stillet fra sig.

Jeg kan høre, at han leder dernede, uden at finde billedet. Han råber op til mig, om det er min gode lænestol, der står midt på gulvet. Jeg råber til ham, at den tilhører VVS-firmaet. Han kan ikke forstå, at de lader sådan en god lænestol stå dernede og blive glemt. Så spørger han, om han lige må låne mit toilet, nu hvor han alligevel er i kælderen. Selvfølgelig, råber jeg og begynder at nynne.

Han kommer op fra kælderen og spørger, om han må være så fræk at benytte min håndvask oppe i lejligheden, han vil gerne have vasket sine hænder efter toiletbesøget, sådan har han det bare. Jeg lader ham gå foran mig op ad trappen.

I køkkenet vasker han hænderne grundigt og tørrer dem i sine bukser, de er alligevel helt gennemblødte, siger han og løfter grydelåget ned til den italienske ret. Jeg spørger, om han vil have et glas vand, før mine gæster kommer. Det vil han meget gerne.

Han går ind i stuen. Han taler om, at det er utroligt, så meget møbler kan forandre en stue. Dér i hjørnet stod hans tv, men spisebordet havde han samme sted som nu. Han kan genkende en knast i bjælken over sofaen, spørger, om det stadig trækker så meget, at man kan slukke et stearinlys foran vinduet. Jeg siger, at det ved jeg virkelig ikke. Han spørger, om han ikke nok må vise mig det og beder mig hente stearinlyset og tændstikkerne fra før. Han tænder lyset, holder det foran vinduet, flammen blæser ud, han nikker.

Han drikker sit vand i små slurke. Det var alligevel ærgerligt med billedet, siger han. Det var en ungdomsgave fra hans bror. Det forestillede en solsikke med rødder i havet, han fik det, da han fyldte 21. I dag er han 41 og hvor gammel er jeg? 32, siger jeg. Det er ikke helt sandt.

Imens han sidder og genkender udsigten, går jeg ind i soveværelset. Jeg løfter hurtigt billedet ned fra væggen og skubber det ind under sengen. Så kommer han efter mig. Han siger, at hans seng stod det samme sted, men der er selvfølgelig heller ikke så mange andre muligheder. Han spørger, hvor jeg har købt mit klædeskab. Jeg har købt det i et stormagasinet. Han spørger, om han må kigge ind i det, og jeg siger, at det må han ikke. Han undskylder sin nysgerrighed, forklarer, at han bare er på udkig efter et klædeskab selv, og det skal have mindst to hylde til sko. Jeg siger, at man vel selv kan bestemme, om man vil sætte sko på hyldeerne. Han siger, at det kan man faktisk ikke. Visse hylde er specielt indrettet til sko, det er noget med belægningen og afstanden til de øvrige hylde; jeg siger, at så blev jeg så meget klogere.

Han spørger, om han skal hjælpe mig med at dække bord. Nej, siger jeg, det er en tradition, at mine gæster gør det selv. Han siger, at det må være nogle beskedne gæster, jeg holder mig. Om han ikke skal folde servietter eller lægge knive og gafler parat? Nej, siger jeg.

Han sidder i vindueskarmen og ærgrer sig over billedet. Hans bror havde købt det på en rejse til Berlin og tabt det, da han steg af toget. Derfor måtte broderen bekoste en ny ramme hos glarmesteren, før han forærede det til Richard på hans 21-års fødselsdag. På den måde havde billedet sin egen historie, og så forestillede det som sagt en solsikke med rødderne i havet og en hel masse små fisk, der nærmest blev kvalt i rodnettet.

Han spørger, om der stadig ligger en ekstranøgle til VVS-firmaet under blomsterkummen nede i gården. For det kan jo være, at nogle fra firmaet har fundet billedet i kælderen og hængt det inde på kontoret, sekretæren måske, hun kunne godt finde på det. Og så kunne han jo lige hente nøglen og låse sig ind, bare for at se efter.

Så går jeg ind i soveværelset og trækker billedet ud under sengen. Jeg giver det til ham og siger, at det var beskrivelsen af de kvalte fisk, der fik mig til at huske. At jeg selv fandt billedet nede i mørket, umiddelbart efter, jeg var flyttet ind, og at jeg tog det med op i lejligheden, fordi jeg manglede noget at hænge på væggen. Men at det havde ligget under min seng siden: at jeg sådan set havde glemt det.

Han bliver glad, han holder billedet frem for sig. Han spørger, om jeg nu ikke tror, at jeg kommer til at savne det? For mine vægge er faktisk lidt tomme. Jeg siger, at jeg ikke kan savne noget, der bare har ligget under min seng.

Så har han jo egentlig ikke mere at gøre her, siger han. Kommoden har han også fået, den skal bare lige vaskes af, så er den klar til brug. Billedet vil han hænge over kommoden, som skal stå ved siden af det klædeskab, han bliver nødt til at købe. Alle hans sko står hulter til bulter, han har virkelig brug for et sted at sætte dem.

Han spørger, om han må give mig en fasan som tak for min venlighed. Han har lige købt femten af en jæger, han vil gerne forære mig en enkelt, den er blevet skudt i weekenden, skal bare hænge fra hovedet nogle dage og plukkes. Og ned i en gryde.

Jeg siger nej tak. det kan jeg ikke tage imod, og iøvrigt ved jeg slet ikke, hvor jeg skulle gøre af den. Han foreslår, at jeg hænger den uden for køkkenvinduet, det ville han gøre. Jeg siger nej tak, jeg ved heller ikke, hvordan den skal plukkes. Om han skal forklare mig det? Jeg siger nej og går hen mod døren. Det var da ærgerligt, siger han og følger efter mig ned ad trappen.

Han tager sine støvler på og trykker min hånd, før han løfter kommoden op og bærer den ud i regnen med billedet liggende i en skuffe.

Jeg står i køkkenet og rører i min gryderet. Det varer lidt. så kan jeg høre, at han kører væk i sin bil. Jeg øser mad op, går ind i stuen, tænder for fjernsynet. Jeg sætter mig i sofaen og spiser. Jeg tager fjernbetjeningen, skruer ned for lyden. Der er helt stille, bortset fra regnen.

Lyset er stadig tændt i opgangen. Jeg går ned ad trappen og tager i yderdøren, sikrer mig, at den er låst. Lidt efter kigger jeg ud. Alting er mørkt; der er ikke en bil på vejen. På trappetrinet ligger en fasan, dyngvåd. Som om den er druknet efter sin død. Dens fjer er brune og grønne.

Ordforklaringer

førstesalen

gullasch

stueetagen

det kan være lige meget

andre etasje

gulasj, ungarnsk kjøttrett

første etasje

det er uviktig

grine	le
brusekabine	dusjkabinett
rart	hyggelig
tændstikker	fyrstikker
knast	kvist (i treverk)
glarmester	glassmester
plukke	rive av fjør

Oppgaver

1. Hva slags inntrykk får du av jeg-fortelleren i novellen?
2. Hva slags inntrykk får du av mannen som kommer på besøk?
3. Kan du finne noen fellestrekk ved de to personene?
4. Hvordan oppfatter du motivet på bildet som mannen vil ha tilbake?
5. Hvilken sammenheng ser du mellom tittelen «Fasaner» og fasanen på trappen i slutten av novellen?
6. Hva mener du er novellens tema, og hvilke virkemiddel bruker forfatteren for å få dette fram?
7. Velg en annen synsvinkel og oversett de to første og de to siste avsnittene av novellen til norsk. Hvilke ord finner du som skiller seg fra norsk skrivemåte? Synes du novellen forandrer seg når du velger en annen synsvinkel? Hvis ja: hvordan?
8. Hvilke typiske sjangertrekk kan du finne i denne novellen?
9. Helle er kjent for sin minimalistiske stil der hun etterlater «sorte hull» som leseren skal tolke / forstå. Vis eksempler på dette fra novellen.
10. Skriv en kreativ tekst om å være ensom eller ikke tørre å slippe noen innpå seg.

Forfatteren

Helle Helle (1965–) debuterte med kortprosasamlingen *Eksempel på liv* i 1993, og har senere gitt ut novellesamlingene *Rester* (1996) og *Biler og dyr* (2000). Hun har gitt ut flere romaner, blant andre *Ned til hundene* (2008) som hun ble nominert til Nordisk Råds litteraturpris for. Helle Helles bøker gir ofte fascinerende og treffsikre skildringer av hverdagslige rutiner, men bak hendelsene aner man en mørkere historie.

■ Peter Adolphsen: To tekstar

«Madeleine. Lille trist roman» (1996)

Marie Madeleine blev taget ved kejsersnit, dengang indgrebet var lig med moderens død.

Som lille pige løb hun over engene, og vandet trængte ind i hendes snørestøvler, og mest af alt holdt hun af geografi.

Senere solgte hun blomster på en banegård og forelskede sig jordskredaktigt i en soldat på vej i krig.

Hun meldte sig som sygeplejerske. En vinternat blev soldaten, hun havde set, båret ind i lazarettet efter et giftgasangreb. Han blev lagt ved en åbning i teltdugen for at give luft til hans mishandlede lunger, og mens en snedrive lagde sig ved hans hoved, forsøgte Madeleine forgæves at finde ord.

Bagefter stjal hun en flaske morfin og blev luder i en havneby. Yderst på molen sad en belgier og fiskede uden krog. Han slog knude om maddingen og sagde, at hvis fiskene ville op, så måtte de selv holde fast.

Politilægen behandlede hende for syfilis med arseniksalve.

Hun blev gravid, og ved fødselen valgte de, da barnets hoved var for stort, at knuse det, idet barnet sandsynligvis allerede både var syfilitiker og hjerneskadet af moderens narkomani. Madeleine blev psykotisk, da hun hørte den knasende lyd.

Hun kom i dårekisten, og dér lå hun, spændt fest, desinficeret med karbolsyre og så godt som lykkelig.

«Ved Højer Sluse» (2000)

I Højer, slusebyen i den sydvestjyske marsk, stod, netop i det øjeblik, da havet gennembrød digerne under stormfloden i 1976, hvorved mange hundrede får druknede, en ung sønderjyde kaldet Alfred Erling Larsen, ved ovnen i det bageri, hvori han var ansat som lærling, og ville til at hænge sig. Hans ganske særlige grund til at gøre sig til herre over sin egen skæbne var en kort historie: Hans forlovede, Karen Margrethe Nilsen, bagerens datter, havde samme formiddag slugt en bordtennisbold og var blevet kvalt. Han lagde løkken om halsen og strammede sig op for at sige et par sidste, velvalgte ord, men intet ville falde ham ind; han grublede længe, men ingen ord syntes værdige til at blive de sidste. Denne tøven gav vandet i bageriet tid til at stige og reddede dermed hans liv.

Ordforklaringar

var lig med	medførte (var det samme som)
banegård	stasjon
lazarett	militærssjukehus
madding	agn
mol	brygge
dårekiste	galehus
får	sau
tøven	nøling

Oppgåver

1. Korleis vil du karakterisere Adolphsens måte å fortelje på?
2. Kva funksjon har denne skrivemåten?
3. Formuler tema i kvar av tekstane.
4. Skriv ein korttekst etter modell av Adolphsen med tittelen «Tragisk kjærleik/ Trist kjærlighet»

Forfattaren

Peter Adolphsen (1972–) debuterte i 1996 med *Små historier*, ei samling kortprosatekstar. I 2000 kom *Små historier 2*. Dei to tekstane her er henta frå desse to samlingane. I kortprosaen brukar Adolphsen eit svært fortetta språkleg uttrykk, kombinert med ein allvitande forteljar. Adolphsen har også skrive romanar og bildebøker for born.

Dy Plambeck: fra *Buresø-fortællinger* (2005)

Den der sejler ud, vender ikke altid tilbage, siger min farfar.
Han sidder i sin lænestol med sit polardiplom i hænderne
og ligner en overlevende efter et skibbrud
der ønsker at han også var gået ned med skibet.
Min farfar kan ikke glemme
Rasmus' åndedræt da han ringede og fortalte
at Otto var død
det stikker stadig i hans bryst når han tænker
på dét Rasmus sagde i telefonen
at der ikke vilde blive en anden som Otto.
Min farfar bliver ved med at gentage de ord
mens han fortæller os hvordan *alle* elskede Otto i Grønland
selv den mest uregerlige slædehund
lagde sig på ryggen og lod Otto stryge den over magen
og en hel bygd lå i sorg efter de hørte om Ottos død.
Fiskeriet blev indstillet og folk sad
på klipperne langs havet
med røde øjne og blikket rettet spørgende
ud i luften.
Der er så mange spørgsmål, der aldrig bliver besvart, siger min farfar
og sender dig ud i garagen efter flere øl.
Senere hører vi ham snakke med sig selv
om de døde
han ikke fik taget afsked med.
Jeg bryder mig ikke selv om at sige
farvel men jeg prøver
at smile til dig
når jeg vinker fra vinduet om morgenen
og du stopper op og puster
et kys gennem luften før du drejer om hjørnet
og jeg tænker at hvad nu hvis
du ikke kommer igen.

Opgåver

1. Del inn teksten og lag stikkord for kvar del.
2. Korleis vil du karakterisere forholdet mellom forteljinga om farfar og eg-personens tankar mot slutten av teksten?
3. Formuler tema og budskap.
4. Skriv ein tekst der du reflekterer over budskapet (slik du har formulert han i spørsmål 3).

Forfattere

Dy Plambeck (1980–) har utdanning frå Forfatterskolen, og debuterte med *Buresø-fortællinger* i 2005. Ho er rekna som ein av Danmarks mest originale nyare forfattare, og er også ein aktiv samfunnsdebatant. I tillegg til diktsamlinga som ho debuterte med, har ho skrive barnebøker og romanar.

12 ÅR

NÅR LILLEBROR PISSEDE I SENGEN
BLEV HAN VÆKKET MED KNYTNÆVESLAG
EN NAT RUSKEDE HAN I MIG
BROR JEG HAR PISSET IGEN
OG SÅDAN BLEV HANS BEKYMRING MIN
JEG LISTEDE UD PÅ TOILETTET
FANDT NOGLE VÅDSERVIETTER
TØRREDE DEN FUGTIGE KROP AF
DEREFTER DET VANDTÆTTE MADRASBETRÆK
TØJET PUTTEDE JEG I EN SORT PLASTIKSÆK
SOM JEG GEMTE UNDER SENGEN
VI BYTTEDE DYNER
NÆSTE MORGEN PUTTEDE JEG DYNEN I SÆKKEN
SMED DEN UD AD VINDUET PÅ 1. SAL
JEG BØRSTEDE TÆNDER OG SPISTE ARABISK BRØD
AFLEVEREDE SÆKKEN HOS MOR I NUMMER 36
SELV OM FAR LOVEDE GULE OG BLÅ ØJNE
HVIS JEG NOGENSINDE GIK DERHEN
EFTER SKOLE HENTEDE JEG SÆKKEN
DER IKKE LÆNGERE STANK AF PIS
HAN VAR STADIG PÅ ARBEJDE
SÅ JEG RØG EN SMØG I STUEN
OG BETRAGTEDE VÆGGEN PÅ AFSTAND

FAR MIN UFØDTE SØN

JEG SPILDER TYVE LITER MØRKE
OG EN BARNDOM OP AD VÆGGEN
EN STENALDERHÅND EN PAPERBACK-KORAN
MÅSKE VILLE JEG HAVE ELSKET DIG
HVIS JEG VAR DIN FAR OG IKKE DIN SØN

Ordforklaringar

smøg
spilde

røyk, sigarett
kaste vekk, kline (oppetter veggen)

Oppgåver

1. Kva verknad har det at Yahya Hassan skriv med berre store bokstavar og utan bruk av skiljeteikn? (Skriv gjerne teksten om til ein tekst der du brukar vanlege skrifttypar og tradisjonell teiknsetjing.)
2. Peik på sentrale verkemiddel som vert brukte i dei to tekstane. Peik på både likskapar og ulikskapar.
3. Korleis vil du tolke dei to siste linene i den siste diktet?
4. Søk på nettet etter informasjon om Yahya Hassan og debatten om diktsamlinga hans. Lag ein kort presentasjon av debatten og kvifor samlinga har vekt så mykje strid.

Forfattaren

Yahya Hassan (1995–) debuterte med diktsamlinga *Yahya Hassan Digte* i 2013. Dikta fortel om ein oppvekst fylt av vald, kriminalitet og omsorgssvikt, med kritikk av foreldregenerasjonens verdiar og dobbeltmoral. Foreldra til Hassan kom til Danmark som flyktningar frå Palestina på 1980-talet. Frå han var 13 til han var 17 budde Yahya Hassan på ulike institusjonar for ungdom. Han blei tatt ut av heimen pga. småkriminalitet og tilpassingsvanskar i skulen. Diktsamlinga blei ein stor suksess, med 100 000 selde eksemplar i løpet av hausten 2013. Forfattaren har fått drapstrugsmål på grunn av kritikken mot innvandramiljø, og han har hatt politivern i lange periodar.

Du kan lese om Yahya Hassans oppvekst s. 111 i denne boka.

DANSK SAKPROSA

■ Søren Kierkegaard: Aforismer

Ein aforisme er eit «... kortfattet, fyndig uttrykk for en tanke [...] Aforismen [...] insisterer på å formidle en innsikt av visdomskarakter, ofte med et vittig og/eller ironisk tilsnitt» (Lothe mfl. *Litteraturvitenskapelig leksikon*, 2007).

At have travlt

Af alle latterlige ting forekommer det mig at være det aller latterligste at have travlt i verden, at være en mand, der er rask til sin mad og rask til sin gerning. Når jeg derfor ser en flue i det afgørende øjeblik sætte sig på en sådan forretningsmands næse, eller han bliver overstænket af en vogn, der i endnu større hast kører ham forbi, eller Knippelsbro går op, eller der falder en tagsten ned og slår ham i hjel, da leer jeg af hjertens grund.

Og hvem kunne vel bare sig for at le?

Hvad udretter de vel, disse travle hastværkere?

Går det dem ikke som det gik hin kone, der i befippelse over, at der var ildløs i huset, reddede ildtangen?

Hvad mere redder de vel ud av livets store ildebrand?

Gift deg – ikke

Gift dig, du vil fortryde det; gift dig ikke, du vil også fortryde det; gift dig eller gift dig ikke, du vil fortryde begge dele; enten du gifter dig, eller du ikke gifter dig, du fortryder begge dele.

Le ad verdens dårskaber, du vil fortryde det; græd over dem, du vil også fortryde det; le ad verdens dårskaber eller græd over dem, du vil fortryde begge dele; enten du ler ad verdens dårskaber, eller du græder over dem, du fortryder begge dele.

Tro en pige, du vil fortryde det; tro hende ikke, du vil også fortryde det; tro en pige eller tro hende ikke, du vil fortryde begge dele; enten du tror en pige eller du ikke tror hende, du vil fortryde begge dele.

Hæng dig, du vil fortryde det; hæng dig ikke, du vil også fortryde det; hæng dig eller hæng dig ikke, du vil fortryde begge dele; enten du hænger dig, eller du ikke hænger dig, du vil fortryde begge dele.

Dette, mine herrer, er indbegrebet af al leve-visdom.

Brand på teatret

Det hændte på et teater, at der gik ild i kulisserne. Bajas* kom for at underrette publikum derom.

Man troede, det var en vittighed og applauderede; han gentog det; man jublede endnu mere.

Således tænker jeg, at verden vil gå til grunde under almindelig jubel af vittige hoveder, der tror, at det er en vits.

*Klovnen

Som et svin

Jeg er ligervis som det lüneburger-svin*.

Min tænken er en lidenskab.

Jeg kan ypperligt rode træffler op for andre, selv har jeg ingen glæde af dem.

Jeg tager problemerne på min næse; men jeg kan ikke gøre mere ved dem end kaste dem bagover mit hoved.

*Et svin der finder træffelsvampe i skovbunden

Ytringsfrihed

Menneskene er dog urimelige.

De bruger aldrig de friheder, de har, men fordrer dem, de ikke har; de har tænkefrihed, de fordrer ytringsfrihed.

Syn på livet

Min betragtning af livet er aldeles meningsløs. Jag antager, at en ond ånd har sat et par briller på min næse, hvis ene glas forstørrer efter en uhyre målestok, hvis andet glas formindsker efter samme målestok.

Ordforklaringer

overstænket

leer jeg af hjertens grund

befippelse

ildløs

ildebrand

fortryde

indbegrebet av

ligervis

oversprøytet

ler jeg av hjertens lyst

forvirring

brann, ild løs

brann

angre, ønske noe ugjort

kjernen i

like klok

Oppgaver

1. Hvordan vil du karakterisere det livssynet som kommer fram i disse aforismene?
2. Aforismer blir ofte gruppert som en skjønnlitterær sjanger, her er de plassert under sakprosa. Hvilke argumenter kan brukes for å plassere aforismen i den ene eller andre hovedsjangeren?
3. Hvilken av de utvalgte aforismene tiltaler deg mest? Hvorfor?
4. Velg en eller to av aforismene og diskuter i klassen hvordan de kan tolkes – og om de gir gyldige innsikter for en nordisk ungdom i dag?

Forfatteren

Søren Kierkegaard (1813–1855), dansk filosof med et stort teologisk og filosofisk forfatterskap. Han blir regnet som eksistensfilosofiens (eksistensialismens) far.

(Utvalget av aforismer er hentet fra *Aforismer, essay om kedsomhed, essay om sorg hos tre kvinder*, ved Jens Staubrand SK Books 2014)

■ YAHYA HASSANS KAMP

af Kaare Kronberg, Uffe Jørgensen, Berlinske Tidende, 25.01. 2014

Han er 18 år gammel, men allerede en stjerne, som Danmark ikke har set før. Som skudt ud af ghettoen i Aarhus V. kom han med sin vrede og sønderlemmende kritik af parallelsamfund og imamernes 'påbud' og 'forbud' på avisernes forsider. Digteren Yahya Hassan blev dét, danskerne talte om. Men hvordan blev han den, han er?

BT har fulgt i den unge digters fodspor. Dette er historien om Yahya Hassan.

Kapitel 3: Barndommen

Han er en mægunge, den lille Yahya Hassan, der er begyndt på Møllevangskolen i Aarhus V.

Han stjæler madpakker og Pokémon-kort, og ofte bliver han sendt på kontoret, hvor han får at vide, at han altså ikke må drille de andre børn. Han må heller ikke binde andre elever fast til træerne med et sjippetorv, siger lærerne, men de tæsker ham ikke, og han giver ikke en skid for deres pis. Det rager ham.

I skolen slår de voksne ikke, og det er som om, han kan gøre, hvad han vil, uden at der sker noget.

Børnene på hans egen alder er han også pisseligelad med.

De ældre elever er mere spændende. Dem kan man diskutere med, skændes med, svare igen, ligesom de voksne derhjemme. Yahya Hassan udviser ingen frygt i skolegården. Når han bliver slået af de store drenge, kigger han på dem, som om de bare kan slå ham igen.

En dreng fra sjette klasse er slet ikke skræmmende, når ens far derhjemme slår igennem, mener Ali Karim, én af Hassans ældste venner og betroede, der husker Yahya Hassan fra første klasse, dengang han rendte rundt i skolegården på Møllevangskolen.

Mange år senere mødte Ali Karim så igen Yahya Hassan i en opgang i Trillegården. De var begge interesseret i hiphop-musik. I dag er de rigtig gode venner. Forfatteren og Ali Karim, der læser til lærer.

- Han var meget provokerende og grænseoverskridende. Han kunne være kold og ligeglad med andre børns reaktion. Og så var han meget flabet over for dem, der var ældre. Han viste ingen frygt, siger Ali Karim.

- Sådan er han stadig. Han har ikke respekt for det etablerede, forfattere eller politikere. Han har stadig den dér 'fuck jer'-attitude. Han er ligeglad. På den fede måde, mener Karim.

Lærerne har mere end svært ved at styre Yahya Hassan, der i anden klasse bliver smidt ud af folkeskolen efter at være blevet flyttet over i dét, en velmenende pædagog har døbt 'Pusterummet', hvor alle rødderne så kunne ødelægge deres liv sammen. Senere kommer han i specialskole indtil sjette-syvende klasse, hvor han bliver anbragt på institution.

Barn af betonen

Yahya Hassan er barn af betonen, men først og fremmest barn af sen-80ernes strøm af utilpassede krigsoverleverede fra Libanon.

Krigen mellem israelerne og palæstinenserne sender i slutningen af 1980'erne og begyndelsen af 1990'erne flygtninge med palæstinensiske rødder fra Libanon til Danmark.

Tæt befolkede flygtningelejre i Mellemøsten skiftes ud med beton nær de store danske byer.

Her – i Ishøj, i Gellerup, i Vollsmose, i Trillegården – byggede man rammerne for det 'gode liv' til arbejderne og landets nye befolkning, der strømmede ind.

Uden for vinduerne ligger de grønne områder, daginstitutioner, skoler og dagligvarebutikker samlet inden for kort afstand. Men drømmen om 'det gode liv' lider et knæk, da det med tiden viser sig, at arbejderne ikke vil bo der. I stedet begynder kommunerne at henvise befolkningens svage grupper og de stadig flere indvandrere til lejeboligerne.

Her bor mødre og fædre, der aldrig har været på det danske arbejdsmarked og aldrig har lært det danske sprog.

Og fuck dig

Her vokser anden- og tredjegerations-indvandrere op i samfund, hvor der tales arabisk i lejlighederne, i gårdene mellem boligblokkene og i moskéen, mens børnene i de nærliggende skoler lærer det danske sprog, den danske historie. Men når de kommer hjem om eftermiddagen, mødes de af lyden af koran-radio fra Mellemøsten og af forældre, der, siden de ankom til Danmark, har kunnet skabe det, der kaldes parallelsamfund, hvor den lokale imams påbud og forbud er den lokale lov.

Her sælges hash, stjålne mobiltelefoner og bærbare computere.

Hver dag. Året rundt. Unge, kortklippede og hadefulde mænd styrer gaderne i disse ghettoer, driver rundt, på kontanthjælp, normløse, ligeglade og fuck dig.

Yahya Hassans far, Sami Hassan, ankommer til Danmark i slutningen af 1980'erne. I 1991 rejser han tilbage til Libanon, hvorfra han tager sin nye kone med hjem til Danmark. De kender ikke hinanden, men det gør deres familier i flygtningelejren.

Den nygifte Hassan-familie slår sig ned i Trige, nord for Aarhus.

Inden de bliver skilt i 2003, får de fem børn.

Nummer to i rækken er Yahya Hassan, der bliver født 19. maj 1995.

Moderen arbejder ikke.

Hun går hjemme og passer børnene, der ikke kommer i institution, før de er gamle nok til at gå i børnehave.

Sami Hassan, faderen, arbejder først i en daginstitution i Aarhus-forstaden Lystrup, så tager han kurser i grafisk design, og indtil for få år siden arbejdede han som taxa-chauffør.

I medierne har man kunnet få det indtryk, at Yahya Hassans far har været en arbejdsløs samfundsnasser, lige siden han kom til Danmark i slutningen af 1980'erne. Yahya Hassan skriver dog selv, at faderen kører taxa 'dag og nat', og BT har været i kontakt med flere personer, der kender faderen, og som bekræfter, at han har arbejdet indtil for få år siden.

Livet går i stå

Yahya Hassans mor har gået hjemme, og noget tyder på, at hun savner sit hjemland.

I en af hendes Facebook-opdateringer beretter hun fra en ferie i Mellemøsten blandt andet, at hendes liv – på trods af at hun har fået fem børn – er gået i stå, siden hun forlod flygtningelejren i Balbek i Libanon i 1991.

En kilde, der har oversat moderens tekst for BT, forklarer, at det kan tolkes som om, at hun stadig fornægter sit 'nye' hjem i Danmark, og at hun dermed deler skæbne med mange andre arabiske kvinder, der efter mere end 20 års ophold i Danmark aldrig er blevet en del af samfundet.

Tæsk, undskyld, tæsk

Udadtil ser familien Hassan ud til at være en velintegreret nydansk familie, der er selvforsørgende og tilpasser sig de nye, fredelige omgivelser. Bag familien Hassans dør hersker ufreden imidlertid mellem faderen og børnene, mens moderen passivt ser sine børn få prygl.

- Min far var uforudsigelig. Han kunne smadre mig, sige undskyld og derefter tage mig med ud og købe et computerspil.

Hvis jeg larmede for meget, kunne han smadre den gave, som han lige havde købt, forklarer Yahya Hassan i et interview.

I 2003 bliver forældrene skilt.

Samtidig byder hans fars opdragelse ikke bare på lussinger, men systematiske tæsk, slag med bælte og gruopvækkende seancer, hvor Yahya Hassan og hans søskende står på et ben med ansigtet vendt mod væggen og hænderne udstrakt i timevis, skriver han i digtsamlingen.

En totempæl

Yahya Hassan beskriver frygten for sin far, da han taber en flaske på vej hjem fra indløb.

‘Den skide frygt var som en totempæl i mit røvhul’, og senere, da sønnen kommer hjem uden flasken, leder faderen efter ‘instrumenter’ i skuffen.

Det bliver også antydnet, at da moderen er rejst, må han kun se hende i smug. ‘Han udsteder et forbud.’

‘Så nu ses vi i smug, når det ringer ud til frikvarter.’

Yahya Hassan kommer væk fra faderen. Langt væk.

*Jeg snittede en træpind i skolen
Da en lærer rakte mig den telefon
De altid ringede til min far med
Hvad har jeg nu gjort spurgte jeg
Og tog telefonen op til øret
Men det var mor
Hun sagde at hun var rejst væk
Jeg begyndte at græde i værkstedsskuret
Aftenen før blev vi sendt ind i stuen
Døren til soveværelset blev lukket
Lyde bag døren og et kig gennem nøglehullet
Mor med en ledning om halsen
Jeg rev døren op og han tog sit bælte af
Jeg havde jo fået besked på at blive i stuen*

Fra digtet ‘Salam Habibi’

<http://www.bt.dk/danmark/laes-hele-digterens-historie-yahya-hassans-kamp>

Ordforklaringer

vrede	sinne
sønderlemmende	sundrivende
møgunge	møkkauge, drittunge
drille	erte
sjippetov	hoppetau
tæske	slå
Det rager ham	Han bryr seg ikke
pisseligelad	likegyldig
skændes	krangle, kjefte
kigger	ser, kikker
flabet	frekk
På den fede måde	På den kule måten
rødderne	urokråkene
samfunnsnasser	en som snylter på / utnytter samfunnet nasse = snylte, utnytte
prygl	pryl, juling

Oppgaver

1. Lag et kort resymé av teksten.
2. I teksten blir begrepet «parallelsamfunn» brukt. Hva menes med dette? Kjenner du til slike samfunn fra norsk virkelighet? Hvilke utfordringer medfører slike parallelle samfunn? Hvordan kan vi møte dem?
3. Yahya Hassan har brukt sin egen oppvekst som stoff i diktene sine. Hvilke etiske problemer oppstår når en forfatter bruker sine erfaringer på denne måten – med omtale av lett gjenkjennelige personer?

Danskhed er pizza, flæsketeg og kebab

Af: Camilla Mehlsen, Aarhus Universitet

2. november 2010

Dannebrog. Kongehuset. Flæsketeg. En række symboler og fortællinger kendetegner danskhed, men det er en myte, at danskerne er en homogen gruppe. Det mener professor Richard Jenkins, der er aktuell med en ny bog om danskhed.

Den klassiske antropolog rejser til eksotiske egne for at studere fremmede og 'vilde' stammer.

Den irske antropolog Richard Jenkins tog i stedet til Skive for at undersøge, hvad det vil sige at være dansk.

På baggrund af 15 års studier i og af Danmark og danskhed har han skrevet bogen 'Being Danish - Paradoxes of Identity in Everyday Life', som udkommer sidst på året.

Vi har talt med Richard Jenkins for at få antropologens syn på danskhed anno 2010.

Danskerne opfatter sig i høj grad som en samlet gruppe. Hvor homogen et folk er danskerne egentlig?

»Det er en myte. Det er en sandhed på nogle områder, for eksempel er der en fælles danskhed, som handler om, hvordan man skal tale dansk, hvordan man skal sige tak og meget mere. Men der har altid været megen forskellighed i Danmark. Der er for eksempel stor forskel på, om man kommer fra Bornholm, København, Holstebro og Aabenraa - det er fire forskellige steder med fire forskellige lokale kulturer og historier. Forskellighed er helt normalt i Danmark. Det er en myte, at vi alle er de samme, og vi alle er i samme båd. Og det har været en god og meget hjælpsom myte, men den passer ikke til det 21. århundrede.«

Hvorfor har myten været hjælpsom?

»Vi skal tilbage til 1864, hvor Danmark var i stykker, og til 1849, hvor Danmark fik en ny grundlov, som var en stor forandring. Dengang havde man brug for noget nyt som led i moderniseringsprocessen. Fortællingen, at vi er alle danske, og vi er alle i samme båd, samlede befolkningen. Moderniseringen var et helt nyt projekt, og fortællingen om lighed og homogenitet var hjælpsom, og den har virket i næsten 150 år. Men den virker ikke længere.«

Men vi holder jo stadig fast i fortællingen om, at vi er et homogent folk?

»Ja. Men Danmark har brug for en ny national fortælling om den store verden og forskellighed. Jeg håber, min bog vil bidrage til en debat om danskhedens fremtid.«

Hvad skal det være for en national fortælling?

»Det er ikke mig, der skal skrive den. Det er danskerne, der skal skabe en ny fortælling.«

Eller også er det staten. For eksempel har regeringen i de senere år lanceret en kulturkanon, en historiekanon og en demokratikanon, som skal give elever en fælles forståelse af dansk kultur, historie og samfund. Hvad betyder kanonprojektet for den fælles fortælling om danskhed?

»Tilbage i 1800-tallet var projektet ikke regeringens. Det var drevet af almindelige mennesker. Men nu har regeringen et projekt for danskhed: Regeringen vil skabe betydningen af danskhed. Og jeg synes, det er en fejl. Det er danskerne i deres daglige liv, der skal skabe danskheden. Det er ikke regeringen.«

»Danskhed er en meget almindelig og folkelig proces. Det er ikke noget, der kommer fra staten. Lad mig give et eksempel fra min bog: Jeg spurgte en skoleelev, 'hvad er dansk mad?'. Og han svarede flæskesteg, pølser osv., men så tilføjede han: Der er også pizza og lasagne. Og det har han jo fuldstændig ret i, når vi ser på, hvad danske børnefamilier spiser. Lasagne er blevet dansk mad. Det med, at regeringen skal definere danskhed så firkantet, kommer ikke til at fungere.«

Hvorfor ikke?

»Ideen med en kanon er dårlig af tre grunde: For det første er det ikke regeringen, der ejer danskhed. For det andet forandrer danskhed sig hele tiden. For det tredje er kanonmodellen overfladisk. Danskhed er en meget kompleks og nuanceret proces.«

Hvad betyder 'os' og 'dem' for skabelsen af en danskhed?

»I antropologi og sociologi er vores model om etnicitet og identitet, at identitet altid sker i kontakt og i interaktion. Når jeg kommer i kontakt med en anden eller andre, kan jeg se mig selv. I de sidste hundrede år er der ikke talt særlig meget om danskhed, måske lige med undtagelse af krigstiden. Den offentlige debat om danskhed begynder cirka omkring 1990 som følge af indvandring og Danmarks medlemskab i EU. Så kommer spørgsmålene 'hvem er vi?' 'Hvad så med danskhed?'.

Det er meget normalt, for når man kommer i kontakt med fremmede, begynder man at tænke over, «hvem er vi?» «Hvem er jeg?» Debatten om identitet og danskhed er et resultat af indvandring og EU-proces- sen.«

Jo mere vi kommer i kontakt med det fremmede, jo mere spørger vi os selv «hvem er vi?». Kommer vi til at skabe en stærkere national identitet i takt med globaliseringen?

»Det er én mulighed, men det er ikke uundgåeligt. Der er også andre muligheder. I bogen opstiller jeg fire muligheder, men tre af dem er ikke en særlig god idé. En af de tre dårlige er integrationsmodellen, som går ud på, at det kun er indvandrere, der skal forandre sig og blive til danskere. Det er en urealistisk model, for danskerne lærer også noget af indvandrere. Det er altid en gensidig proces. Det er ikke kun indvandrere, der skal forandre sig. Alle skal forandre sig og tilpasse sig en ny situation.«

Hvad nu hvis man ikke vil forandre sig, som der muligvis er en del danskere, der ikke ønsker?

»I bogen opstiller jeg en fjerde model, som handler om at redefinere danskheden; at skabe en ny national fortælling, der accepterer og tillader diversitet. Det er en lang vej belagt med konflikt, uenighed og forhandling, og nogle mennesker kommer til at udvise modstand. Det er helt normalt, at der er mennesker som Søren Krarup, for det er en sej proces at omstille sig. I Storbritannien har vi arbejdet med problemet i årtier, og nu er vi måske på vej til et flerkulturelt samfund, hvor vi kan bo med andre mennesker. Vores nationalmad er nu chicken tikka masala. I Sverige og Tyskland begynder vi også at se det flerkulturelle samfund. Og det kommer til Danmark.«

I din bog skriver du «it could be much worse». Hvad mener du med det?

»Danskerne skal huske, at det kunne være meget værre. Hvis man læser Jyllands-Posten, tror man, at det hele går ad helvede til. Det går ikke ad helvede til. Det går faktisk meget stille og roligt i Danmark.« Dette er et uddrag af interviewet med Rickard Jenkins, lavet i samarbejde med Asterisk.
<http://videnskab.dk/kultur-samfund/danskhed-er-pizza-flaeskesteg-og-kebab>

Ordforklaringer

Dannebrog	det danske flagget
flæskesteig	svinesteik
1864	den dansk-tyske krig der Danmark mistet Slesvig og Holstein
kanon	liste som forteller hvilke kunstverk, bøker etc en bør ha kjennskap til
måske	kanskje
diversitet	ulikhet, mangfold, forskjellighet
Søren Krarup	dansk prest, politiker og samfunnsdebattant. Skarp motstander av dansk innvandringspolitikk. Har representert Dansk Folkeparti i Folketinget.

Oppgaver

1. Hva er hovedbudskapet eller hovedbudskapene i denne teksten? Formuler med noen få setninger.
2. Hvordan stemmer dine inntrykk av «det typiske danske» med det som kommer fram i denne teksten? Hvilke andre forestillinger har du eventuelt?
3. I teksten er det nevnt at de i Danmark har laget såkalt kanon for skolen, altså en liste over titler/forfattere/tema som alle elever skal kjenne til. Hvilke argumenter finner du for og imot slike lister? Hva er din mening?

Når ordene klemmer

“VI VIL IKKE sætte etiketter på børn. Her i kommunen anerkender vi ikke begrebet ordblindhed.” Sådan omtrent lød det for nylig i Morgenradioavisen. Tænk, at det er muligt at sige sådan i et land, hvor mere end en femtedel af befolkningen er funktionelle analfabeter eller i hvert fald har fravalgt læsning, fordi det går for langsomt eller er for svært for dem. Og så med den frelste begrundelse, at man ikke vil sætte etiketter på børn. Det svarer jo til, at en optiker ikke vil bruge begreber som langsynethed og nærsynethed for at undgå at sætte etiketter på folk.

Hvis man skal gøre noget for de svage læsere, må man stille en diagnose. Man afhjælper ikke et problem ved at fornægte det. Undervisningsministeren var heldigvis allerede samme dag klar med en udtalelse, der satte tingene på plads.

Vi lever i et samfund, der i vid udstrækning bygger på et lighedsideal. Men mennesker er nu engang ikke stillet lige godt. Nogle er syge, andre er raske, nogle er unge,

andre er gamle, nogle er økonomisk velstillede, andre er det ikke. Når vi så skal benævne dem, der er dårligt stillede, får vi ofte vanskeligheder, ordene kan begynde at klemme. Vi taler nødigt om de *gamle*, hellere om de *ældre* eller om *seniorerne*. De plejkrævende ældre bliver af personalet kaldt *borgere*, hvad de jo også er, men det er en noget upræcis betegnelse. *Åndssvage* blev til *eunesvage* og *psykisk udviklingshæmmede*, *mongoler* til personer med Downs syndrom eller trisomi 21.

Engang regnede man det også for bedre at være højrehåndet end venstrehåndet. Siden er *kejthåndet* næsten fortrængt af *venstrehåndet*, og heldigvis er *skamlæber* ved at blive erstattet af *kønlæber*. Der kan altså være mange gode grunde til, at ord udskiftes, men det ændrer normalt ikke virkeligheden, men alene den måde, hvorpå vi taler om den.

I min barndom talte man kun lavmælt om dem, der føler sig mest tiltrukket af deres eget køn. Det er blevet meget lettere nu, ikke mindst fordi de homoseksuelle selv benævner deres seksuelle disposition, fx med ordet *bøsse*, som har taget turen fra at være et negativt ord til at være et ord, man kan bruge uden at markere nogen holdning.

Langt op i 1900-tallet mødte man her i landet kun sjældent mennesker med anden hudfarve end den hvide. Folk vendte sig ofte om, når de så en asiat eller en person med afrikansk baggrund. Sidstnævnte blev kaldt *negre* med en ikke værdiladet betegnelse. I midten af århundredet blev undertrykkelsen af de farvede i USA og andre steder en provokation for mange, både her og der, og i

USA fandt mange, at ordet *neger* bar på en lang historie om slaveri og ulighed, som man skulle lægge bag sig. Man begyndte derfor at tale om de sorte (blacks) og om afroamerikanere, African Americans m.v.

Her i landet og andre steder i Europa opstod der også modvilje mod ordet *neger*, og den har holdt sig; unge og yngre udfordres, når de hører ældre bruge ordet. Men der er normalt ingen grund til forargelse; de ældre forbinder ikke noget negativt med ordet, det er simpelt hen det eneste neutrale ord, der falder dem naturligt. De ved, at *nigger* er en værdiladet glose, og langt op i 1900-tallet blev mennesker med afrikansk oprindelse også kaldt "de vilde", selv af progressive mennesker. *Mor* (udtales som *mord*) og *morian* er andre gamle betegnelser, ligesom middelalderens *blåmænd*. Blå betegnede spektret fra blåt til sort.

Emnet aktualiseredes af postyret omkring en overskrift i Roskilde Dagblad: "Neger stjal bil fra 80-årig"; stor var forargelsen. Personlig fandt jeg det uklogt af journalisten at bruge et ord, der udfordrer halvdelen af befolkningen, men der er altså ingen grund til at tilskrive den pågældende, formodentlig en ældre journalist, lave motiver.

Spørgsmålet er, i hvilket omfang man skal fravige sin naturlige sprogbrug for ikke at udfordre andre. Det kan være hensynsfuldt ikke sprogligt at udstille andre menneskers mindre ønskværdige position, men hvis man skal ændre deres virkelighed til det bedre, må man kunne tale om den. Derfor må man kunne tale om svage læsere, om ordblinde osv., og det kan man gøre med god samvittig-

hed, fordi man i dag er klar over, at elever kan være uhyre velbegavede på andre områder, selv om de har et læseproblem, hvad der jo er endnu et argument for at hjælpe dem videre med læsningen. Før i tiden kunne man finde på at placere dem sammen med børn med almene indlæringsproblemer i det, man har kaldt *sinkeklasser*, *hjælpeklasser* og *særklasser*. På det punkt er verden blevet bedre.

Om man bruger ordet *neger* eller ej, er derimod et spørgsmål om alder, ikke om holdning.

Oppgaver

1. Kva meinest med «funksjonell analfabet»? Lag ein kort definisjon.
2. Kva andre ord / uttrykk kjenner du til frå vår tid som er tabu / vanskeleg å bruke? Kvifor er det slik?
3. Drøft påstanden «Om man bruger ordet neger eller ej, er (...) et spørgsmål om alder, ikke om holdning»
4. Skriv ein kreativ tekst (t.d. kåseri eller novelle) med overskrifta «Når ordene klemmer»

Forfatteren:

Jørn Lund (1946–) er professor i dansk språk. Han har blant anna vore direktør i Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL). Han er ein engasjert debatant i spørsmål som gjeld dansk språk og nordisk språkforståelse. Han blei sjefredaktør i Den Store Danske Encyklopædi i 1991, og i ein periode frå 1995 var han samstundes direktør i det danske forlaget Gyldendals konserndireksjon. Han har vore leiar for to språkpolitiske utval oppnemnt av kulturdepartementet. Jørn Lund var leiar for Undervisningsministeriets kanonutvalg, som i 2004 utarbeidde en litteraturkanon til anvendelse i grunnskolen og på gymnasiet. Lund er for tida leiar i styret for Dansk Sprognævn, søsterorganisasjonen til Språkrådet i Noreg.

SVENSK SAKPROSA

Astrid Lindgren: Sitat

Man kan inte piska in något i barn, men man kan smeka fram mycket ur dem.

De som alltid låter barn göra som de vill har fullständigt missförstått begreppet frihet. Det är direkt feigt att säga till sina barn «gör som ni vill».

Jag har inget emot att dö, bara inte imorgon, jag har en del jag skall göra först.

Jag vill inte skriva för vuxna. Jag vill skriva för en läskrets som kan skapa mirakel. Endast barn skapar mirakel när de läser.

Makten korrumpierar – det är ett mänskligt fenomen som ingalunda är partipolitiskt bundet. En regering, av vilket slag eller vilken färg den vara må, som alltför länge har haft makten borde för sin egen hygiens skull träda tillbaka en tid och tänka efter.

Man bör leva sitt liv så man blir vän med döden.

(Sitata er henta frå: http://nordspråk.no/kilde/Astrid_Lindgren)

Ordforklaringar

smeka fram

ingalunda

lokke fram (smeka= kjæle/kose med)

på ingen måte

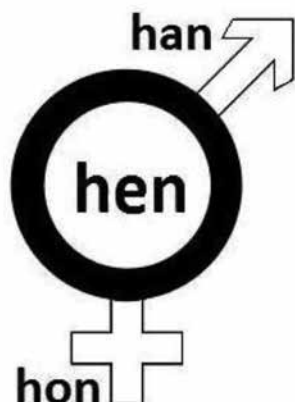
Oppgåver

1. Kva for bodskapar kan du lese ut av desse sitata?
2. Vel eitt av sitata og skriv ein kreativ tekst der du kommenterer sitatet.

Forfattaren

Astrid Lindgren (1907–2002), svensk forfattar som har vorte vide kjend for barnebøkene sine, med hovudpersonar som Pippi Langstrømpe, Emil frå Lønneberget, Ronja Røverdatter, Karlsson på taket. Bøkene hennar er omsette til 90 språk og er selde i meir enn 100 millionar eksemplar.

Hen

Visuell illustration av två könsspecifika pronomen samt könsneutrala *hen*.

Hen är ett svenskt könsneutralt personligt pronomen. Ordet kan användas då könstillhörigheten är okänd, oväsentlig eller ska otydliggöras. Ordet kan även användas om personer som inte känner sig hemma i en könsuppdelning mellan man och kvinna, såsom personer tillhörande tredje könet och därför varken tycker att pronomenet hon eller han passar för att beskriva dem. Ordet föreslogs år 1966 av Rolf Dunäs i Upsala Nya Tidning med hänvisning bland annat till finskans könsneutrala pronomen *hän* och har under 2000-talet – särskilt sedan 2013 – fått större spridning.

Hen kan också ses som ett uttryck för normkritik. Ordet har fått mycket uppmärksamhet och såväl positiv som negativ kritik.

Ordet *hen* togs med i den fjortonde upplagan av Svenska Akademiens ordlista, vilken utgavs i april 2015. Den nya SAOL lanserades med reklambudskapet ”Hen är her nu.”

Språklig användning[

Hen är ett personligt pronomen som kan användas på huvudsakligen två sätt:

- Hen kan användas könsneutralt som ett alternativ till uttryck som «hon eller han» och «vederbörande» i de tillfällen då könstillhörigheten är okänd, oväsentlig eller ska otydliggöras, som i exemplet: «Om en elev vill överklaga bör hen först vända sig till rektor».
- Hen kan användas för att omtala personer som inte vill kategoriseras i grupperna ”man” eller ”kvinna”. Hen kan också användas av personer med normkritiska intentioner som inte vill kategorisera mottagarna i en tvådelad könsuppdelning.[2] Språkrådet har for-

mulerat sig så här: «Vissa användare av denna normkritiska tillämpning förespråkar ibland att alla *hon* och *han* borde bytas ut mot *hen* som ett sätt att påverka språket och samhället i en mer könsneutral riktning», «Det bör också tilläggas att få driver linjen att *han* och *hon* borde förbjudas i svenskan, utan även de mest normkritiska driver vanligtvis linjen att *hen* ska ses som ett komplement till *hon och han*».[

Genitivformen av *hen* blir *hens*, exempelvis «Det är *hens* ensak». Språkrådet rekommenderar *hen* – exempelvis «Jag såg *hen*» – som objektsform även om *henom* också förekommer i språkbruket. Språkrådet har gett ut skriften *Pronomenet hen* där de i slutet skriver följande under rubriken «Sammanfattande rekommendationer»:

- Det finns inga språkliga hinder för att använda *hen*, och det används i alltfler sammanhang, men det kan finnas en risk att ordet drar uppmärksamhet från texten. Det behöver därför avgöras av skribenten, situationen och mottagarna om ordet är lämpligt i sammanhanget eller inte.
- När någon själv vill omtalas *hen* bör detta respekteras. Den som vill bli omtalad som *han* eller *hon* bör på samma sätt respekteras för det.
- Om sammanhanget är oklart eller om skribenten har normkritiska intentioner kan texten förses med en klargörande kommentar om skribentens intentioner med att använda *hen*.

Utdrag hentet 16. Juli 2015 frå: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Hen>

Ordförklaringar

tredje könet	om personar som ser på seg sjølv som verken menn eller kvinner
«vederbörande»	«rette vedkomande»
överklaga	anke (ei avgjerd)
förespråka	anbefale, tilrå
komplement	supplement
ensak	eiga sak, noko som vedkjem berre ein
rubrik	avsnitt
rekommendation	anbefaling, tilråding
lämplig	passande
förses	bli utstyrt med, få

(Oppgaver: sjå etter neste tekst)

Ylva Johansson: nytt ord skapar inte jämställdhet

6 mars 2012 kl 11:11 | [Permalänk](#) | [Kommentarer\(888\)](#)

Ordet hen är ingen nyckel till jämställdhet. Det anser Ylva Johansson (S), som efterlyser lagstiftning och politiska initiativ. Hon ger ansvarig minister Nyamko Sabuni underkänt.

I en SvD-intervju ger jämställdhetsminister Nyamko Sabuni (FP) för första gången sin syn på det omtvistade ordet hen.

– Det är en spännande debatt som pågår. Jag har all respekt för dem som vill testa detta nya grepp. Jag följer dem som använder sig av metoden, och vi får hoppas att det kan vara ett nytt, fräscht grepp för att åstadkomma jämställdhet, säger hon.

Ylva Johansson (S)

Socialdemokraternas jämställdhetspolitiska talesperson Ylva Johansson välkomnar alla försök att bryta könsnormer.

– Jag har inget emot ordet hen. Men jag vill varna för att lägga för stort värde vid ett ord. Trots allt är det politiska beslut, på riktigt, som är viktiga. Det är oroväckande om vi har en minister som tror att man bara med ett ord kan ändra på kvinnors löner, anställningsvillkor, glastak och uttaget av föräldraförsäkring, säger Ylva Johansson.

– Det behövs lagstiftning och politiska initiativ, fortsätter hon.

Ylva Johansson påpekar att det finns en rad viktiga politiska instrument – från kvotering i bolagsstyrelser till fler pappamånader – för att åstadkomma ett mer jämställt samhälle. Men de verktygen har regeringen, med Nyamko Sabuni i spetsen, nobbat, konstaterar hon.

– Nyamko Sabuni har inte gjort någonting för jämställdheten. En liten bonus här, ett litet projektbidrag där. Men hon har inte gjort något strukturellt för att stärka kvinnors ställning.

I likhet med jämställdhetsministern använder Ylva Johansson själv inte ordet hen.

– Om någon vill bli kallad för hen är det förstås en annan sak, det är viktigt att var och en har rätt att identifiera sin egen identitet och bli respekterad i det, säger hon.

Samtidigt tycker Ylva Johansson att könet är en viktig identitet.

– Det som är upprörande är att flickor och kvinnor drabbas av en underordning, som gör att man hamnar i ett underläge från början. Jag kan förstå att man vill försöka ta sig ur det, till exempel genom att använda ett könsneutralt ord. Men jag tror inte att man ska ha en överdriven tro på att det kan förändra verkligheten. Det är tuffare saker som ska till.

LOVA OLSSON

lova.olsson@svd.se

Lova Olsson er journalist, driv bloggen Politik på svd.se

<http://blog.svd.se/politikdirekt/2012/03/ylva-johansson-nytt-ord-skapar-inte-jamstalldhet/>

Ordförklaringar

lagstiftning	lovgeving
underkänt	ikkje godkjent
fräsch	frisk
åstadkomma	føre til, få til
jämställdhet	likestilling
varna	åtvare
anställningsvilkor	tilsetjingsvilkår
glastak	usynlege hinder/barrierer som gjer det vanskeleg for kvinner å gjere
	karrirere i næringslivet
bolagsstyrelse	føretaksstyre, bedriftsstyre, verksemdsstyre
nobba	seie nei til
flicka	jente
drabba	treffe, råke
ta sig ur	trekke seg ut av, kome seg ut av
underläge	underlegen, mindre verd

Oppgåver

1. Kva argument kan du finne for og imot bruken av det kjønnsnøytrale «hen»? Kva er ditt syn?
2. Bør vi innføre ein slikt kjønnsnøytralt pronomen i norsk? Grunnge svaret ditt. Diskuter i klassa.
3. Kor viktig er språket/språkendingar når ein vil endre forhold i samfunnet som ein ikkje er nógde med? Grunnge svaret ditt.
4. Skriv eit kåseri/essay med overskrifta «Språk og kjønn».

VARFÖR OBLIGATORISK SVENSKA I DE FINSKA SKOLORNA?

Med utgångspunkt i grundlag och språklagstiftning

1. Finland är ett tvåspråkigt land med två officiella språk, finska och svenska.
2. Genom att studera svenska lär man känna Finlands historia och kultur. Svenskan är en del av allmänbildningen.
3. Med kunskaper i svenska kan du umgås med finlandssvenskar på deras eget språk.
4. Svenska är ett lätt, enkelt och användarvänligt språk.
5. Alla elever bör ges samma möjligheter och rätt till fortsatta studier efter grundskolan.
6. Alla bör ges jämlika möjligheter till statliga och kommunala tjänster där svenska krävs.
7. Kunskaper i svenska är en merit på arbetsmarknaden i Finland.
8. Finland är en del av Norden, med svenska klarar man sig också i de övriga nordiska länderna.
9. När man kan svenska är det lätt att få jobb såväl i Sverige och Norge som i Danmark.
10. Med kunskaper i svenska lär man sig lättare andra språk, t.ex. franska, tyska, spanska och engelska.
11. Kunskaper i svenska ger möjligheter till studier vid de svenskspråkiga yrkeshögskolorna och vid Åbo Akademi och Svenska handelshögskolan.
12. Kan du svenska ger det möjligheter till studier vid universiteten i Sverige.
13. Svenska öppnar dörrar till det nordiska kultur- och nöjeslivet.

PÅSTÅENDEN OM ATT DEN OBLIGATORISKA SVENSKAN BÖR AVSKAFFAS HÅLLER INTE STRECK

1. Språkraven i Finland är de tuffaste i världen, alla studerande bör kunna minst två språk förutom modersmålet

I Belgien, Luxemburg och Schweiz är kravet att alla studerande måste kunna åtminstone två språk utöver modersmålet. Det här är också EU:s officiella målsättning, ”Mother tongue plus two”. Enligt den senaste Eurobarometern om flerspråkigheten, som gäller situationen år

2012, nådde Nederländerna, Danmark, Luxemburg, de tre baltiska länderna, Slovenien och Malta upp till den här målsättningen. Finland hörde inte till de länder som klarade av målet.

2. Den obligatoriska svenskan och individens begränsade förmåga till inlärning leder i praktiken till tunna kunskaper i främmande språk och begränsade valmöjligheter

Det finns inga bevis på att flerspråkiga barn lär sig ett språk på bekostnad av ett annat. Tvärtom. Tvåspråkigheten hjälper barnet att tänka kreativt och flexibelt. I en rapport som tagits fram av Europeiska kommissionen, *Study on the Contribution of Multilingualism to Creativity*, framgår att tidig två- eller flerspråkighet leder till bättre prestationsförmåga och kreativt tänkande, underlättar problemlösning samt leder till bättre skolframgång. På sikt ger tvåspråkigheten barnet en bredare tillgång till tankar och erfarenheter och öppnar dörrar för bl.a. mångsidiga sociala kontakter. En färsk artikel i tidsskriften *Time Magazine* (29.7.2013) hänvisar till flera vetenskapliga undersökningar som bekräftar att tvåspråkigheten ger både språkliga, kreativa och sociala fördelar.

Språkkunskaper i arbetslivet underlättar kontakterna över språk- och landsgränser och ökar förståelsen mellan olika kulturer.

3. Den obligatoriska svenskan är slöseri med nationens resurser

Den obligatoriska undervisningen i svenska och finska är en logisk följd av att landet har två nationalspråk. Rätten till det egna språket är en grundläggande rättighet på motsvarande sätt som rätten till exempelvis social trygghet. Det är därför viktigt med en tillräcklig språkrekurs i landet. Tvåspråkigheten utgör också ett ställningstagande om att vårt land är en del av Norden. Norden är vår viktigaste samhälleliga och kulturella referensgrupp och största handelspartner. Kunskaper i båda nationalspråken är en investering, inte en kostnad för nationen.

4. Svenskan upptar värdefull tid som eleverna kunde använda för studier i något nyttigare världsspråk

Sedan det andra inhemska språket blev frivilligt i studentexamen 2005 har antalet finskspråkiga elever som skriver svenska minskat drastiskt. Det har emellertid inte lett till ökade studier i andra språk. Tvärtom. Antalet gymnasieelever som läser tyska och franska har halverats mellan 2001 och 2009. Samma trend gäller för ryskan. År 2001 läste 66 %

av gymnasieeleverna tre eller flera språk. År 2009 var det endast 53,5 % som läste minst tre språk.

5. Man klarar sig bra på engelska i Norden, för den skull behöver man inte ha obligatorisk svenska

Kunskaper i svenska öppnar dörrar och ger klara fördelar i kontakten med de nordiska länderna. Även om det officiella koncernspråket i många nordiska företag är engelska, sker det övriga umgänget i företagen och i samhället i övrigt oftast på svenska. En undersökning visar att finländska företag skötte sin kommunikation till 63 procent på svenska med moder-, syster- eller dotterbolag i Sverige, trots att engelskan är det "officiella" språket. I det alltmer integrerade ekonomiska samarbetet mellan Finland och övriga nordiska länder är svensktalande arbetstagare i dag en bristvara. Bristande kunskaper i svenska kan däremot leda till missförstånd, utanförskap och uteblivna arbetstillfällen.

6. I inget annat land i världen är man tvungen att studera ett språk som talas av en minoritet

Svenskan är inte ett minoritetsspråk, utan det ena av Finlands två likvärdiga nationalspråk. Förutom Finland finns det i Europa flera länder med två eller flera nationalspråk, eller officiella språk som de i vissa fall kallas: Belgien, Luxemburg, Irland och Schweiz. I alla dessa länder har man obligatoriska studier i det andra officiella språket för alla, på nationellt plan. I Belgien, som har tre officiella språk, lär man sig ett av de andra två nationella språken från första klassen i skolan. Också på Irland där de som talar iriska dagligen är knappt 70 000, lär sig alla iriska från ettan. I Schweiz är ett av de övriga tre nationalspråken obligatoriskt och i Luxemburg går alla i skola på alla tre officiella språk luxemburgiska, tyska och franska.

Utöver detta finns det flera EU-länder där minoritetsspråket är obligatoriskt på regional nivå. Hit hör Spanien (med regionerna Katalonien, Baskien, Galicien, Valencia och Balearerna), Storbritannien (främst Wales) och Italien (regionen Trentino-Sydtyrolen och Valle d'Aosta). Sammanlagt bor det i dessa regioner över 20 miljoner invånare, som har obligatoriska studier i det mindre talade språket i skolan.

7. Studieresultatet i svenska är så dåliga att man inte har någon nytta av dem och sålunda är det helt onödigt att studera svenska

Studieresultatet i svenska har försämrats den senaste tiden. Kunskapsnivån i B-svenska som andra inhemska språk i grundskolan är svag eller på sin höjd försvarlig. Flickornas kunskapsnivå är betydligt högre än pojkarnas. I studentskrivningarna har kunskapsnivån i B-svenska märkbart försämrats och man har varit tvungen att sänka poänggränserna betydligt både i övre och i undre ändan av bedömningsskalan. Kunskapsnivån hänger samman med studiemängden och är beroende av om eleverna får tillräckligt högklassig undervisning och om de utnyttjar denna aktivt och långsiktigt. En orsak till den låga kunskapsnivån inom B-svenska är att språket endast läses 228 timmar i grundskolan. Svenska erbjuds endast sällan som A-språk.

I arbetsgruppspromemorian ”Funktionell svenska – utgångspunkter för att utveckla undervisningen i svenska som det andra inhemska språket”, listas en rad åtgärder för att förbättra undervisningen i svenska som det andra inhemska språket och sålunda också studieresultatet.

8. I östra Finland behöver man inte svenska, därför borde man istället få läsa ryska som man behöver för att betjäna de ryska turisterna

Det är en jämlikhetsfråga. En sjätteklassist kan inte veta till vilken del av Finland livet för och inte heller vilket behovet av kunskaper i svenska sålunda är. Utan kunskaper i svenska kan alternativen vara färre. Vid såväl yrkeshögskolorna som universiteten behöver man kunskaper i finska och svenska, och statliga tjänster och många kommunala tjänster har krav på kunskaper i svenska.

Kommunerna i östra Finland kan redan i dag erbjuda ryska som ett frivilligt studieämne om det finns tillräckligt intresse för studier i språket.

9. Det är orättvist att alla ska studera svenska för att en liten minoritet ska få service på sitt eget språk.

Undervisningen i svenska - och finska - gäller den språkliga jämlikheten mellan två språkgrupper. Undervisning i båda inhemska språken ger individerna jämlika förutsättningar att leva och nå framgång i vårt land.

http://www.folktinget.fi/sv/var_verksamhet/varfor_svenska/

Ordforklaringar

allmänbildning	allmenndanning
användarvänlig	brukarvenleg
merit	kvalifikasjon
jämlika	likeverdige
nöjeslivet	underholdningsbransjen
streck	mål (held ikkje mål)
åtminstone	minst, i det minste
enligt	ifølgje
förmåga	evne
underlätta	gjere lettare, støtte, hjelpe
mångesidig	mangesidig, mange
samhällelig	samfunnsmessig
inhemsk	innanlandsk
umgänge	omgang med andre
företag	føretak, bedrift, verksemd
skötte	tok seg av, passa på
bolag	føretak, bedrift, verksemd
alltmer	meir og meir
bristvara	mangelvare
arbetstillfälle	stilling, jobb
ettan	første klasse i skulen
invånar	innbyggjar
dålig	svak, dårlig
försämlra	bli verre, bli dårlegare
tillräckligt högklassig	tilstrekkeleg kvalitet
erbjuda	tilby
memorian	her: dokument
åtgärd	tiltak
ryska	russisk
sålunda	slik, såleis
orättvist	urimeleg, urettferdig
jämlika	likestilt

(Oppgåver: sjå etter neste tekst)

Svenskan orsakar primitiva reaktioner

Hufvudstadsbladet, Helsingfors, www.HBL.fi

Annakaisa Suni

Publicerad: 24.04.2014 12.43 • Uppdaterad: 25.04.2014 13.15

Medborgarinitiativet för att avskaffa den obligatoriska skolsvenskan lämnades in till riksdagen i dag.

Samtidigt släpptes initiativtagaren **Ilmari Rostilas** pamflett ”Vapaaehtoinen ruotsi on hyvinvointietu” (Frivillig svenska är en välfärdsfördel), publicerad av tankesmedjan Suomen Perusta. Hans huvudargument är att finnar i Finland inte behöver svenska. Det handlar alltså inte om att man tror på att öka kunskaperna i svenska genom frivillighet.

HBL samlade initiativtagarnas argument:

- Svenskan hör inte till finnarnas allmänbildning. Finlandssvenskar behöver finska i Finland men finnar behöver inte svenska.
- Varje etnisk grupp ska ha rätt att bestämma vilka främmande språk man vill studera.
- 60-70 procent av finländarna vill avskaffa den obligatoriska skolsvenskan.
- Barn med högutbildade föräldrar har högre motivation att studera svenska. Det leder till att sammanhållningen finnar emellan blir sämre och jämlikheten minskar.
- Pojkar har lättare att lära sig språk som de uppfattar som nyttiga i vardagen. Därför är de bra på engelska men dåliga på svenska.
- Att tvingas studera svenska orsakar primitiva reaktioner bland pojkar i yrkesskolan.
- Finnar kan inte satsa tillräckligt på andra språk, till exempel ryska eller tyska.
- Det räcker att några procent av den finskspråkiga befolkningen studerar svenska för att garantera service på svenska.

Källor: Initiativtagaren Ilmari Rostila samt hans pamflett ”Vapaaehtoinen ruotsi on hyvinvointietu” (Frivillig svenska är en välfärdsfördel), publicerad av tankesmedjan Suomen Perusta.

Medborgarinitiativet ska behandlas av riksdagens utskott och kommer till omröstning förmodligen i höst.

<http://hbl.fi/nyheter/2014-04-24/597951/sannfinlandsk-pamflett-svenskundervisning-fortrycker>

Ordforklaringar

allmänbildning	allmenndanning
sammanhållning	samhald
sämre	dårlegare, verre
dålig	dårleg
jämlikhet	likestilling, likskap
pojke	gut
orsaka	skape, føre til
tillräcklig	tilstrekkeleg
utskott	utval
omröstning	avrøysting, avstemming

Oppgaver

1. Kva er, etter ditt syn, dei viktigaste argumenta for og imot svensk som obligatorisk språk i finsk skule? Grunnge svaret ditt.
2. Kva likskapar / skilnader finn du mellom språksitusjonen i Finland og den vi har i Noreg (nynorsk-bokmål, obligatorisk sidemål i skulen)?

FÆRØYSK LITTERATUR

Tóroddur Poulsen: *Historie/Søga* (1998)

Tóroddur Poulsen

Historie

(1998)

Færgens skorsten dukker op bag terminalens tag. Siden ser jeg Mærket godt vasket af skumsprøjt og regn. Og farverne har farvernes værdi. Når den har lagt til land, kan jeg ikke se Næsset mere. Gad vide hvorfor, men jeg tæller hvor mange køretøjer der kommer i land. Og når jeg er færdig med at tælle, glemmer jeg med det samme hvor mange det er. Jeg kan ikke vurdere antallet af passagerer, men jeg ser, at det både er fremmede og landsmænd, der er vendt hjem for at lette sig for længselen efter at de er flygtet fra sig selv. Når den fire timer senere fuldstødt lægger fra land, er det sidste jeg ser, ligesom det første: røgen fra skorstenen, som er mørkere end tågen der skjuler Næsset nu;

(Oversat fra færøsk af Tóroddur Poulsen)

Søga

(Færøsk)

Skorsteinurin á ferjuni dagar undan tekjuni á farstøðini. Síðani siggi eg Merkið væl vaskað í sjóroki og regni. Og litirnir hava enn litsins virði. Tá hon hevur lagt at siggi eg ikki nesið meir. Ikki veit eg hví men eg telji hvussu nógv akfør koma í land. Og tá eg eri liðugur at telja gloymi eg beinanvegin hvussu nógv tey eru. Dugi ikki at meta um hvussu nógv ferðafólk eru við men eg siggi at har eru bæði fremmand og so landsmenn ið eru komnir heim at lætta sær um longsilin eftir at teir eru rýmdir undan sær sjálvum. Tá hon fýra timar seinni aftur fullfermd leggur frá landi er tað seinasta eg siggi eins og tað fyrsta tá hon legði at: roykurin frá skorsteininum sum er dimmari enn mjørkin ið krógvar nesið nú;

Oppgåver:

1. Formuler tema.
2. Er dette ein god tekst? Grunnge svaret ditt – og får tydeleg fram kva kvalitetskriterium du legg til grunn for vurderinga.
3. Les den færøyske versjon høgt i klassa. Kva for ord forsto de utan nærare forklaring? Kva er ulikt viss du samanliknar med moderne bokmål.?

Forfattaren

Tóroddur Poulsen (1957-) er fødd og oppvaksen i Tórshavn, men har budd i København sidan 1995. Han debuterte med ei diktsamling i 1984, og har sidan den tid gjeve ut meir enn 30 bøker, i hovudsak lyrikk. Tekstane hans har vorte kalla både eksperimentelle og provoserande. Han har vore nominert til Nordisk Råds litteraturpris seks gonger. Poulsen er også musikar og bildekunstnar.

ISLANDSK LITTERATUR

Gyrðir Elíasson: *Milli trjáanna* (2011) (norsk: *Mellom trærne*)

MILLI TRJÁNNNA

ÉG LAS BLÖÐIN í daufri birtunni frá eldhúsglugganum. Himinninn var grár, og laufin á álmlrénu voru gljáandi af raka eftir nóttina. Teketillinn stóð á borðinu, ég hellti í bollann minn og teið var orðið dökkt og rammt, svört laufin sukku til botns í honum. Konan mín var farin í vinnuna, og ég var einn, einsog ég var yfirleitt mestallan daginn. Það var ekkert í blöðunum frekar en venjulega, en ég las þau samt, einsog alltaf. Einhverntíma hafði ég lesið það sem rithöfundurinn Isaac Bashevis Singer sagði, að morgunlestur á dagblöðum væri hliðstæða þess að taka eitur á fastandi maga. En ég hafði þó aldrei getað vanið mig af þessu.

Ég kveikti mér í sígarettu og þegar ég leit upp frá blaðinu sá ég reykin liðast upp undir gulmálað eldhúsloftið. Mér fannst eiginlega ekki gott að reykja lengur, en ég gat ekki hætt því frekar en að lesa blöðin. Eftir nokkra stund var ég samt búinn að fá

nóg af fréttum um auðmenn og fjármálabrask og stóð upp frá borðinu, drap um leið í sígarettunni og leit aftur út um gluggann. Grá reykjarslæðan gerði eldhúsið óraunverulegt rétt í svip, líkt og allt væri hjúpað silkimóðu. Þetta eru töfrar tóbaksjurtarinnar. Kötturinn kom inn í eldhúsið til að nasla úr dallinum sínum. Hann leit ásakandi á mig þarna sem ég stóð í reykjarkófinu miðju. Honum var alveg sérlega uppsigað við reykingar, og lét mig alltaf finna að þetta væri síðasta sort.

Það gerði konan mín líka.

Ég stakk á mig sígarettupakkanum og fór fram í forstofu, klæddi mig í jakkann og skóna og tók stafinn; þennan skoska göngustaf sem hafði reynst mér vel eftir slysið.

Það var hráslagalegra úti heldur en ég hafði búist við. Þótt komið væri fram í miðjan júlí var hitinn varla nema 10 stig. Ég renndi jakkanum alveg upp í háls og gekk með stafinn út fyrir garðshliðið, lokaði því vandlega á eftir mér. Þorpið var enn sofandi, varla nokkur á ferli. Ég rölti götuna meðfram gamla pósthúsinu. Það var ekki búíð að opna þar, og allar búðir voru enn lokaðar. Þegar ég segi allar búðir, á ég í rauninni bara við tvær, þessar tvær einu búðir í þorpinu.

Á jöklinum í austri var skýjahjúpur, og sást varla í

ört hopandi jökulröndina. Langt til suðurs teygðu sig græn tún, og óralangt þar fyrir neðan glitti í blýgráan sjóinn sem rann saman við himininn.

Húsin voru ákaflega syfjuleg í morgungrámanum, flest hvít með rauðum þökum, mjög keimlík að byggingarlagi, og japanskir bílar fyrir utan þau.

„Hvernig ætli sé að vera japanskur bíll á Íslandi?“ hugsaði ég. Ég gekk hægt og studdist nokkuð þungt við stafinn. Ég hafði verið í þannig bíl þegar ég lenti í slysinu. Það var langt í burtu héðan. Stundum fannst mér kaldhæðnislegt þegar ég hugsaði til þess, að bíllinn skyldi hafa verið frá Japan, því alveg frá fyrstu tíð hafði ég dýrkað allt sem kom þaðan.

Ég var kominn að kjúklingabúinu í útjaðri þorpsins, og handan við það var skógræktin, þangað sem ég ætlaði. Kjúklingabúið var hvítmálað einsog hin húsin, en það var búið að krotta á vegginn sem sneri að göngustígnum upp að skógræktinni. Ég staðnæmdist og las veggjakrotið.

JESÚS VAR BLINDUR SMÁHESTUR.

ÞAÐ ER GOTT AÐ RÍÐA TRÖLLUM.

Mér fannst þetta einkennilegt veggjakrot. Ég stóð nokkra stund og las þetta aftur og aftur, en fékk engan botn í það. Ég tók sérstaklega eftir að veggja-

krotarinn hafði haft fyrir því að setja punkta aftan við setningarnar, nokkuð sem var ekki algengt hjá þeirri manntegund. Ég hristi höfuðið, engu nær, og gekk áfram eftir moldarslóðanum í átt til trjáanna, þjakkaði með stafnum í götuna, og það kom ekkert ryk af því þessi raki hafði verið um nóttina.

Trén bar við þokuhjúp jökulsins, lág barrtré mestanpart, dimmgræn. Þetta var um það bil þrjátíu hektara svæði af trjáplöntum, sem höfðu verið ræktaðar á sléttunni á undanförunum áratugum. *Allt einsog blómstrið eina, upp vex á slétri grund.* Fyrir árpúsundum hafði vaxið hérna mikill skógur. En nú var bara þessi reitur, lagður kurlstígum hér og hvar, og mér þótti gott að hökta um hann. Ég staldraði við á göngunni, dró upp sígarettu og kveikti í, sogaði að mér reykin og horfði suður eftir grassléttunum, blés reyknunum út um nefið líkt og gamall dreki á eftirlaunum.

Ég var kominn að skógræktargirðingunni. Þetta var gaddavirsgirðing, og hliðið var úr járnri með þungri loku, grænmálað í anda trjáanna. Ég lyfti lokunni með stafnum, og tók í hliðið, fór inn fyrir. Ég lokaði á eftir mér, því hingað máttu ekki komast hestar, sem voru út um allt á túnunum í kring.

Ég var einn þarna inn á milli trjáanna. Ég fann ekki lengur fyrir því að það væri svalt, en naut þess að ganga, þó ég færi hægt og haltraði svona með stafinn.

MILLI TRJÁNNA

Mér datt í hug að hringja í konuna mína á heilsu-gæslustöðina, þar sem hún vann, og segja henni að ég væri kominn í göngutúr, en hætti við það. Henni hefði líka verið nokkurnveginn sama.

Bartré eru einkennilegar lífverur, harðar viðkomu, en stafa samt frá sér ákveðinni mildi sem umlykur þann sem gengur inn á milli þeirra. Í huganum lét ég einsog þetta væri Alaska, og gerði trén svolítið hærri en þau voru í raun og veru, og þegar maður horfði á fjallabáknið yfir trjátoppunum var vel hægt að hugsa sér að þetta væri *einskonar Alaska*.

Einhvernveginn fannst mér aldrei nógu gott að vera bara þar sem ég var. Ég hafði alltaf verið svona, þurfti alltaf að hugsa mér að ég væri á einhverjum öðrum stað. Þannig hafði það verið þegar ég ók útaf. Ég hafði verið að ímynda mér að ég væri langt í burtu, og hafði hætt að hugsa um veginn og aksturinn.

Nú var ég að koma inn í rjóðrið þar sem grillið og leiktækin höfðu verið sett upp fyrir þorpsbúa til að halda sumarhátíð sína. Þar, inn á milli trjáanna, sá ég skyndilega móta fyrir einhverju torkennilegu. Ég greikkaði sporið eftir því sem mér var mögulegt, þó mig verkjaði í mjöðmina við það. Ég laut niður, inn-undir slútandi barrgreinarnar, til að sjá betur hvað lá þarna.

Þetta var hundur.

Hann var dauður, og það var stórt sár á bringunni á honum. Feldurinn var blóðugur, og augun furðulega starandi, líkt og hann væri að horfa á eitthvað stórmerkilegt sem hann gæti ekki með nokkru móti skilið. Ég sá ekki betur en þetta væri hreinræktaður Labradorhundur. Þennan hund hafði ég ekki séð áður, en það var ekki að marka, því ég var ekki vanur að fara mikið um þorpið og hafði líka ekki verið þarna svo lengi, fyrr en þetta sumar, að konan mín var fengin í þessa íhlaupavinnu. Við höfðum búið hér fyrir löngu, en sá tími var næstum einsog í öðru lífi, það var svo fjarlægt, og margt hafði breyst síðan þá.

Nokkra stund stóð ég álútur yfir hundshreinu, sá hvernig loppurnar höfðu kreppst í dauðanum. Ég potaði laust með stafnum í rifjahylkið á honum. Blóðugur feldurinn ýttist til undan stafsoddinum, ég fann hvernig hann rann yfir rifin.

Líklega hafði hundurinn verið skotinn.

„Hver vill drepa svona skepnu?“ hugsaði ég.

Síðan rétti ég úr mér og gekk kurlstíginn sömu leið til baka, enn hægar en fyrr, og studdi mig fastar við stafinn. Þessi birkiviður úr skosku hálöndunum hafði fengið það sérstæða framhaldslíf að styðja mig hér, eftir áfall sem ég mundi aldrei ná mér af til fulls.

Þegar ég kom að kjúklingabúinu og ætlaði að líta aftur á veggjakrotið, var það horfið. Ég trúði varla eigin augum og færði mig nær. Þá sá ég að glampaði á vota málningu þar sem stafirnir höfðu verið.

Mellom trærne

Jeg leste avisene i det svake lyset fra kjøkkenvinduet. Himmelen var grå, og bladene på almetreet var glinsende av fuktighet etter natten. Tekannen sto på bordet; jeg helte oppi koppen og teen var blitt mørk og bitter; de svarte bladene sank til bunns. Kona mi var gått på jobben, og jeg var alene, slik jeg vanligvis var mesteparten av dagen. Det var ikke mer i avisene enn det pleide, men jeg leste dem likevel, som alltid. En eller annen gang hadde jeg lest det som forfatteren Isaac Bashevis Singer hadde sagt, om at morgenens lesning av aviser kunne sammenlignes med å ta gift på fastende hjerte. Likevel hadde jeg aldri greid å venne meg av med det.

Jeg tente meg en sigarett, og da jeg kikket opp fra avisen, så jeg røyken smyge seg opp under det gulmalte kjøkkentaket. Egentlig syntes jeg ikke det var noe godt å røyke lenger, men akkurat som med avislesningen greide jeg ikke å slutte med det heller. Etter en god stund hadde jeg likevel fått nok av nyheter om rikfolk og økonomisk snusk og reiste meg fra bordet, sneipet samtidig sigaretten og kikket ut av vinduet igjen. Det grå røyksløret gjorde i et glimt kjøkkenet uvirkelig, som om alt var hyllet inn i en silketåke. Dette er tobakkplantens fortryllelse. Katten kom inn på kjøkkenet for å småspise litt fra skålen sin. Den så bebreidende på meg der jeg sto midt

i den kvelende røyken. Den kunne ikke fordra denne røykingen, og lot meg alltid kjenne at dette var siste sort.

Det gjorde kona mi også.

Jeg stakk røykpakken i lommen og gikk ut i gangen, tok på meg jakken og skoene og grep stokken, denne skotske spaserstokken som hadde vist seg som en god venn etter ulykken.

Det var råere og kaldere ute enn jeg hadde ventet. Selv om vi var langt uti juli var temperaturen knapt mer enn ti grader. Jeg trakk glidelåsen i jakken helt opp i halsen og gikk ut av hageporten med spaserstokken, lukket porten omhyggelig etter meg. Den lille byen sov fortsatt, knapt noe menneske var på farten. Jeg ruslet bortover gaten og forbi posthuset. Det hadde ikke åpnet ennå, og fremdeles var alle butikkene stengt. Når jeg sier alle butikkene, mener jeg egentlig bare to stykker, de to eneste butikkene i denne lille byen.

Over jøkelen i øst lå det et slør av skyer, og man kunne knapt se den raskt vikende jøkelranden. Langt mot sør strakte de grønne markene seg, og der, milevis nedenfor, glitret det i den blygrå sjøen som gikk i ett med himmelen.

Husene var fryktelig søvnige i det grå morgenlyset; de fleste var hvite med røde tak, svært like i bygningsformen, og utenfor dem sto japanske biler.

«Hvordan er det mon tro å være en japansk bil på Island?» tenkte jeg. Jeg gikk sakte og lente meg ganske tungt mot stokken. I en sånn bil hadde jeg sittet da jeg kom utfor ulykken. Det var langt herfra. Iblant når jeg tenkte på det, syntes jeg det var bittert at bilen skulle være fra Japan, for helt fra første stund hadde jeg dyrket alt som kom derfra.

Jeg var kommet bort til kyllingfarmen i utkanten av byen, og på den andre siden lå skogdyrkingsområdet, dit jeg hadde tenkt meg. Kyllingfarmen var hvitmalt, slik som resten av husene, men noen hadde skriblet på veggene som vendte mot

gangveien opp til skogdyrkingsområdet. Jeg stoppet opp og leste veggskribleriene.

Jesus var en blind liten hest.
Det er godt å ri troll.

Jeg syntes dette var merkelige veggskriblerier. En god stund sto jeg og leste dem om og om igjen, men greide ikke å finne noen mening i dem. Spesielt la jeg merke til at veggskribleren hadde gjort seg denne ekstra umaken å sette punktum etter setningene, noe som ikke var vanlig for denne typen folk. Jeg ristet på hodet, like klok, og fortsatte videre langs den jordete stien i retning av trærne, pirket med stokken i stien; det virvlet ikke opp noe støv, for denne fuktigheten hadde vært der hele natten.

Trærne tegnet seg som silhuetter mot jøkelenes tåkeslør; mesteparten var lave bartrær, mørkegrønne. Dette var et omtrent tretti hektar stort område med plantede trær, som hadde blitt dyrket på sletten de siste tiårene. *Alt som blomsten den ene, oppskutt av frodig grunn.* For tusener av år siden hadde det vokst en stor skog her, men nå var det bare dette ene feltet, det var barklagte stier på kryss og tvers her, og jeg syntes det var godt å humpe rundt på dem. Jeg stoppet opp på turen, trakk frem en sigarett og tente den, trakk inn røyken og stirret sørover gressletten, blåste røyken ut gjennom nesen akkurat som en gammel pensjonert drage.

Jeg var kommet bort til gjerdet rundt skogdyrkingsområdet. Dette var et piggtrådgjerde, og porten var av jern og hadde en tung slå, grønnmalt i samme ånd som trærne. Jeg løftet slåen med stokken og tok i porten, gikk innenfor. Jeg lukket etter meg, for inn hit måtte man ikke slippe hestene, som befant seg overalt på beitemarkene omkring.

Jeg var alene der inne mellom trærne. Jeg merket ikke

lenger at det var kjølig, men nøt at jeg var ute og gikk, selv om jeg beveget meg langsomt og haltende med stokken. Jeg tenkte plutselig at jeg skulle ringe kona mi på helsestasjonen der hun jobbet, og fortelle henne at jeg var ute og gikk en tur, men lot det være. Det hadde uansett ikke spilt noen rolle for henne.

Bartrær er noen underlige organismer; de er harde å ta på, men utstråler likevel en viss mildhet som omslutter den som går inn mellom dem. I tankene lot jeg som om dette var Alaska, og gjorde trærne litt høyere enn de i virkeligheten var, og når man så på fjellkolossen over tretoppene, var det godt mulig å tenke seg at dette var *et slags Alaska*.

Av en eller annen grunn syntes jeg aldri at det var godt nok å bare være der jeg var. Jeg hadde alltid vært sånn, var alltid nødt til å tenke meg at jeg befant meg på et annet sted. Slik hadde det også vært da jeg kjørte utfor. Jeg hadde sittet der og innbilt meg at jeg var et sted langt borte, og hadde glemt å tenke på veien og kjøringen.

Nå var jeg kommet inn på en lysning i skogen der det var satt opp grill og lekeapparater for folkene i byen, slik at de kunne holde sommerfest. Der, inne mellom trærne, skimtet jeg plutselig omrisset av noe som jeg hadde problemer med å gjenkjenne. Jeg gikk bort dit så raskt jeg bare greide, selv om det verket i hoften. Jeg bøyde meg ned, inn under bartreets hengende grener, for å kunne se bedre hva som lå der.

Det var en hund.

Den var død, og på brystet hadde den et stort sår. Pelsen var blodig og øynene merkelig stirrende, som om den stirret på noe veldig interessant som den ikke på noen måte greide å forstå. Jeg kunne ikke se annet enn at dette var en renraset labrador. Denne hunden hadde jeg ikke sett før, men det var ikke så rart, for jeg var ikke vant til å gå så mye rundt i byen og hadde heller ikke bodd her så lenge, ikke før denne som-

meren, da kona mi hadde fått denne vikarjobben. Vi hadde bodd her en gang for lenge siden, men den tiden befant seg nesten som i et annet liv, det var så fjernt, og mye hadde forandret seg siden den gang.

En stund sto jeg der bøyd over hundekadaveret, så hvordan potene hadde krummet seg i døden. Jeg pirket lett med stokken i ribbeina dens. Den blodige pelsen forflyttet seg under spissen på stokken, jeg merket hvordan den skled over ribbeina.

Hunden var sannsynligvis blitt skutt.

«Hvem vil drepe en sånn skapning?» tenkte jeg.

Så rettet jeg meg opp og gikk den barklagte stien samme vei tilbake igjen, men saktere enn før, og jeg lente meg tyngre mot stokken. Denne bjerkegrenen fra det skotske høylandet hadde fått det spesielle livet etter døden å støtte meg etter en ulykke, som jeg aldri ville komme meg helt over.

Da jeg kom til kyllingfarmen og skulle ta en titt på veggskribleriene igjen, var de borte. Jeg trodde knapt mine egne øyne og gikk nærmere. Da så jeg at det skinte i våt maling der bokstavene hadde stått.

Oppgåver

1. Del inn novella og skriv stikkord for kvar del.
2. Karakteriser hovudpersonen i teksten
3. Korleis tolkar du innskrifta på veggen? Korleis forklare at den er vekke når mannen kjem tilbake?
4. Kva er tema i novella?
5. Korleis høver sitatet om forfattarskapen hans (sjå i forfattar-omtalen) med di oppleving av novella? Grunnge svaret.
6. Tolk novella (munnleg presentasjon eller skriftleg innlevering)

Oppgåver til den islandske teksten

1. Les første avsnittet i den islandske teksten. Kjenner du att nokre ord? Skriv ned fem ord som du synest liknar på norsk og samanlikn med kva dei er omsette til i den norske utgåva. Kva skil den islandske skrivemåten og den norske?
2. Kva tyder orda *eldhúsglugganum*, *laufin*, *álmtrénu*, *nóttina*?
3. Kan du bruke ordet *eldhusglugge* på norsk? Og er i så fall tydinga den same som i islandsk? Diskuter kva som skjer når ein skal omsetje ein tekst frå eitt språk til eit anna.

Forfattaren

Gyrðir Elíasson (1961-) er ein av Islands viktigaste samtidsforfattarar. Sidan debuten i 1983 har han vore forfattar på heiltid. Han har gjeve ut både kortprosa, lyrikk og romanar. I 2011 fekk han Nordisk Råds litteraturpris for novellesamlinga *Milli trjáanna* (*Mellom trærne*). «Hans forfatterskab rummer digte, noveller og romaner, og til fælles har hans bøger en interesse for det sted, hvor hverdagen tipper over i drøm og fantasi, hvor liv og død interagerer med hinanden. I et komprimeret sprog fortæller Gyrðir historier fra grænselandet mellem det vi kan se, og det vi kun kan ane. Den islandske natur er klangbund og ramme for de fortællinger, der ofte har den lille mand som hoved-person.»
<http://www.forfatterweb.dk/oversigt/gyrthir-eliasson>

DEL FIRE:
TO UNDERVISNINGSSOPPLEGG

Thomas Kingo: Sorgen og gleden

Vidar Kristensen

«Mest av alt ønsker jeg å være lykkelig!» Det sier mange. Det er flott å kunne glede seg over livet. Men de fleste av oss er ikke lykkelige bestandig. De fine dagene kan brått ta slutt, og plutselig kan det meste være vondt og vanskelig. Vi opplever at det gode og det vonde kan skifte i livet vårt.

På 1600-tallet levde presten Thomas Kingo i Danmark. Han skrev salmer. Fortsatt er han en av de mest berømte salmedikterne i Norden. En av salmene hans handler om hvordan sorgen og gleden kan skifte. Selv om det er godt over 300 år siden salmen ble skrevet, opplever mange at den sier noe viktig om deres eget liv i dag.

1

Salmen er skrevet på dansk, slik det danske skriftspråket var for 300 år siden. Les to vers av salmen slik Kingo skrev den, og se om du forstår teksten.

Thomas Kingo (1681)

Sorrig og Glæde de vandre tilhaabe,
Lykke, Ulykke de ganger paa Rad,
Medgang og Modgang hin anden anraabe,
Soelskin og Skyer de følgis og ad!
Jorderiigs Guld
Er prægtig Muld,
Himlen er Ene af Salighed fuld.

Alle Ting hâr sin foranderlig Lykke!
Alle kand finde sin Sorrig i Barm!
Tiit ere Bryst, under dyrebar Smykke,
Fulde af Sorrig oh hemmelig Harm!
Alle hâr sit,
Stort eller Lit!
Himlen allene for Sorgen er qvit!

Hvilke ord i teksten synes du det er vanskelig å forstå?
Hva slags system er det i bruken av store bokstaver?
Hva synes du er uvant med rettskrivingen?

2

I Danmark kom det er ny salmebok i 2003. Der er Kingos salme med. Nesten ikke noe er forandret fra 1681, bortsett fra rettskrivingen og et par ord som er skiftet ut. Les teksten slik den kom på trykk i 2003.

Den danske salmebog (2003)

Sorrig og glæde de vandre til hobe,
lykke, ulykke de gange på rad,
medgang og modgang hinanden tilråbe,
solskin og skyer de følges og ad.
Jorderigs guld
er prægtig muld,
Himlen er ene af salighed fuld.

Alle ting har sin foranderlig lykke,
alle kan finde sin sorrig i barm.
Tit er et bryst under dyrebart smykke
opfyldt av sorrig og hemmelig harm.
Alle har sit,
stort eller lidt,
Himlen alene for sorgen er kvit.

Hva gjør at denne teksten er lettere å lese?

Hvilke ord og uttrykk er lettere å forstå?

Hva slags forskjeller i skrivemåten legger du merke til sammenliknet med 1600-tallsteksten?

3

Salmen står i mange norske salmebøker, også i en salmebok som ble utgitt i 2013. I denne boka står teksten på norsk, ikke dansk. Men salmen er egentlig ikke oversatt, bare fornorsket, det vil si at skrivemåten er gjort norsk. Mange av ordene er de samme som Kingo brukte på 1600-tallet, så vi ser med en gang at teksten ikke er skrevet i vår tid. Les den norske teksten.

Norsk salmebok 2013

Sorgen og gleden de vandrer til hope,
lykke og ulykke kommer på rad.
Medgang så ofte på motgang vil rope,
solskinn og skyer de følges òg ad.
Jorderiks gull
er prektig muld.
Himlen er ene av salighet full.

Alle ting har en foranderlig lykke,
alle kan finne en sorg i sin barm.
Ofte er bryst under dyrebart smykke
tyngt av sorger og hemmelig harm.
Alle har sitt,
stort eller litt,
himlen alene for sorgen er kvitt.

Hvor lett synes du det er å lese denne teksten sammenliknet med den danske fra 2003?

Er noe av meningen lettere å forstå i denne teksten?

Hvilke forskjeller ser du på rettskrivingen i den norske teksten og den danske fra 2003?

4

Salmen står også i svenske salmebøker. Den svenske teksten er oversatt i langt større grad enn den norske teksten. Det vil si at svenske ord brukes i stedet for danske, og noen steder blir også innholdet litt forandret. Fordi det er mindre enn hundre år siden salmen ble oversatt til svensk, er den svenske teksten kanskje litt mer moderne i språket enn den danske og norske? Les de to versene på svensk.

Den svenska psalmboken (1986)

Sorgen och glädjen, de vandrar tillsammans,
medgång och motgång här tätt följes åt.
Skyar med solsken och suckar med gamman
skiftar alltjämt på vår jordiska stråt*.
Jorderiks gull
stoft är och mull.
Himlen allen är av salighet full.

Nyckfull** är lyckan til väsen och tycke.
Sorgen tar säte i konungens barm;
ofta ett bröst under kosteligt smycke
gömmar sin oro och hemliga harm.
Alla har sitt,
hårt eller blitt.
Himlen allena är sorgerna kvitt.

* vei

** uberegnelig

Synes du meningen i versene er lettere eller vanskeligere å få tak i på svensk?

Hvilke ord i den svenske teksten synes du er vanskelige å forstå?

Hva er de mest synlige forskjellene på svensk skrivemåte i forhold til dansk og norsk?

5

Kingo lar ordene «sorg», «glede», «lykke», «ulykke», «medgang» og «motgang» få menneskelige egenskaper. De «vandrer», «kommer på rad» og «roper» på hverandre. Hva kalles det når følelser eller kjennetegn blir gitt menneskelige egenskaper?

Hva tror du en forfatter vil oppnå med å bruke et slikt virkemiddel?

Kingo opplever at det gode og onde skifter i menneskelivet, men hvor mener han at sorgen og gleden ikke skifter?

Uttrykket «Jorderiks gull er prektig mull» trenger kanskje en forklaring. Kingo tenker at alle ting i verden kommer fra jord (muld) og blir til jord igjen. Selv om gull er vakkert (prektig), er det bare en del av jordsmonnet, som alt annet.

Når en sykdom eller en ulykke rammer noen, hender det at andre sier: «Ja, alle har sitt, stort eller litt.» Har du hørt noen bruke dette uttrykket noen gang? Nå vet du i alle fall hvor uttrykket kommer fra.

Dei fyrste skal bli dei siste – forteljinga om arven etter Sigbjørn Obstfelder

Tor Egil Furevikstrand

Hausten 2013 gjennomførte 60 elevar ved Hafstad vidaregåande skule eit prosjekt i modernistisk, nordisk lyrikk. Prosjektet svarar på fylgjande kompetansemål i læreplanen i norsk: «Elevane skal presentere eit utval omsette og originale nordiske tekstar» (Vg3). Denne artikkelen tek utgangspunkt i arbeidet ved Hafstad vgs og forsøker å ramme inn kompetansemålet om nordiske tekstar.

Nordiske tekstar er viktige for nordmenn. Tenk berre på Astrid Lindgren sitt barnlege univers, tenk på visene til Cornelis Vreeswijk, Bjørn Afzelius eller Kim Larsen. Tenk på krimseriar som Forbrytelsen og Broen, tenk på kvinnelege artistar som Björk, Lisa Ekdahl, Melissa Horn eller Hanne Boel. Tenk på svenske band som Cardigans, Bo Kaspers Orkester og Kent. Og ikkje minst «Svantes lykkelige dag» av Benny Andersen som gong etter gong lover at «om lidt er kaffen klar». Nordiske tekstar har ikkje vore like viktige for norsklærarar. Dei nordiske tekstane har ofte vore fyllstoff på leselistene, og utvalet har vore lite. Norske elevar i vidaregåande skule har kanskje lese Hans Adolph Brorson eller Thomas Kingo som døme på salmediktarar, August Strindberg og novella «Ett halvt ark papper», eit eventyr av H.C. Andersen, Karin Boye som slår fast at «Ja visst gør det ont när knoppar brister» og andre lyriske nedslag.

Grenseoppgang

Så med fare for å karikere tekstlesinga av nordiske tekstar; utvalet har i hovudsak vore for knapt og for lite variert. Den reviderte læreplanen av 2013 vil gjere noko med det. Elevar som tek studiespesialiserande utdanningsprogram lyt frå i år av «presentere eit utval omsette og originale nordiske tekstar». Dette kompetansemålet representerer noko nytt, og det reiser spørsmål kring utval og omfang.

Elevane skal presentere tekstar: Kva ligg i ordet presentasjon? Ein presentasjon kan sjølvstøtt vere både munnleg og skriftleg. I munnleg form lyt ein unngå at det blir eit nytt kreativt, skjønnlitterært program, og i skriftleg form bør ein styre unna ein ny variant av det arbeidskrev-

jande fordjupingsemnet – med mindre ein vel å slå saman fleire kompetansemål.

Og spørsmåla blir fort fleire. Det er naturleg å stille spørsmål ved tekstomfang, tidsbruk og vurdering og om elevane skal jobbe individuelt eller saman med andre. Det er difor viktig med ein grenseoppgang kring dette kompetansemålet. Denne artikkelen tek på ingen måte sikte på å teikne kartet ein gong for alle, men kanskje kan undervisningsopplegget som fylgjer, setje ned ein og annan gjerdepåle.

Elevane skal altså presentere eit utval nordiske tekstar¹. Kompetansemålet gir i seg sjølv stor fridom for faglærarar og elevar. Her kan ein sjølv sagt tenkje tekst i vid forstand, og det opnar for nye og originale innslag i norskfaget. Eller ein kan halde seg til meir tradisjonelle tema. Ei slik vinkling er modernistisk, nordisk lyrikk. Korkje modernisme eller lyrikk høyrer til dei enklaste emna i norsk. Begge emna krev mogne elevar som er i stand til å møte motstand i tekstlesinga. Like fullt har lyrikk ei form som eignar seg til presentasjonar, og modernismen kan gje elevane større forståing av kva det vil seie å vere menneske.

Om modernisme

Modernisme er eit sentralt kompetansemål. Rett nok er ordet modernisme ikkje lenger eksplisitt nemnt i læreplanen. I den reviderte planen står det: «Elevane skal analysere, tolke og samanlikne eit utval sentrale norske og nokre internasjonale tekstar frå ulike litterære tradisjonar frå romantikken til i dag, og setje dei inn i ein kulturhistorisk samanheng.» Ordet «litterære tradisjonar» opnar for tolking, men det er naturleg å tenkje seg modernismen som ein av desse tradisjonane. Og modernismen er mangslungen og har mange ismar: symbolisme, ekspresjonisme, futurisme, dadaisme, kubisme, surrealisme og så bortetter. Rett nok er symbolisme og ekspresjonisme sentralt stoff, men eg trur ikkje poenget her er å grave seg ned i dei ulike retningane, men læraren bør heller få fram at det er nokre særtrekk som kjenneteiknar form og innhald i modernistiske tekstar. Mange tidlege modernistar tematiserte tilværet som angstfullt, framandt, meiningslaust og tomt. Dei brukar nye motiv og er skeptiske til det urbane samfunnet som tek form, og dei finn ikkje lenger svar i religionar eller ideologiar. I tillegg splintrar dei den tradisjonelle forma. Ei samanhengande, heilskapleg form kunne ikkje skildre eit tilvære som var alt anna enn harmonisk. Like fullt bør ein ikkje gjere fri form til ein absolutt føresetnad for modernismen. Henrik Wergeland skreiv frie vers; det gjer han ikkje til

modernist. Likeins skreiv Tom Kristensen det strofiske diktet «Angst» i 1932. Tittelen varslar vel i seg sjølv om ein modernistisk tematikk – og tittelen held det han lover.

I nordisk samanheng er modernismen eit interessant emneval. For ein gongs skuld var Noreg tidleg ute litterært sett. I 1890 skreiv Knut Hamsun romanen *Sult* og i 1893 gav Sigbjørn Obstfelder ut diktsamlinga *Digte*. Både Hamsun og Obstfelder vart avantgardar for ein modernistisk, nordisk litteratur. Dei hadde nok europeiske føredøme, men i Norden var dei litterære føregangsmenn. Men den norske, modernistiske dominansen skulle ikkje vare. Etter hundreårskiftet vart dei modernistiske eksperimenter erstatta av meir tradisjonelle straumdrag i Noreg. I grannelanda våre fekk derimot modernismen feste. Sterkast kanskje i krinsen kring tidsskriftet *Ultra* (1922) og diktarar som Elmer Diktonius og Edith Södergran. I Sverige kan ein sjå ekspresjonistiske trekk i diktinga til Pär Lagerkvist, og i Danmark er Johannes V. Jensen, Tom Kristensen og Emil Bønnelycke modernistiske pionerar².

Sjølv om modernismen til ein viss grad låg i dvale i Noreg i mellomkrigstida, finn ein lyrikarar som gjer modernistiske tilnærmingar. I bokmålslyrikken skriv både Rolf Jacobsen, Claes Gill og Emil Boyson seg opp mot modernismen, medan i nynorskkleiren er det særleg Kristoffer Uppdal som blir lesen som ekspresjonist i dag.³ I grannelanda var den modernistiske rørsle sterkare og nådde kanskje eit førebels høgdepunkt i den svenske fyrftotalismen. Det er vanleg å sjå ei kopling mellom svensk fyrftotalisme og det modernistiske gjennombrotet i Noreg. Med diktarar som Gunvor Hofmo og Paal Brekke slår norsk modernisme gjennom for alvor etter 2.verdskrig, og skiljet i nordisk lyrikk blir mindre grannelanda imellom.

Men nettopp det at modernismen utviklar seg ulikt i dei nordiske landa, er interessant i eit norsk-fagleg perspektiv. Perioden 1890-1945 skaper litteraturhistorisk ei naturleg ramme for arbeidet, og det er fruktbart å jamføre nordiske tekstar i denne perioden og sjå korleis den tidlege modernismen hadde ulik progresjon i Norden. Det gir elevane innsikt i modernismen sitt opphav, utvikling og innhald.

Om tekstutvalet

Å sleppe elevane på eiga hand inn i den modernistiske tradisjonen vil ikkje føre fram. Difor er det viktig at faglærar lagar til eit tekstutval som eignar seg. På Hafstad vgs valde vi å inkludere norske tekstar i utvalet. Det opnar for komparative lesingar mellom Noreg og grannespråka, og ein byggjer dessutan bru til Europa. Den norske lyrikaren Sigbjørn Obstfelder forankrar straumdraga frå til dømes den franske

symbolisten Charles Baudelaire, og diktinga til Obstfelder blir såleis eit naturleg startpunkt for elevane. Det vidare utvalet bør omfamne danske, svensk, finlandssvenske og norske diktarar som var sentrale i den tidlege modernisme, til dømes:

- A. Sigbjørn Obstfelder: «Jeg ser», Digte , 1893
- B. Sigbjørn Obstfelder: «Byen», Digte , 1893
- C. Johannes V Jensen: «Interferens», Digte, 1906
- D. Edith Sødergran: «Jag sag ett träd», Dikter, 1916
- E. Edith Sødergran: «Jag», Dikter, 1916
- F. Pär Lagerkvist: «Ångest, ångest er min arvedel», Ångest, 1916
- G. Emil Bønnelycke: "Aarhundredet" fra Asfaltens sange, 1918
- H. Kristoffer Uppdal: "Over eit menneske-torg", Jotunbrunnen, 1925
- I. Tom Kristensen: "Angst", En fribytters ord, 1932
- J. Rolf Jacobsen: "En matt rute", Jord og jern, 1933

Dikta over kan nok seiast å vere representative, men nokså tilfeldige tekstar frå dei ulike forfattarane. Felles for alle er at dei kan koplast mot modernismen, men dei gjer det på litt ulikt vis. Elevane skal velje fem dikt frå lista over som dei skal presentere, men dei må leggje opp minst tre ikkje-norske tekstar.⁴ Dei fleste elevar ynskjer nok å velje tekstar som settar krava til oppgåva, som dei forstår og kan reflektere rundt, og kanskje vel dei tekstar som treffer dei på ein eller annan måte. Strukturen i ei slik oppgåve vil ofte vere av kronologisk og litteraturhistorisk art. Ein meir avansert tilnærming er å sjå på motivisk eller tematisk slektskap mellom dikta. Dei intertekstuelle koplingane mellom forfattarane skal vi la liggje, men det er interessant å sjå korleis elevar ved å setje saman ulike dikt, kan lage ulike, men likeverdige, forteljingar om nordisk modernisme. Døme på slike lesingar kan vere:

- Ei forteling om modernitet: fascinasjon og framandkjensle (A, C, G, H, J)
- Ei forteljing om eit indre, angstfullt landskap (B, D, E, F, I)

Ei forteling om modernitet: fascinasjon og framandkjensle

Denne forteljinga kan starte med Sigbjørn Obstfelder. Diktet "Jeg ser" er kanonisert skuledikt og såleis ein kjent inngang for elevane. Dei fleste norsklærarar les dette diktet som eit uttrykk for framandkjensle og manglande kontakt mellom menneske blant "høie huse"⁵:

Jeg ser, jeg ser
Jeg er visst kommet på en feil klode!
Her er så underligt

Den framandkjensla som vi finn hjå Obstfelder blir delvis erstatta av fascinasjon hjå enkelte danske lyrikarar. I diktet «Interferens» brukar dikteren Johannes V. Jensen dei moderne tinga som lyriske motiv, men han er framleis ikkje sikker på om det materielle gjer menneska lukkelege:

I Morgen skal jeg konfronteres med Vaskefad, Skohorn,
Tandbørste og hele Historien,
Tobak og Solskin og Tuborg fra Fad.
Og jeg tilstaar:
Enten er dette Topnoteringen af menneskelig Lykke,
ægte efterlignet,
eller det er en dum og sørgelig Fiktion.

Langt sikrare er hans danske kollega, Emil Bønnelycke, når han i 1918 på omfamnar moderniteten i diktet "Aarhundredet". Her nærmar vi oss eit dansk programdikt for futurismen. Slik startar prosadiket til Bønnelycke:

Jeg elsker dig, du gaadefulde Tid, du Seklernes Sekel, der er rig på
aldrig før anede Omskiftelser, rig på Kaos, på Forvirringens Skøn-
hed, Hastighedens Pragt, rig på halsløse Fremskridt, rig på Rædsel,
på en svulmende, morderisk Ouverture, Krigen, hvis Basuner, Ka-
nonerne, og Trommer, Mitrailløserne, forkynder Verdensrevolutio-
nen.

Bønnelycke tek oppgjer med gårsdagens kunst og litteratur, og poetiserer moderniteten med tog og fly, fart og kraft, men meir problematisk: kjærleik til krig og revolusjon. Der Obstfelder fann ei problematisk samtid, finn Bønnelycke moglegheiter i eit kontrastfullt, nytt århundre:

Derfor er du, Århundrede, en gribende kombineret Tid af Skønhed
og Skræk, af Angst og Fryd, af Rædsel og Selvfølgelighed. Menneske-
ne er ligesom blevet bange for sig selv ved Følelsen af at tage Magten
fra Elementerne ... Deres Ringhed har kulmineret i Krigens morde-
riske Morads, og hvor Ringheden kulminerer, begynder en Storhed.
Afmægtige ved Synet af deres uoverskuelige Forvildelser rejste de
sig, retledede af deres Afmagt, oplever deres Genfødselse, vor Tids
Renæssance.

Men det finst modernistiske krefter i Noreg òg. Her sit til dømes dikta-
ren Kristoffer Uppdal og skriv dikt som fører tanken til den finlandss-

venske lyrikaren Edith Södergran, sjølv om dei to forfattarane ikkje visste om kvarandre⁶. Uppdal kjente derimot godt til Sigbjørn Obstfelder. I samband Obstfelder sin død i 1900 skreiv Uppdal til dømes eit hyllingsdikt til Obstfelder⁷. Eit dikt som «Over eit menneske-torg» (1925) er eit bydikt som syner fram slektskapen til Obstfelder. Ein kjenner att framandkjensla:

Ganga di fram
fører deg over eit menneske-torg.
Mange andlet.
Alle slags folk.
Urolege glid dei framum,
i baa leider.
Til det flimrar og skjelv,
og blir som ein dans.

Og som hjå Obstfelder, bryt den menneskelege kontakten saman og blir til ein dans på liv og død. Uppdal poetiserer byen som modernistisk motiv. Det same gjer dikteren Rolf Jacobsen ti år seinare, men Uppdal er ein naturleg stoggestad mellom Obstfelder og Jacobsen.⁸ Sistnemnde har fått mykje merksemd for bydikt som «Signaler» og «Byens metafysikk». I det vesle diktet «En matt rute» blir kontoret på synekdokisk vis ein representant for byen, og gjennom ei matt rute kan kontorarbeidarane skimte sola, himmelen og skyene som noko fjernt. På sjølve kontoret er naturen til stades, men berre som metaforar som demonstrerer distansen mellom natur og kultur:

Mot alle de malte vegger av betong
og mot papirenes sne,
og gjennom skrivemaskinenes stormvær i
rummet
skinner en rute av matt glass
inn mot et lyst, lyst kontor.

Ei forteljing om eit indre, angstfullt landskap Den andre forteljinga startar òg med Sigbjørn Obstfelder. Intertekstuelte kling ”Jeg ser” og ”Byen” godt saman, men der ”Jeg ser” etablerer ei framandkjensle, målar prosadiktet ”Byen” fram angsten i eg-et. Begge dikta skapar ”Skrik”-aktige tekstunivers, men det ekspresjonistiske preget er sterkast i ”Byen”:

Jeg bor i fjeldet. I uger har jeg ikke set et menneske, ikke hørt min egen røst. Jeg hører mig selv tænke, mens tjernet skvulper.

Røde skyer drager forbi. Det mørknes, fjeldvandet blir sort,
lommen skriger.
Der farer en angst igjennem mig. Hvor er de nu alle? Hvad gjør de?
Lever de end nu? Lever mine brødre, menneskene?

Og fjeldet blir pludselig så isnende koldt. Det har intet hjerte.
Obstfelder teiknar her eit velkjent landskap frå diktinga på 1890-talet. Raude skyer, lommen som skrik, mørket og kulda er typiske motiv frå denne perioden, og det antropomorfe fjellandskapet fell naturleg saman med med eg-et som kjenner seg einsam til fjells. Problemet til eg-et er at han heller ikkje finn fellesskap hjå menneska i byen, og det han ser der, vekkjer stadig angst i han: ”Angst løber jeg videre. [...] Og jeg blir mer og mer angst.”

Denne angstkjensla er typisk for den tidlege modernismen. Den svenske forfattaren Pär Lagerkvist poetiserer dette i diktet ”Ångest, ångest er min arvedel” frå samlinga som treffande nok heitte Ångest (1916). Her konstanterer Lagerkvist at angsten er arveleg, og han teiknar deretter eit indre landskap som er like beksvart og livlaust som Mordor, Saurons rike, i Ringdrotten:

Ack, mina naglar sliter jag från fingrarna,
mina händer river jag såriga, ömma
mot berg och mörknad skog,
mot himlens svarta järn
och mot den kalla jorden!

I same år som Lagerkvist gir ut Ångest, publiserer den finlandsvenske lyrikaren Edith Södergran diktsamlinga Digte. Södergran blir ikkje ei gamal kvinne, men ho rekk å setje varig spor etter seg og står kanskje att som den fremste lyrikaren blant tidleg-modernistane i Norden. Ho var utprega ekspresjonistisk i si dikting, og viss jorda ikkje strekte til, så gjekk ho gjerne til fots i himmelrommet. Men ikkje alltid. Av og til er trea for høge, som i «Jag»:

Här ligger jag på lur vid det susande trädets fot,
hur skall jag komma upp för de hala stammarna?
Däruppe mötas de raglande kronorna,
där vill jag sitta och speja ut
efter röken ur mitt hemlands skorstenar...

Det lyriske eg-et er godt synleg i diktinga til Södergran. Titlar som ”Jag” stadfestar jo det. Det same gjeld ”Jåg såg ett träd”. I denne teksten

er det interessant å observere korleis anaforen "[j]ag såg" blir repetert på eit vis som minner om "[j]eg ser" hjå Obstfelder. Blikket til eg-et flyttar seg frå "ett tråd", via "en stor kyrka" og til en "kvinna", men menneska som er til stades finn inga lukke.

Det gjer heller ikkje eg-et i Tom Kristensen sitt dikt "Angst". Sjølv om dette diktet har tradisjonell form, strøymer det over av redsel, død og undergang. Omfanget av angsten blir skildra som "asiatisk". Men i tillegg til å vere stor og framand, er angsten destruktiv og blir forløyst gjennom katastrofar og, til sist, dommedag:

Jeg har længtes mod brændende Byer
og mod Menneskeracer på Flugt,
mod et Opbrud, som ramte Alverden,
og et Jordskælv, som kaldtes Guds Tugt

Både moderniteten og angsten er frekvente som poetiske motiv òg etter 2. verdskrig. Kanskje kulminerer desse to linjene i Tarjei Vesaas si novelle «Fall» frå Vindane i 1952. Her sklir toget og det angstfulle eg-et saman i eit uhyggeleg tospann, og novella sluttar på terskelen mellom liv og død – men det er ei anna historie.

Om metoden

Dette prosjektet kan verke ambisiøst, men det kan la seg gjennomføre på ei veke (6 timar):

1. Forelesing om modernistisk, nordisk lyrikk – litteraturhistorie og kjenneteikn (45 minutt)
2. Tekstlesing – nokre modernistiske nedslag (90 minutt):
 - a. «Dagen svalnar...» av Edith Södergran
 - b. «Paa Memphis Station» av Johannes V. Jensen
 - c. «Ja visst gör det ont» av Karin Boye
 - d. «Signaler» av Rolf Jacobsen
 - e. «Flyktende ungdom» av Claes Gill
3. Utlevering av tekstutval. To arbeidsøker á 90 minutt.
4. Innlesing og eigenvurdering (45 minutt)

Elevane treng sjølv sagt ei teoretisk innføring. Dei må innsikt i kva som er typisk for modernismen, eit litteraturhistorisk riss og ha kjennskap til nokre sentrale diktarar. Deretter lyt ein nærlese nokre typisk tekstar frå perioden. Å lese danske tekstar er bortimot problemfritt for elevane, men dei har større vanskar med svensk. Her byr ordvalet på pro-

blem. Hjä Södergran er «molnen» eit viktig ord, men at det betyr «skyer» er ikkje så enkelt å tenkje seg til. Når elevane får tekstutvalet, treng dei difor ein del hjelp med å omsetje dei svenske tekstane. Til liks har dei vanskar med å avkode ä-en i eit ord som «tråd». Elevane les «tråd» i staden for «tre». Det er difor viktig å trene på uttalen av grafema «ä» og «ö».

Når elevane får utlevert tekstutvalet, kan dei til dømes jobbe i to økter med stoffet. Etter at dei har lese tekstane og fått forklart vanskelege ord, så skal dei velje kva tekstar dei vil leggje opp. Elevane kan vektleggje dei valde dikta ulikt, men to av dikta skal nærlesast. Eit korrekt fagspråk er eit krav til presentasjonen. Eit godt svar får fram modernistiske trekk ved dei vedlagde tekstane. Elevane kan trekkje inn biografisk stoff om forfattere viss det er relevant. Under arbeidet med tekstane jobbar elevane enkeltvis eller i små grupper. Faglærarar rettleiar og hjelper elevane til å assosiere rundt vanskeleg motiv og reflektere rundt tematikk.

Om produktet

Det endelege produktet skal vere ei innlesing. Det er ei lydfil som elevane har spela inn ved hjelp av headset. Lengda på lydfila bør vere om lag 10-12 minutt, og elevane må ha ein klar struktur i innlesinga. Ein bør stille retoriske krav til sjølve innlesinga, og det skal vere tekstane, ikkje ymse kjelder, som styrer lesinga. Elevane får utlevert eit skjema som syner kva krav ein stiller:

VURDERINGS- OG RESPONSSKJEMA – NORSK MUNNLEG: TOLKING - Elev:		
TEKSTKOMPETANSE: SVAK 1-2 - mangelfull tekstforståing og/eller - mangelfull litteraturhistorisk innsikt og/eller - ser lite av dei språklege verkemidla og/eller - lite bruk av fagspråk og heilskaplege beskrivingar	MIDDELS 3-4 - bra tekstforståing og/eller - noko litteraturhistorisk innsikt og/eller - peikar på nokre språklege verkemiddel og/eller - bruker noko fagspråk og kan til ein viss grad gi heilskaplege beskrivingar	OVER MIDDELS 5-6 - god tekstforståing - god litteraturhistorisk innsikt - gjer godt greie for språklege verkemiddel - bruker fagspråk og kan gi heilskaplege beskrivingar
FRAMFØRING (ACTIO): SVAK - mangelfull tidsdisposisjon og struktur og/eller - manglar i volum, tempo og bruk av pausar og/eller - uklar diksjon, vanskeleg å oppfatte og/eller - einsformig stemmebruk, preg av monoton opplesing	MIDDELS - rimeleg bra tidsdisposisjon og struktur og/eller - stort sett høveleg volum, tempo og pausebruk og/el. - for det meste klar diksjon og/eller - varierer stemmebruken noko	OVER MIDDELS - god tidsdisposisjon og struktur - høveleg volum, tempo og pausebruk - klar diksjon - variert stemmebruk (stemmemodulering)
Lærar: karakter: Grunngeving:		

Slik spelar du inn lyd digitalt:

Elevane får utlevert eit hovudsett. Dei koplar dette til datamaskin via USB-inngangen. Vanlegvis vil PC-en kople til hovudsettet automatisk, men i enkelte tilfelle må elevane starte maskina på ny. Det kan vere at elevane må velje hovudsettet som standarddeining for avspeling og innspeling av lyd.

Elevane spelar inn lyd. Det kan gjerast direkte i LMS-et (til dømes Fronter eller It's Learning). Alternativt kan elevane bruke ulike lydinnspilingsprogram for å gjere opptaket. Den enklaste varianten er «Lydinnspilling», som er eit standardprogram i Windows. Elevane spelar inn teksten og lagrar lydfila. Elevane må deretter laste fila opp i LMS-et som dei brukar.

Faglærar opnar deretter fila i LMS-et og høyrer gjennom opptaket. Det kan vere lurt å lage ei momentliste på førehand som læraren kan bruke som mal. Læraren kryssar deretter av i vurderingsskjemaet og gir karakter og framovermelding.

Skjemaet over skil mellom to hovudkomponentar: tekstkompetanse og framføring. Vektinga mellom desse kan diskuterast. Tanken er at tekstkompetansen skal vege tyngst, men svaret må vurderast heilskapleg til slutt. Skjemaet blir brukt til sensur. Faglærarar uthevar kva måloppnåing eleven har og skriv til slutt ei grunngjeving for karakteren.

Målet med prosjektet er altså at kvar elev skal produsere ein munnleg tekst som syner faglegheit, analytisk evne, har god struktur og gir ei heilskapleg framstilling. Teksten må framførast i eit presist språk og på ein engasjert måte. Innlesinga syner såleis at elevane har tekstkunne og kan flette inn sentrale omgrep frå norskfaget. På nettsidene til Fagbokforlaget kan du høyre døme på innlesingar frå elevar.

Ein nordisk stafett?

Grannelanda i Norden likar godt å tevla i idrett, og kanskje kan ein sjå på den modernistiske frammarsjen som ein slags stafett. Sigbjørn Obstfelder tok imot stafettpinnen frå Europa tidleg på 1890-talet, men det vart kluss i vekslinga, og grannelanda tok over stafettpinnen. I Bibelen står det at dei fyrste skal bli dei siste. Noreg var fyrst ute, men enda sist. Noreg var fyrst på bana igjen etter 2. verdskrig. Kven som vann til slutt, seier soga ingenting om – og det er eigentleg ikkje så interessant. Biletet er sjeldan så eintydig som ein trur, og framstillinga av den nordiske modernismen er sjølv sagt ein forenkla versjon, ei fortelling, men elevar treng det. Modernismen er vanskeleg nok i seg sjølv.

-
- 1 Tekstutvalet og den modernistiske framstillinga kvilar i denne artikkelen på professor Idar Stegane sitt kurs, Modernistisk lyrikk, som eg tok på UiB våren 2003.
 - 2 Torben Brostrøm gir ei god innføring i artikkelen «Modernismens gjennombrud i nordisk litteratur» i A. Lien (red.): Modernismen i skandinavisk litteratur som historisk fenomen og teoretisk problem, Trondheim 1991.
 - 3 Tidlegare professor ved UiB, Asbjørn Aarseth, skreiv om norsk modernisme i artikkelen «The modes of Norwegian Modernism» i J. garton (ed.) Facets og European Modernism. Essays in honour of James McFarlane..., Norwich 1985.
 - 4 Både tekstutvalet og metoden har vorte noko revidert etter dei røynslene som vi gjorde oss. Det er den reviderte versjonen eg her legg fram.
 - 5 Erling Aadland argumenterer rett nok i artikkelen «Kva er metapoesi» (Norsklæraren, nr. 5 1997) for at «Jeg ser» er eit metadikt som poetiserer den undringa som skaper diktning.
 - 6 Idar Stegane i Modernisme i nordisk lyrikk (Kultur og kritikk i Norden, 3), Hadle Oftedal Andersen (red.) / Idar Stegane (red.), 2005.
 - 7 «Sigbjørn Obstfelder» prenta i Åt songa te stjernom. Etterlatne dikt. Red: Jan Erik Vold, 2005
 - 8 Lyrikaren Jan Erik Vold skriv om dette i artikkelen «Bydikt lagret i 25 år», som stod på trykk i Morgonbladet, 28. oktober, 2005.

-
- Idéen til dette skriftet kom frå Språkrådets Fagråd for skole og offentleg forvaltning, og skriftet er meint til inspirasjon og hjelp til lærarar som skal undervise i nabospråk. Nokre artikkelar gir bakgrunnsstoff og nokre kan brukast direkte i undervisning som dei er. Utgangspunktet er læreplanen i norsk og målgruppa er norsklærarar på ungsomssteget og i vidaregåande skule. Håpet er at mange finn noko her som kan vere nyttig. Vi har også teke med nokre lenker til fleire ressursar og innhald til vidare lesing og meir avanserte opplegg. Særleg vil vi vise til moglegheitane på nettstaden Norden i skolen (<http://nordeniskolen.org>).

Skriftet er også tilgjengeleg på Språkrådets nettsider:
<http://www.sprakradet.no/Sprakarbeid/Skole/>